

2020'YE DOĞRU KYOTO-TİPİ İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ MÜZAKERELERİ

Avrupa Birliği'nin Yeterliliği ve
Türkiye'nin Konumu

İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları
Yayın No: 268

Bu alışma,
İKTİSADİ KALKINMA VAKFI'ndan
Uzman Yardımcısı İlge KIVILCIM tarafından hazırlanmıştır.

İSTANBUL, ARALIK 2013

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI

Esentepe Mahallesi, Harman Sokak
TOBB Plaza, No: 10, Kat: 7-8, 34394

Levent, İstanbul

Tel: (212) 270 93 00

Faks: (212) 270 30 22

E-posta: ikv@ikv.org.tr

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI'nın ismi belirtilerek alıntı yapılabilir.

ISBN: 978-605-5984-61-8

Yayına Hazırlık ve Baskı

Genel Yönetmen: Gürhan Demirbaş

Genel Yönetmen Yardımcısı: Eser Soygüder Yıldız

Görsel Yönetmen: Yavuz Karakaş

Editör: Tolga atal

Sayfa Tasarım: şahin Bingöl

Dünya Yayıncılık A.ř.

Globus Dünya Basınevi

100. Yıl Mah. 34204, Bağcılar - İstanbul

Tel: (212) 440 24 24

Aileme...

İÇİNDEKİLER

TABLolar	6
ŞEKİLLER VE GRAFİKLER	7
KISALTMALAR	9
ÖNSÖZ	13
BAŞLARKEN	15
GİRİŞ	17
BÖLÜM 1: TEMEL KAVRAMLAR	21
BÖLÜM 2: İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ MÜZAKERELERİ	35
BÖLÜM 3: KYOTO-SONRASI DÖNEME DOĞRU	41
BÖLÜM 4: AB'NİN İKLİM POLİTİKASININ YAPISI VE YETERLİLİĞİ	51
BÖLÜM 5: TÜRKİYE'NİN KONUMU	67
DEĞERLENDİRME	77
EK LİSTE	82
KAYNAKÇA	87

TABLULAR

TABLO 1:	Kirleticilerin İnsan, Çevre ve İklim Etkileri	25
TABLO 2:	OSCE Bölgesi'ndeki İklim Değişikliğinin Güvenlik Boyutları.....	29
TABLO 3:	İklim Değişikliğine Bağlı Ani Hava Olayları Nedeniyle Asya Kıtası'nda Yerinden Olan İnsan Sayısı (2009-2011)	29
TABLO 4:	Yerinden Olan İnsan Sayısı, Bölgesel, Asya (2011).....	30
TABLO 5:	İklim Değişikliğine Uyum İçin Olası Stratejiler	31
TABLO 6:	1972-2015 Müzakere Kronolojisi	36
TABLO 7:	EK-B Ülkeleri: Sayısallaştırılan Emisyon Sınırlaması ya da Azaltım Taahhütleri - Doha Kararları Sonrası (temel yıl ya da dönemin yüzdesi).....	45
TABLO 8:	Doha Sonrası Sözleşme ve KP Kapsamında Ülke Beklentileri	47
TABLO 9:	AB 15 Üye Devletin Kyoto Protokolü Madde 4'e ve Yük Paylaşım Anlaşmasına Göre Belirlenen Yükümlülükleri (yüzde)	54
TABLO 10:	Emisyon Salma Hakları.....	63
TABLO 11:	Yeşil İnovasyon Politikaları Karnesi	70
TABLO 12:	2012-2013 Türkiye İlerleme Raporu Karşılaştırması (iklim değişikliği).....	73
TABLO 13:	2014 Yılında Beklenen 5'inci IPCC Raporu'nun Parçaları	79
TABLO 14:	Türkiye'de Sektörel ve Tematik Stratejiler	82
TABLO 15:	61 Ülkenin İklim Değişikliği Performansları, 2013 Yılı Endeksleri	84
TABLO 16:	2014 Yılı Endeksleri	85

ŞEKİLLER ve GRAFİKLER

ŞEKİL 1:	İnsan Kaynaklı İklim Değişikliği Sürecini Tetikleyen Oluşumlar, Sürecin Etkileri, Sürece Gösterilen Tepkiler ve Aralarındaki Bağlantı.....	24
ŞEKİL 2:	Kyoto-Sonrası Dönem için Hazırlıklar	43
ŞEKİL 3:	Paris Protokolü Öncesi Yol Haritası.....	48
ŞEKİL 4:	Gelecekte Avrupa; Avrupa'daki Bölgelerin İklim Değişikliğinden Etkilenme Durumları.....	50
GRAFİK 1:	2013 Yılı 9 Aylık Enerji Yatırımları.....	72

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AÇA	Avrupa Çevre Ajansı
AÇB	Avrupa Çevre Bürosu
ADB	Asya Kalkınma Bankası
AR5	5'inci Değerlendirme Raporu
AT	Avrupa Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BMİDÇS	BM İklim Değerikliği Çerçeve Sözleşmesi
COP	Taraflar Konferansı
ÇEP	Çevre Eylem Planı
ECCP	Avrupa İklim Değerikliği Programı
ETS	Emisyon Ticaret Sistemi
İDEP	İklim Değerikliği Eylem Planı
İDSB	İklim Değerikliği Strateji Belgesi
IPCC	Hükümetlerarası İklim Değerikliği Paneli
OSCE	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
UNEP	BM Çevre Programı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

ÖNSÖZ

1980'lerde, dünyanın ortalama ısısının giderek arttığına bilimsel tespiti, iklimin doğal süreçler dışında insan eliyle değiştiği bulgusuna yol açmıştır. Sanayi Devrimi'nden bu yana giderek artan endüstriyel faaliyetler, insan nüfusunun hızla artması sonucunda yükselen enerji ihtiyacı, teknolojik ilerlemeler ve gelir seviyesinin yükselmesi sonucunda yoğunlaşan ulaşım ve yükselen gıda talebiyle bağlantılı olarak tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin artması gibi gelişmeler, iklim değişikliği dediğimiz fenomeni tetiklemiştir.

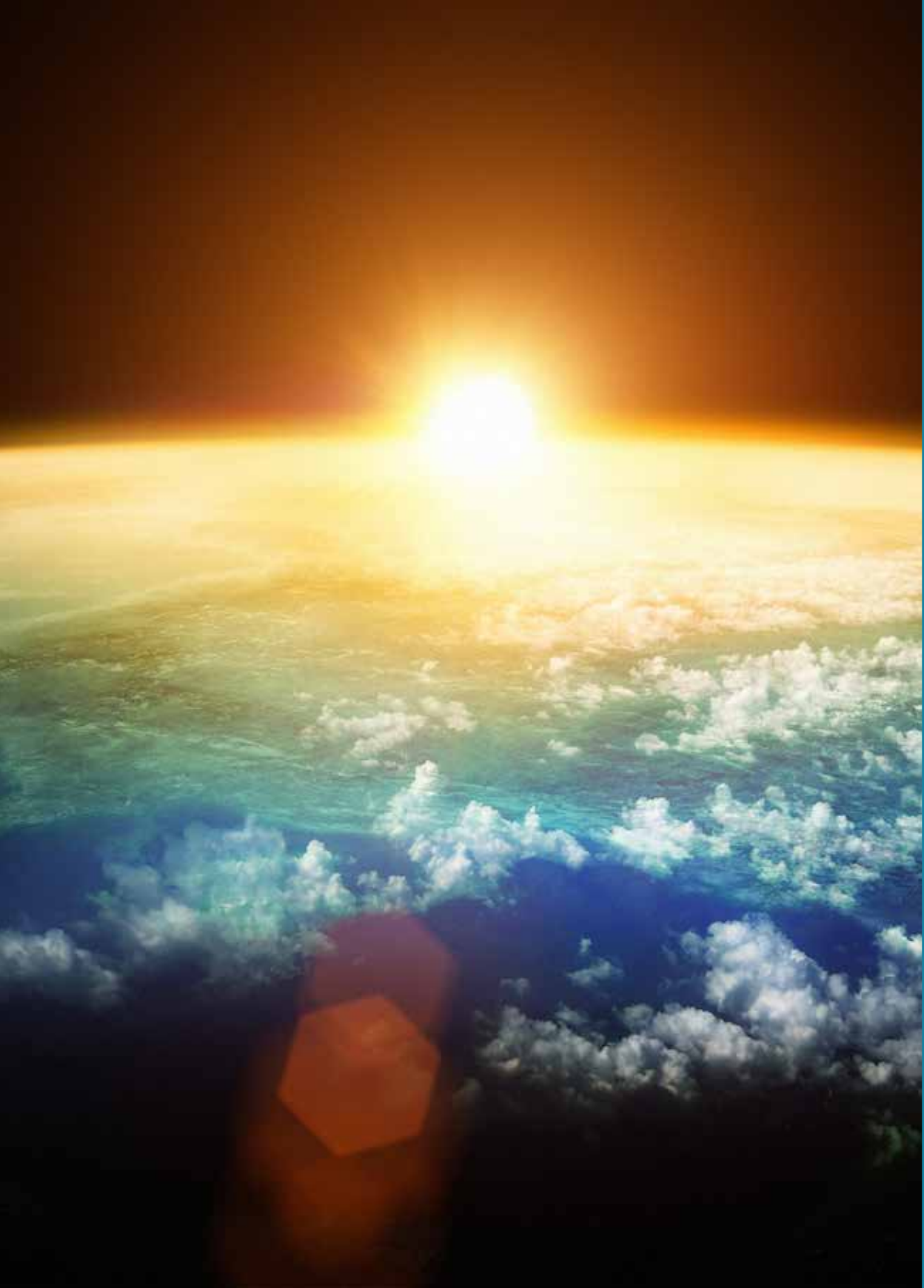
İklim değişikliği, insan faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan bir olgudur ve birçok beklenmeyen sonuca yol açmaktadır. Bunlar sadece ortalama ısının yükselmesiyle sınırlı kalmamakta, bazı bölgelerde yağışlara ve hortum, kasırga, sel baskını gibi olağandışı iklim olaylarının artmasına, diğer bölgelerde ise kuraklığa, bitki örtüsü ve hayvan türlerinin yok olmasına sebep olabilmektedir. Mauritius gibi bazı ada devletleri, okyanus sularının yükselmesi sebebiyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Dünyadaki her ülkenin iklim değişikliğinden etkileneyeceği öngörülebilir. Örneğin, Türkiye'de su kaynaklarının kaybı, kuraklık gibi sorunlarla daha fazla karşılaşacağımızı öngörebiliriz.

İklim değişikliği, devlet politikalarını, sanayi stratejilerini ve bireysel tüketici davranışlarını da ilgilendiren, hayati önemde bir konu olarak önümüzde durmaktadır. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve bunu takip eden Kyoto Protokolü ile devletler, iklim değişikliğinden sorumlu olan sera gazı emisyonlarını azaltma konusunda önemli adımlar atmıştır. Ancak gelinen nokta yeterli olmaktan çok uzaktır. Kyoto-Sonrası iklim değişikliği müzakerelerinde, uluslararası aktörlerin, sera gazı indirimlerini artırma konusunda uzlaşamadığı görülmektedir. Müzakere sürecindeki sorunlara rağmen iklim değişikliğinin hayati bir konu olduğu ve küresel çapta hedeflerin belirlenmesi gerektiği aşikârdır.

Türkiye, bugüne kadar iklim değişikliği müzakerelerinde geri planda kalmış ve gelişmekte olan bir ülke olarak sera gazı emisyonlarının azaltılmasıyla ilgili taahhüt üstlenmemiştir. Ancak ortak bir sorun olan iklim değişikliğine karşı bir AB adayı olan Türkiye'nin de önlemler alması ve sanayi ve diğer sektörlerde iklim değişikliğiyle mücadele politikaları ile uyumlu reformlar yapması gerekmektedir. Bu da, gerek üretim metotlarında gerekse bireysel olarak tüketim kalıpları ve yaşam şekillerinde önemli bir yeniden değerlendirme ve dönüşüm sürecini getirecektir.

Elinizdeki bu kitap, iklim değişikliği gibi son derece güncel bir konuda zihinlerde oluşan sorulara cevap olacak niteliktedir. Bir başvuru kaynağı olması temennisiyle, yayınımızı okuyucuların dikkatine sunuyoruz.

Prof. Dr. Halûk Kabaalioğlu,
İktisadi Kalkınma Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı

“Earth provides enough to satisfy every man’s need, but not every man’s greed.”¹
Mahatma Gandhi,
1869-1948, Hintli siyasetçi ve düşünür

---

¹ “Yeryüzü her insanın ihtiyacını karşılamaya yeterlidir; ancak her insanın açgözlülüğü için yeterli değildir.”

BAŞLARKEN: IPCC SENARYOLARI NELER SUNUYOR?

IPCC tarafından hazırlanan senaryolar, "*Emisyon Senaryoları Özel Raporu*" adıyla 2000 yılında yayımlanmıştır. Gelecekteki sera gazı emisyonları, çok karmaşık ve dinamik bir sistemin ürünüdür. Emisyonlar, nüfus artışı, enerji kullanımı, sosyoekonomik seyirler, teknolojik gelişmeler ve tarım ve arazi kullanımındaki değişiklikler dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bu değişiklikler kesin değildir. Senaryolar, geleceğin nasıl görünebileceği konusunda alternatif bilgiler sunabilir.

IPCC Senaryoları, dört ana senaryo altında toplanmıştır:

A1 (Entegre Dünya): Hızlı ekonomik büyüme ve yeni teknolojilerin gelişmesiyle küresel nüfus, 2050 yılında 9 milyara ulaşacak ve ardından azalacak. Bölgeler farklılıklar ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler azalacak. Kültürel ve sosyal etkileşim yaygınlaşacak.

Alt Senaryolar:

A1FI: Fosil yakıtların yüksek oranda kullanıldığı senaryo.

A1T: Fosil yakıtların kullanılmadığı senaryo.

A1B: Tüm enerji kaynaklarının dengeli kullanıldığı senaryo.

A2 (Heterojen Dünya): Ülkeler bağımsız olarak çalışacak. Ülkelerin kendilerine olan güveni yüksek olacak. Ekonomik kalkınma bölgesel/yerel dağılımda kalacak. Ülkeler arası eşitsiz dağılım devam edecek. Teknoloji dağılımında yakınsama düşük olacak.

B1 (Homojen ve Ekolojik Dünya): Hızlı ekonomik büyüme yaşanacak ancak değişimler hizmet ve bilgi ekonomisine doğru kayacak. Dünya nüfusu 2050 yılında 9 milyara ulaşacak ve ardından azalmaya başlayacak. Malzeme yoğunluğu yerine kaynak verimliliğine yönelik temiz teknolojiler öne çıkacak. Ekonomik, sosyal ve çevresel istikrar konularında küresel çözümler olacak.

B2 (Heterojen ve Ekolojik Dünya): Nüfus, A2 senaryosundaki artıştan daha yavaş bir hızla artmaya devam edecek. Ekonomik, sosyal ve çevresel istikrar konularında daha yerel çözümler olacak. Ekonomik kalkınma orta seviyede olacak. A1 ve B1 senaryolarındaki teknolojik değişimler daha yavaş olacak.

Emisyon Senaryoları Özel Raporu, IPCC, 2000
(*Special Report on Emissions Scenarios, IPCC, 2000*)

GİRİŞ

“Problem, geliştirilen yeni fikirler değil, eski olandan vazgeçmemedir.”
John Maynard Keynes,
1883-1946, İngiliz Ekonomist

Öncelikle belirtmelidir ki, dinamik halde bulunan konular olduğu gerekçesiyle, iklim değişikliği ya da çevre politikalarında hazırlanan her çalışma, güncelliğini korumada zorluk çekebilmektedir. Ancak bazı temel kavramların ve ileriki dönemlerde öngörülen çalışmaların şimdiden belirlenmesinde ön ayak olacak ya da olmuş önemli uluslararası toplantıların sonuçları kilit rol oynayabilmekte ve hatta öngörülerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda bu sonuçlar belirgin olabilmektedir.

İklim değişikliği, insan faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan küresel bir sorundur. BM'nin uzman kuruluşu Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli Raporları'nda (IPCC) sıkça kullanılan bu gerçek, en son 30 Eylül 2013 tarihinde yayımlanan Beşinci IPCC Raporu'nun Ön Değerlendirme Raporu'nda (WGI; AR5), açık bir ifade ile, “yüzde 95” oranla artık olasılık kavramından sıyrılmış bir halde **“tartışmasız insan kaynaklı bir sorundur”** ifadeleriyle kullanılmaktadır.

İklim değişikliğinin, önümüzdeki yıllarda sadece çevre politikalarında değil aynı zamanda sağlık, ekonomi, insan hakları politikaları ve hatta askeri harekâtların bile içeriğinde yer alması olağan hale gelecektir. Güvenlik algısı sadece ülke bağımsızlığı ya da siyasi ilişkilere bağlı olarak ülkelerarası askeri güç ilişkileriyle sınırlı kalmayıp, bilhassa “çevre=güvenlik” algısının giderek farklı boyutlara taşınmasıyla daha da belirginleşecektir. Hatta küresel çevre problemlerinin, olası etkilerinin azaltılması noktasında ulusal çıkarlar niteliğinde ve bazen de birliğin ortak güvenlik politikası çerçevesinde strateji raporları içerisinde yerini aldığını görüyoruz.

Geliştirilen modeller ve senaryolar üzerinden ileriki dönemlerde iklim değişikliğinin olası etkilerinin en aza indirilmesi ya da daha önemlisi **“iklim değişikliğine en yüksek seviyede uyumun sağlanması”**, en temel ihtiyaçlardan biri olarak gözükmemektedir, gözükmemelidir. Hiç şüphesiz geç kalınmaması, şimdi atılacak adımların doğruluğuna bağlı kalmaktadır.

BMİDÇS ve Kyoto Protokolü, iklim değişikliği ile mücadele için uluslararası alanda iklim politikalarına yön veren sürecin iki önemli parçasıdır. 1972 yılındaki Stockholm “İnsan Çevresi” Konferansı'ndan bu yana, iklim müzakerelerinde ülkeler yorucu ancak zorunlu bir süreçten geçmiştir ve geçmeye devam etmektedir. 2007 tarihli Bali Yol Haritası'nda şekillenen **“Sözleşme”** ve **“Protokol”** başlığı altında, iki yönlü uluslararası iklim değişikliği müzakerelerinin yürütüldüğü bir sürece girilmiştir. Yeterli sonuç alınamayan Kopenhag'taki Taraflar Konferansı'nın (COP 15) ardından, 2015 yılında kabul edilip 2020 yılında yürürlüğe girmesi planlanan ve uluslararası bağlayıcılığı olan yasal bir iklim değişikliği anlaşması başka bir toplantıya ertelenmiş ve bu durum uluslararası camiada “Kyoto-Tipi”² müzakere sürecinin daha

---

² Eski NASA İklim Bilimcisi, aktivist James Hansen tarafından kullanılmıştır.

da belirgin bir şekilde sorgulanmasına neden olmuştur. Hatta küresel çapta iklim değişikliği ile mücadelede önemli rol üstlenici AB bile bu eleştirilerden kurtulamamıştır. Buradaki önemli husus, ülkelerin taahhütlerini doğrulama kararlılıklarındaki yetersizlikler ve bu tür bir müzakere sürecindeki siyasi ve ekonomik endişelere bağlı tikanıklıklar nedeniyle **“bir değil birden fazla Kyoto Protokolü’ne ihtiyaç duyulması”** gerçeğidir.

Bugüne kadarki süreçte, sera gazı emisyonlarının azaltılmasını hızlandırıcı adımlar, mevcut müzakere sürecinde tatmin edici olmaktan uzaktır. Aslında pek çok uzman, AB’nin uluslararası müzakerelerdeki etkinliğini Kopenhag’taki tablodan itibaren daha fazla sorgular olmuştur.

Öte yandan, Doha’da 2020 yılına kadar uzatılan Kyoto Protokolü’nün ardından, 2020 yılında yürürlüğe girmesiyle Kyoto’nun yerini alacak bir anlaşma metni üzerine yapılan müzakerelerin gidişatı ise bugünün ana gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır. AB’nin Kyoto-II döneminin başlatılmasında büyük rol üstlendiği bir gerçektir. Ancak AB’nin, küresel iklim değişikliği müzakerelerini destekleyen sadece yüzde 15’lik kesimin temsilcisi konumunda olduğunu da unutmamak gerekir.

2015 yılında Paris’te yapılacak Taraflar Konferansı, 2020 sonrasının belirlemesi açısından önemli bir tarihe işaret eder. Ayrıca anlaşma metninin hazırlıkları, BM tarafından karara bağlanan resmi ve gayriresmi toplantılarla canlı tutulmaya çalışılmaktadır.

Ülkemizdeki duruma bakıldığında, Türkiye uluslararası ilişkilerdeki ortama bağlı olduğu kadar, AB üyelik sürecinin etkisiyle Kyoto Protokolü’nü imzalayan ülkelerden biridir. Ancak **Türkiye’nin 2020 yılına kadar herhangi bir emisyon azaltım hedefi üstlenmemesi**, Türkiye tarafından her fırsatta dile getirilen, iklim değişikliğine verilen desteğin sorgulanmasına yol açmaktadır. İDEP ve Avrupa Komisyonu’nun İlerleme Raporları ile BM Zirvelerinde Türkiye’nin mesajlarının ve hayata geçirilen “stratejik” planların birbiriyle örtüşmesi, önemli bir beklentidir.

Bu çalışma, çağımızın en önemli sorunlarından biri olan **“küresel iklim değişikliğinden ne anlıyoruz”** sorusunun önemi çerçevesinde ve bazı temel kavramların önceliğinde, iklim değişikliği müzakere sürecini ele almaktadır. Çalışmada, küresel iklim politikalarında önemli bir rol üstlenici profiliyle, AB’nin, çevre ve iklim politikaları üzerinden uluslararası müzakerelere yansıyan, **“AB’nin yeterliliği”** üzerine getirilen eleştiriler ve Kyoto Protokolü’nün getirilmesi üzerindeki görüşler yansıtılacaktır. AB’nin küresel liderliği söz konusuysa, AB’nin müzakerelerde yön verici rolü ya da yeterliliği de önemli hale gelmektedir. AB müzakere süreci içinde iklim değişikliği ve Protokol kapsamında verilen mesajlar doğrultusunda, yayının bir bölümü de Türkiye’ye odaklanmaktadır. Tekrar edilmesi gereken bir husus olarak, Türkiye’nin 2020 yılına kadar herhangi bir emisyon azaltım hedefinin bulunmaması, Türkiye’nin iklim değişikliği müzakerelerindeki pozisyonunun irdelenmesi açısından önemli bir işarettir.

Paris’te 2015 yılında imzalanması öngörülen anlaşma öncesinde, özellikle Doha’da karara bağlanan Kyoto Protokolü’nün 2020 yılına kadar uzatılması, beraberinde önümüzdeki altı yılda ne gibi gelişmelere tanıklık edileceği konusunu öne çıkarmıştır. Uluslararası toplantıların sonuçlarının, anlaşmanın hazırlık sürecini ciddi yönde etkilediği açıktır. Nitekim 11 Kasım 2013 tarihinde yapılan Varşova Taraflar Konferansı kararlarında, Paris Anlaşması’nın, iklim değişikliğini “2” derecede sınırlayan herhangi bir somut adım içermesi şimdilik pek mümkün görünmüyor. Özellikle ABD, Kanada, Japonya ve Avustralya gibi küresel boyutta ilk sıralarda yer alan emisyon üreticilerinin müzakere sürecindeki etkisiz tutumları ve gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliği ile mücadelede sahip olması gereken **finansman destek mekanizmalarının “temini”**, en önemli sorunlar olarak durmaktadır. Ülkelerin kırmızı hatlarla

çizdikleri öncelikler müzakerelere damgasını vurmakta ve gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler üzerindeki bu ayrılıklar, iyice gün yüzüne çıkmaktadır. İklim değişikliği artık sadece azaltım ve uyum çalışmaları ile ilgili olmayıp, ahlaki sorumluluk haline gelmektedir.

Bu çalışmanın, Türkiye-AB üyelik sürecinde ülkemiz için müzakerelerin en zorlu geçeceği alanlardan biri olan iklim ve çevre konularında çalışan, karar alıcısından gönüllüsüne tüm kesimlere faydalı olmasını temenni ediyoruz.

TEMEL KAVRAMLAR

“İklim değişikliğine uyum, geleceğimiz için vazgeçilmez bir yatırımdır.”
Ban Ki-moon, BM Genel Sekreteri,
27 Temmuz 2009, Moğolistan

İklim değişikliği ile ilgili yorumlarda doğru kavramların vurgulanması ve incelenmesi, konunun ciddiyetini anlamaya yardımcı olabilmektedir. Dolayısıyla bazı temel kavramlar ve uzun süredir vurgulanan önemli bilimsel çalışmaların her fırsatta gündeme getirilmesi, konunun ciddiyetinin anlaşılmasını sağlayacaktır.

İKLİM, İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ NEDİR?

“Eğiklik” anlamına gelen ve Latince “*klımatis*” veya Yunanca “*klım*” olarak bilinen **iklim**, belirli bir dönem içerisinde ve istatistiki veriler ışığında ortalama hava durumu olarak tanımlanmaktadır³. İklimde görülen farklılaşmalar ve belirli periyodik zaman aralığında gözlenen “doğal” iklim değişikliğinden farklı olarak günümüzdeki küresel iklim değişikliği, son 20 yıldır geniş kitleler tarafından konuşulmaya başlanan bir konudur.

Küresel bir sorun haline gelen iklim değişikliği, üretim ve tüketim alışkanlıklarına bağlı olarak, “doğrudan ya da dolaylı olarak insan etkileri sonuçları ile atmosfer bileşiminin bozulması olarak”⁴ belirtilmektedir. Bugünün dünyası kirlilik, iklim değişikliği, çölleşme ve biyoçeşitliliğin azalması gibi derin ekolojik sorunları gözle görür hale gelmiştir. İklim değişikliği, çağın en büyük çevresel, sosyal ve ekonomik tehditlerinden biridir ve Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC)⁵ Raporu’nda, açık bir ifadeyle, iklim sisteminin ısınmakta olduğu açıklanmaktadır. IPCC, iklim değişikliği kavramını şöyle açıklar:

³ Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli, IPCC, 2007, http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_and_data_reports.shtml#1

⁴ Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, BMİDÇS, 1992.

⁵ Ayrıntılı bilgiye, <http://www.telegraph.co.uk/earth/environment/conservation/3307341/IPCC-4th-Report-Climate-change-happening-faster.html> İnternet adresinden ulaşılabilir.

“İstatistiki testlerle kanıtlanmış iklimdeki değişimler ya da uzun bir dönem boyunca gözlemlenen değişkenliklerdir. Zaman içindeki insan faaliyetleri ya da doğal değişkenlikle iklimde yaşanan herhangi bir değişimdir. *BMİDÇS’in tanımına göre, doğrudan ya da dolaylı yollardan insan faaliyetleri nedeniyle küresel atmosferin bileşimini değiştiren ve belli dönem içinde gerçekleşen değişkenliklerdir*”⁶.

Küresel ısınma kavramı ise atmosferdeki hava ve okyanustaki su hareketlerindeki değişimler ve ısı artışı, tektonik plakalar, volkanik patlamalar, biyotik (canlılara ait) süreçler ve insan faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan ve havaya karışan gazların neden olduğu sera etkisinin sonucu olarak tanımlanmaktadır. Atmosferde biriken gazlar sonucunda ısınan hava, iklimdeki değişimlere yol açmakta olup, basit bir örnekle, normalden sıcak geçen kış mevsimi ya da çok sıcak yaz mevsiminin yaşanması gibi durumlar gözlemlenebilmektedir.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ÇALIŞMALARI NE ZAMAN ORTAYA ÇIKTI?

İklim bilimcilerin görüşleri, iklim değişikliğinin daha eskilere dayanan ipuçlarını barındırdığı yönünde şekilleniyor. Nitekim 1681 yılında **Edme Mariotte**, cam gibi geçirgen yüzeylerin güneş ışınları ve ısı geçişine izin verdiğini bulmuş; 1760 yılında **Horace Benedict de Saussure** ise heliotermometre ile sera etkisi deneyini yapan ilk kişi olmuştur⁷. 18’inci yüzyıl ortalarında keşfedilen buhar makinesinin açtığı yolda hızla gelişen Endüstri Devrimi’nin ilk izleri, 1826 yılında **Joseph Fourier**’in, atmosferin dünyamızın ortalama sıcaklığı üzerindeki etkisi üzerine yapılan görüşleriyle başlamış ve Fourier, atmosferin sera gazı etkisi olduğunu fark etmiştir. **John Tyndall** ise, 1891 yılında önemli bir buluşa imza atarak, atmosferdeki su ve CO₂ gibi moleküllerin birikimindeki değişimlerin iklim değişikliğine yol açabileceğini saptamıştır. 1896 yılında **Svante Arrhenius**, kömüre bağlı sanayileşme ile atmosfere yayılan ve burada biriken karbon gazına dikkat çekmiş ve bunun buzul çağının başlangıcı ya da bitişi olabileceğini tespit etmiştir⁸. 1938 yılında **G.S. Callendar**, olağan oranından iki katına çıkmış CO₂ oranının, küresel sıcaklıkta ortalama iki derecelik bir artışa neden olabileceğini açıklamış ve fosil yakıt kullanımıyla CO₂ artışı arasındaki doğru orantıyı ortaya çıkaran kişi olmuştur. Günümüze daha yakın bir tarihte, 1958 yılında, iklim değişikliğine yönelik bilimsel çalışmaların başlangıcını tetikleyen Mauna Loa İstasyonu Hawaii’de kurulmuş ve bu çalışma merkezindeki veriler dikkat çekmiş; Mauna Loa’nın ilk bilim insanlarından **Charles David Keeling**, istasyonda CO₂ birikimlerini kaydetmeye başlamıştır⁹.

Bilindiği gibi, Endüstri Devrimi ile fabrikasyon üretim sistemine geçilmesi ve kıtalararası ticaret hareketliliğinin hız kazanmasıyla, her türlü değişim kaçınılmaz olmuştur. Verilere göre, en belirgin değişimler *1830’lu yıllardan itibaren, ekonomik ve sosyal değişimler bağlamında, toplum içinde ve üretim sisteminde daha görünür hale gelmiştir*¹⁰. Bu tespitten hareketle üretim modelleri giderek çeşitlenmiş ve 1950’li yılların sonuna gelindiğinde, yeni teknolojik araçlarla ortaya çıkan yeni üretim ve tüketim sistemleri gelişmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra artan dünya nüfusu, kentleşme, sanayileşme, tüketim, barınma, ısınma,

⁶ Ayrıntılı bilgiye, http://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/syr/en/mains1.html İnternet adresinden ulaşılabilir.

⁷ IPCC.

⁸ Frédéric Denhez, “Küresel Isınma Atlası”, Türkçe Çevirisi, 2007: 8, s.7, Orjinal: “Atlas du réchauffement climatique”, Autrement Magazine.

⁹ IPCC, 2007.

¹⁰ Eric Hobsbawm, “The Age of Revolution: Europe 1789-1848”, London: Weidenfeld&Nicolson, 1962, s.27-52, s.168-172, s.177-181, <http://pratclif.com/ebooks/Eric%20Hobsbawm%20-%20Age%20of%20revolution%20-%201789-1848%20.pdf>

tarımsal gıdalar ve benzeri yaşamsal ve gündelik ihtiyaçlara olan talebin karşılanması doğal bir süreç olarak gündeme gelmiştir. Bu noktada, bu ihtiyaçlara erişimde uygulanan yanlış politika ve alışkanlıklar neticesinde pek çok çevresel sorun ile karşı karşıya olabileceğimizin kanıtları, artık belirginleşmeye başlamıştır.

1970'LER VE SONRASI

1970'li yıllar, bilgisayarların hayatımıza girdiği yıllar olarak bilinir. Bu yıllarda pek çok konuda saptanan veriler, bilgisayarlar sayesinde yeni geliştirilen doğrulama teknikleriyle dikkat çekmeye başlamıştır¹¹. Çevre ve iklim değişikliği konularına özel bilimsel verilerin sayısı böylece artmış ve tüm dünyada gerçekleri yansıtan ve kullanılabilir veriler, konunun ciddiyetini ortaya koymuştur.

Nitekim 1979 yılında gerçekleşen Birinci Dünya İklim Konferansı'nda ve ardından 1980 yılında Madden, Ramanthan ve Hansen tarafından "insan etkinlikleri sonucu atmosferde birketen sera gazları nedeniyle küresel ısınmanın 20 yılda açıkça ortada olduğu"¹² vurgulanmıştır. Bu gelişme, akademisyenleri, iklim değişikliği etkilerinin kanıtlanmasını hızlandırıcı çalışmalara doğru yönelmiştir.

Öte yandan, 1990'lı yılların küreselleşme trendleri, ticaret politikalarında da görülmüştür. Uluslararası yeni ticaret politikasının ışığında, önemli ticaret ve çevre organizasyonlarının "ortak öncelik"¹³ ilkesi kapsamında, çevresel risklerin göze alındığı ve özellikle gıda güvenliği gibi bazı temel koşulların şekillendiği görülmektedir.

1990'lı yıllarda, pek çok konuda Soğuk Savaş'ın hâkim sürdüğü ortamdan farklı bir konuma yönelen politikalar -örneğin AB'de siyasi birliğe yönelik çabalar- ve uluslararası pek çok tecrübe yaşanmıştır. Ancak batı değerleriyle çevrelenmiş ekonomik kalkınma modelleri, doğal olarak beraberinde ekonomik konu başlıklarını öne çıkarmıştır. Bu durum, iklim değişikliğinin zararlarını, daha iyi çevre yönetiminin esaslarını, çözüm için yeni teknolojilerin ve altyapı çalışmalarının maliyetlerini sunan bilimsel çalışmaları, özellikle ekonomi ve bazen de siyasi kökenli eleştiriler etrafında "yalnız" bırakmıştır. Bu tür bilimsel çalışmalar, ne yazık ki günümüzde özellikle siyasi çıkarların arkasında kalarak -ya da bırakılarak- kamuoyuna fazla yansıtılmamaktadır.

BİLİMSEL GÖSTERGELER

AR5: "İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ GERÇEK VE YÜZDE 95 İNSAN KAYNAKLIDIR."

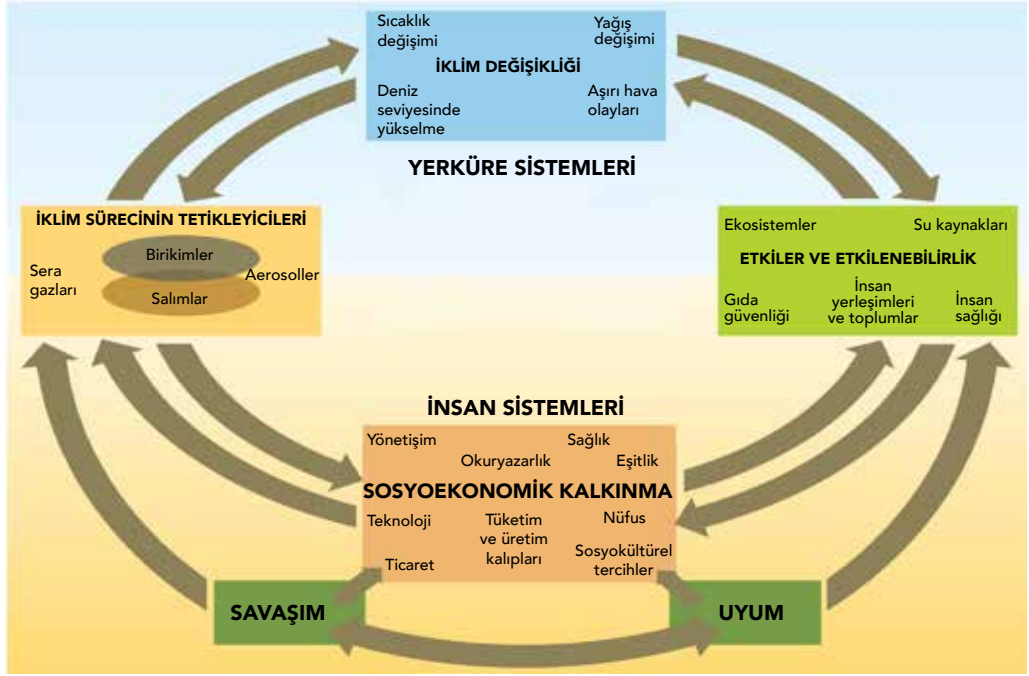
Belirtildiği üzere, iklim sistemi üzerindeki küresel gözlemlerin 19'uncu yüzyılın ortalarında başlayarak, 1950'li yıllarda daha kapsamlı bir hal aldığı görülmektedir. Yayımlanan en son 5'inci IPCC Raporu'nun ilk parçası (WGI, Bilimsel Temeller), iklim değişikliğinin gerçek olduğu ve bunun yüzde 95 gibi yüksek bir oranla insan faaliyetleri sonucunda olduğu gözler önüne serilmektedir. IPCC Raporları, genel anlamda incelenmeye değerdir. Nitekim dünyanın pek çok yerinden uzman çalışanların, bilim camiasının çalışmalarının, çeşitli uluslararası raporların ve kuruluşların verilerine dayanarak oluşturulan bilgileri barındıran bu raporlar, en önemli belgeler arasında sayılmaktadır.

¹¹ Prof. Dr. Mikdat Kadioğlu, "99 Sayfada Küresel İklim Değişimi", Söyleşi: Serhan Yedig, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.4.

¹² IPCC, 2007.

¹³ Matthew Baldwin, "EU Trade Politics-Heaven or Hell?", *Journal of European Public Policy* 13:6, 2006, s. 926-942.

Şekil 1: İnsan Kaynaklı İklim Değişikliği Sürecini Tetikleyen Oluşumlar, Sürecin Etkileri, Sürece Gösterilen Tepkiler ve Aralarındaki Bağlantı

Kaynak: IPCC Sentez Raporu, 2007, s.26 (Climate Change 2007: The Synthesis Report)¹⁴

2007 tarihli IPCC Raporu'nda, insan etkisine bağlı olarak atmosferdeki sera gazlarının birikmesiyle, bir dizi zincirleme sürecin tetiklendiğini açık bir şekilde gösterilmektedir (**Bkz. Şekil 1**). Sera gazlarının artmasıyla sıcaklık değişimi yaşanmakta ve yağış rejimleri düzensizleşmektedir. Bu süreç, beraberinde ekosistemden yeraltı sularına ve insan sağlığına kadar uzanan sorunlara yol açmaktadır. İnsan üzerindeki etkiler aynı zamanda sosyoekonomik kalkınma yapısında da bozulmalara neden olabilmektedir.

FOSİL YAKIT VE ARAZİ KULLANIMI

İklim değişikliği ile mücadelede ilk yapılması gerekenlerden biri, fosil yakıt kullanımının azaltılması ve arazi kullanımı tekniklerinin geliştirilmesi ya da değiştirilmesidir. Ne yazık ki fosil yakıt seçimi ve arazilerin yanlış kullanılması, büyük sorun teşkil etmektedir.

Gelişmiş ülkelerin fosil yakıtı olan talebi ile gelişmekte olan veya fakir ülkelerin arazi kullanımındaki yanlış teknikler sebebiyle ormansızlaşma, kuraklık, ekosistemin yok olması, tarımsal atıklar gibi sorunlar katlanarak büyümektedir. IPCC bu konuda, fosil yakıt ve arazi kullanıma bağlı olarak, 800 bin yıl öncesine göre atmosferde biriken CO₂ miktarını en az yüzde 40 oranında artmış olarak göstermektedir¹⁵.

¹⁴ Bölgesel Çevre Merkezi-REC Türkiye, "A'dan Z'ye İklim Değişikliği Başvuru Rehberi", 2008, s.15, http://www.rec.org.tr/dyn_files/22/1408-iklimbasucu.pdf

¹⁵ IPCC Assessment Report-AR5, Grafik SMP.4, 2013, s.7, <http://www.ipcc.ch/report/ar5/wg1/>

KİRLETİCİLER

İklim değişikliğinin insan sağlığına olan etkilerinin de, gerek AB gerekse ulusal raporlarda sıklıkla gündeme alındığını görüyoruz. İnsan faaliyetleri sonucunda havaya karışan kirleticiler, AÇA Raporları ve AB limit değerleri ölçümlerinde saatlik, günlük ve yıllık değerler olarak hesaplanan Partikül Madde ($PM_{10/2,5}$), Ozon (O_3), Kükürt Dioksit (SO_2), Nitrojen Oksit (NO_x) ve Benzo(a)piren (BaP) olarak gözükmektedir. Kirleticilerin insan ve çevreye etkilerini Tablo1'de görmek mümkün (*Bkz. Tablo 1*).

Bunların ortaya çıkmasında etkili olan faaliyetler ise şu şekilde:

- SO_2 : Kömür ve linyitin yakılması, termik santraller, endüstriyel kazanlar, bronz ve tunçun eritilmesi,
- PM_{10} : Doğal yollardan havaya karışan tozlar, trafik, yakma motorlar, kamyonların çakıl, kum ve toprak gibi maddeleri yükleme ve boşaltması, kömür ve maden ocakları, inşaat alanları, taş ocakları,
- O_3 : Azot oksitler ve uçucu organik bileşikler (VOCs) arasında yeryüzüne yakın seviyedeki karmaşık kimyasal reaksiyonlar,
- **BaP**: Izgarada pişirilmiş et ve tavuk,
- NO_x : Kömür ve petrol kullanımı, tarım alanlarındaki nitrojen içerikli gübreler, insan veya hayvan atıklarının arıtma merkezlerine bırakılması gibi.

Sektörel kaynaklı kirleticilerin başındaki CO_2 ise; petrol, kömür, doğal gaz yakılması, çimento üretim süreci ve ormansızlaşma gibi faaliyetler sonucunda açığa çıkmaktadır.

Tablo 1: Kirleticilerin İnsan, Çevre ve İklim Etkileri			
Kirletici	İnsan Sağlığına Etkisi ¹⁶	Çevreye Etkisi ¹⁷	İklim Etkisi
PM_{10}	Sinir sistemi; kronik hastalıklar; kardiyovasküler hastalıklar; göz, burun ve boğaz tahrişi; akciğer kanseri; üreme sistemi	Bitki büyümesi ve ekosistem süreci	Yağmur miktarı, yeryüzü sıcaklığı
O_3	Kardiyovasküler hastalıklar; göz, burun ve boğaz tahrişi; karaciğer hastalıkları	Bitki örtüsü, ürün verimi, bitkilerde karbondioksit düzeyi	Atmosferin ısınması
NO_x	Karaciğer kanseri; kan dolaşımı; göz, burun ve boğaz tahrişi	Suyun ve toprağın asitleşme oranı, bitki ve hayvan türlerinin biyolojik yapısı	O_3 ve PM oluşumları
B(a)P	Akciğer kanseri; göz, burun ve boğaz tahrişi	Suda yaşayan omurgasız canlılar ve kuşlar	

Kaynak: AÇA Signals 2013; Air Implementation Pilot 2013

¹⁶ Avrupa Çevre Ajansı, "Signals 2013-Every Breath We Take", Rapor No: 1831-2772, 1 Temmuz 2013, Kopenhag, s.13, <http://www.eea.europa.eu/publications/eea-signals-2013>

¹⁷ Avrupa Çevre Ajansı, "Air Implementation Pilot, Lessons Learnt From The Implementation Of Air Quality Legislation At Urban Level", Rapor No: 7/2013, 5 Haziran 2013, Kopenhag, s.12, <http://www.eea.europa.eu/publications/air-implementation-pilot-2013>

NEDEN İKİ DERECE?

Sera gazı azaltım (savaşım) hedeflerinin temelinde, küresel sıcaklık artışının iki derece ile sınırlandırılması yer alıyor. IPCC 2007 Raporu'na göre +2 derecelik artış su kaynaklarının tükenmesine; +5 derecelik artış buzulların hızla erimesiyle su seviyesinde beş metrelik yükselmeye; +6 derecelik artış ise iklim değişikliğinin yıkıcı etkilerinden dolayı büyük insan göçlerinin olduğu bir dünya düzenine neden olacak.

COP 18 öncesinde, dünyanın pek çok yerinden sivil toplumun ortak platformu niteliğindeki İklim Eylem Ağı'nın (CAN) yayımladığı değerlendirme notunda, hükümetlerin harekete geçmemesi halinde küresel sıcaklık artışında 3,5 ila 6 derecelik bir artış yaşanabileceği açıklanmıştı. Bu durum, küresel iklim değişikliğinin yol açacağı değişikliklerin "geri dönüşü olmayan bir noktaya" sürükleneceği anlamı taşıması açısından önemlidir.

Aynı şekilde, 2008 yılında Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ve Avrupa Konseyi'ne sunulan "İklim Değişikliği ve Uluslararası Güvenlik"¹⁸ başlıklı raporda, emisyonlar 2050 yılına kadar 1990 yılı seviyesinin yarısına indirilse bile, küresel ısınmanın iki derecenin üzerine çıkması halinde geri dönüşü olmayan bir sürece girileceği vurgulanıyordu. Çünkü iki derecenin üzerinde bir senaryo, beraberinde güvenlik senaryolarını da gündeme getirmesi oldukça yüksektir.

AB'nin Peseta Raporu ise¹⁹, 2030 yılına kadar Avrupa'daki sıcaklardaki yüzde 1 ila yüzde 4 arasındaki ek artış, her yıl 30 bin; 2080 yılına kadar da 50 ila 110 bin kişiyi etkileyebileceği sinyali vermekte. *The Climate-Trop Projesi*²⁰ ise, 2035 yılına kadar yüzde 1,25 ila yüzde 1,45 oranında bir artışa dikkat çekiyor ve 2070 yılına kadar suların yükselmesi sonucunda, Güney Akdeniz'de 16 ila 44 milyon kişinin etkilenebileceğini bildiriyor.

Öte yandan, ilginç bir çalışma olan ve İklim Platformu'nun da üyesi olduğu Uluslararası İklim Değişikliği Liderler Grubu'nun sekreataryasını üstlenen Cambridge Üniversitesi ve Galler Prensi İklim Değişikliği Liderler Grubu'nun **Karbon Fiyat Bildirisi**²¹, COP 18 öncesinde yayımlandı. Bu çalışmada, iki derecenin önemi üzerinden uyum çalışmaları kapsamında iş dünyasını da ilgilendiren bir sorundan bahsediliyor. Çeşitli uluslararası şirketlerin üst düzey yöneticileri tarafından da imzalanan Karbon Fiyat Bildirisi, tümüyle devlet başkanlarına hitaben "harekete geçme çağrısı" olarak imzaya açılmış ve kabul edilmiştir²².

---

¹⁸ Avrupa Komisyonu, "Climate Change and International Security", Paper from the High Representative and the European to the Council, No: S113/08, 14 Mart 2008, Brüksel.

¹⁹ Rapora, <http://pesetajrc.europa.eu/doc/Agriculture.html> İnternet adresinden ulaşılabilir.

²⁰ Projeye, http://europa.eu.clima/policies/adaptation/what/docs/swd_2013_136_en.pdf İnternet adresinden ulaşılabilir.

²¹ Bildiriye, <http://www.climatecommuniques.com/Carbon-Price-Communique.aspx> İnternet adresinden ulaşılabilir.

²² Ayrıntılı bilgiye, <http://www.iklimplatformu.org/haberler/227-karbon-fiyati-bildirisi> İnternet adresinden ulaşılabilir.

Karbon Fiyat Bildirgesi

"...Dünya iklimindeki giderek artan istikrarsızlık, aşırılık ve öngörülemez belirsizlikler; daha şimdiden toplumu, piyasaları ve iş dünyasını etkiliyor. Bu yüzyılın ortasına kadar sera gazı salımlarında kayda değer bir azaltımı mümkün kılacak yatırımlar; açık, kararlı, zorlayıcı ve maliyet etkin politika çerçevelerini gerektiriyor. İş dünyasının liderleri olarak, söz konusu politika çerçeveleri ile sağlanacak güven ortamının ve bunun sonucunda ortaya çıkacak yatırımların; enerji, ulaşım ve inşaat gibi önemli sektörlerde kazancı artıracığına ve yeni istihdam olanakları ortaya çıkaracağına inanıyoruz.

Ancak, Cancun'da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler İklim Müzakereleri'nde üstünde mutabakata varılan, sıcaklık artışını iki derece ile sınırlama hedefini tutturabilecek bir tempo ve ölçekte salımları azaltacak ve küresel toplumun beklediği ikna edici bir strateji, hâlâ ortada yok. Her ne kadar ulusal ve uluslararası düzeylerdeki ilerleme azımsanmayacak olsa da, bu ilerleme münferit ve yetersizdir.

Özel sektör, enerji ve diğer altyapı projelerine trilyonlarca dolar yatırım yapıyor ancak birçok durumda sera gazı salım azaltım hedeflerinin, bu yatırımlar üstünde belirleyici bir etkisi olmuyor. Özel sektör yatırımlarının yönünü değiştirecek doğru teşviklerin sağlanacağı ve zaten sınırlı olan kamu kaynaklarının en iyi biçimde kullanılacağı daha etkin bir yaklaşım gerekiyor.

Temel politika hedefi, karbon salımlarına yönelik net, şeffaf ve anlaşılır bir fiyatlandırma, olmalıdır. Bunu hayata geçirmek için çeşitli mekanizmalar bulunuyor; biz de, iş dünyası olarak, piyasanın işleyişine odaklanıp, hem çevresel bütünlük hem de iş dünyasına esneklik sağlayacak olan salım ticareti benzeri yaklaşımlardan faydalanacağız. Karbona fiyat biçilmesi; mevcut salım azaltım hedeflerine bizi en düşük maliyetle götüreceği yolu açacak ve bu konuda daha kararlı bir ortamın kapısını aralayacaktır. İnsanların iklim sistemi üstündeki tehlikeli etkilerini' gerçekten azaltmak istiyorsak, kararlılığın böyle bir biçimde artması hayati bir önem taşımaktadır. Doğru bir yaklaşımla, karbon için belirlenecek fiyat, tüketicilerin de bu sürecin içine çekilmesini sağlayacak ve davranış değişikliğini teşvik edecektir. Bu nedenlerle bizler, karar mercilerini, istikrarlı ve zamanlaması uygun, anlaşılır bir karbon fiyatlandırma çerçevesi hazırlamaya davet ediyoruz. Daha net bir ifadeyle;

- Karbonu fiyatlandırmanın, ulusal politikaların asal bir unsuru olmasını sağlamak,
- Karbonu fiyatlandırmanın, uzun vadede küresel ekonominin de bir unsuru olması için çalışmak,
- Uluslararası düzeyde kabul edilmiş olan, sıcaklık artışını iki derecede tutma hedefini tutturabilmek için yeterli kararlılığı oluşturmak gerekiyor..."

Cambridge Üniversitesi ve Galler Prensi İklim Değişikliği Liderler Grubu

ÇEVRE=GÜVENLİK

Güvenlik politikaları, bir dış politika uzantısı olarak, yakın geçmişe kadar dar bir öğretimi tanımlayarak, silah ve askeri güce dayalı bir sistem etrafında korunan devlet politikalarından biri olarak "algılanmaktaydı." Ancak günümüzde;

"(...) gerçek anlamda güvenlik politikası, sadece savunma ya da askeri güç politikaları kapsamında bir güvenlik tanımlayarak eşleştirilemez (...)"
Brundtland Commission Report, 1987²³

²³ Avrupa Çevre Ajansı ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, "Using Scenarios To Improve Understanding Of Environment And Security Issues", Rapor No: 2/2012, 28 Kasım 2012, s.5, Kopenhag, <http://www.eea.europa.eu/publications/using-scenarios-brochure-2012>

Özellikle Soğuş Savaş sonrasında başlayan ve daha görünür hale gelen küresel çevre sorunlarının güvenlik kavramları içinde yer alması, ulusal ve uluslararası barışın önemli bir boyutu olarak belirginleşmiştir. Pek çok hükümet ve uluslararası kuruluş da, karşı karşıya olunan iklim değişikliği risklerine cevap vermede, güvenlik tabanlı önlemleri öne çıkarmaya başlamıştır²⁴. **BM Güvenlik Konseyi**, iklim değişikliği ve bu sorunun uluslararası güvenlik bağlantısını sunan “ilk” tartışma niteliğindeki çalışmayı 2007 yılında hazırlamıştır. Haziran 2009 tarihinde ise tüm organlarını iklim değişikliğinin güvenlik sorununa yöneltten bir bildiri yayımlamıştır (A/63/281).

Aynı şekilde AB, iklim değişikliği konusunu tüm politika alanlarına entegre edecek şekilde tasarlamaktadır. AB'nin 12 Aralık 2003 tarihli “**Avrupa Güvenlik Stratejisi**” nin²⁵ (*European Security Strategy-ESS*) ilk bölümünde, küresel zorluk olarak açıklık; yoksulluk ve çevresel nedenlere bağlı olarak açıklanmaktadır. 11 Aralık 2008 tarihinde yayımlanan “**Avrupa Güvenlik Stratejisi'nin Uygulama Raporu**”²⁶ ise, küresel boyutta sorun teşkil eden konular üzerinde Birlik stratejilerini kapsamlı bir şekilde sunarken, iklim değişikliği ayrı bir başlık altında ve güvenlik stratejisi kapsamında ele alınmış; “*daha yetenekli, daha tutarlı ve daha aktif*” bir AB için BM stratejilerine uygun bir profil çizilmiş ve insan güvenliği, çevresel sorunlara bağlı tutulmuştur. Kyoto Protokolü'ne kesin bir taahhülle bağlı olamayan **ABD'nin, 2010 Yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde**²⁷ de (*National Security Strategy-NSS*) iklim değişikliği ve gıda güvenliği önemli yer tutmaktadır.

Daha çok **güvenlikleştirme teorisi** (*securitization*) üzerinden önemli çalışmaları ve kavramları literatüre kazandırmış **Kopenhag Ekolü'nün**²⁸ (*Copenhagen School*), Avrupa güvenliğini araştırırken, çevre konularının da güvenlik statüsüne girdiğini açıklayan önemli bir çalışma grubu olduğunu eklemek gerekir. Yeni güvenlik referanslarına odaklanan okul, insan topluluklarının güvenliğini beş sektörde toplamakta ve sektörleri güvenlikleştirme teorisi kapsamında uygulamaktadır. Buradaki önemli nokta, belirttiğimiz bulgulara paralel nitelikte, “*askeri tehditlerin toplumlardaki tek güvensizlik kaynağı*” olmadığıdır. Söz konusu sektörler; askeri, ekonomik, toplumsal, siyasi ve çevresel güvenlidir. Çevresel güvenlik, insan faaliyetleri ve gezegendeki çevresel sorunlarla ilişkilendirilmektedir²⁹.

Hazırlanan senaryolar, iklim kriziyle mücadele sürecinin içeriğini daha uygulanabilir hale getirebilmektedir. AB ise Avrupa'nın bölgesel haritası üzerinden oluşturduğu senaryoları kullanarak, “güvenlik ve çevre algısının gelişmesi”³⁰ için çalışmalarına yön vermektedir (**Bkz. Tablo 2**).

²⁴ German Advisory Council on Global Change, “Climate Change As A Security Risk”, 2007, <http://www.wbgu.de/en/flagship-reports>

²⁵ Avrupa Konseyi, “A Secure Europe In A Better World-European Security Strategy”, 12 Aralık 2003, s.2, Brüksel, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>

²⁶ Avrupa Komisyonu, “Report on the Implementation of te European Security Strategy-Providing Security in a Changing World”, Rapor No: S407/08, 11 Aralık 2008, Brüksel, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/reports/104630.pdf

²⁷ Beyaz Saray, “National Security Strategy”, s.34, Washington, http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf

²⁸ Kopenhag Ekolü, geleneksel (realist) güvenlik anlayışından yola çıkarak, güvenlik anlayışını geliştiren bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Ole Weaver, Okul'un geçmişinin 1970'ler ve 1980'lerdeki siyaset ve güvenlik çalışmalarındaki geniş ve dar güvenlik kavramları tartışmasına dayandığını belirtir. Okul'un temeli, 1985'te Kopenhag Üniversitesi'nde Barış ve Çatışma Araştırma Merkezi'nin kurulmasıyla atılmıştır.

²⁹ Barry Buzan, Ole Wæver ve J. de Wilde, “Security: A New Framework For Analysis”, Lynne Rienner Yayınları, Londra, 1998.

³⁰ Avrupa Çevre Ajansı ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, a.g.e, s.8.

Tablo 2: OSCE Bölgesi'ndeki İklim Değişikliğinin Güvenlik Boyutları			
Bölge/ Güvenlik	Ekonomik ve Çevresel Boyut	Politik-Askeri Boyut	İnsani Boyut
Arktik	Geçim zorlukları, çevresel kirlenme, kaynak madenleri, ulaşım rotaları	Bölgesel madenler, askerileşme	Yerli halka etki
Güney Akdeniz	Toplu göçler, ekonomik durgunluk ve gerileme	Suya erişimdeki çatışmalar için askerileşme, otorite boşluğu, sivil karışıklık, yoğunlaşan aşırılık	Şiddet, sivil özgürlükler ve haklara etki
Güney Doğu ve Doğu Avrupa	Ekonomik çökme, enerji güvensizliği, gıda güvensizliği, nüfus hareketleri	Etno-politik gerilimler	Sosyal gerilimler, otoriter yönetim
Güney Kafkaslar ve Orta Asya	Gıda ve suya erişimde azalma, sağlık ve hastalıklarda artış, göç	Su kaynakları üzerinde talebin artması, aşırılıkta artış,	İnsan hakları ve azınlıklara etki

Kaynak: OSCE & EEA, 2012

İKLİM MÜLTECİLERİ GERÇEĞİ

Uzmanlar, harekete geçilmezse, iklim değişikliği sorunlarının en çok yaşanacağı ülkeleri fakir ülkeler olarak göstermeye devam ediyor ve 2050 yılına gelindiğinde iklim mültecilerinin sayısının milyonları bulacağı tahmin ediliyor.

Asya Kalkınma Bankası (*Asian Development Bank-ADB*) 2012 Raporu'na göre, Asya ve Pasifik ülkelerinde, 2009-2011 yılları arasında 20 milyon kişi iklim değişikliğinden etkilenerek, evlerini terk etmek zorunda kalmıştır.³¹ (*Bkz. Tablo 3 ve Tablo 4*). "Kuraklık" ve buna bağlı olarak "su" ve "gıdaya erişim" başta olmak üzere pek çok sorunun, iklim değişikliğinin en önemli sorunları olarak artacağı ifade edilmiştir. Basit bir örnekle; biyoçeşitliliğin zarar görmesi ve buna bağlı olarak insan yaşamı için gerekli besin kaynakları ve ilaç üretiminde kullanılan bitki türlerinin azalmasıyla, çeşitli hastalıklar gündeme gelecektir. Tropik iklimin kuzeye doğru kaymasıyla, bitki ve hayvan türlerinin yer değiştirmesi ve hatta tropikal hastalık olarak bilinen sıtma gibi hastalıkların yaygınlaşması sıradan hale gelecektir.

Tablo 3: İklim Değişikliğine Bağlı Ani Hava Olayları Nedeniyle Asya Kıtası'nda Yerinden Olan İnsan Sayısı (2009-2011)	
Yıl	İnsan Sayısı
2009	13,2 milyon
2010	31,8 milyon
2011	10,7 milyon

³¹ Avrupa Kalkınma Bankası, "Addressing Climate Change and Migration in Asia and Pasific", Rapor No: RPT12447, 8, Mart 2012, Filipinler, s.3, <http://www.adb.org/sites/default/files/pub/2012/addressing-climate-change-migration.pdf>

Tablo 4: Yerinden Olan İnsan Sayısı, Bölgesel, Asya (2011)	
Bölge	İnsan Sayısı
Doğu	3,8 milyon
Güneydoğu	3,4 milyon
Güney	3,5 milyon
Orta ve Batı	9 bin
Toplam	10,7 milyon

Kaynak: ADB Final Report, 2012

Buzulların erimesi, su seviyesini yükselterek erozyon tehdidini artırmasıyla, kıyı alanlarının yok olması gibi sonuçları doğuracak; yükselen sular dünyadaki tatlı su miktarındaki tuzluluk oranını artırarak yer altı sularının ekosistemini de değiştirecektir... Tablo 3 ve Tablo 4, su seviyesinin yükselmesinin insan nüfusu üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin su seviyesindeki bir metrelik yükseliş, Filipinler'in toplam nüfusunun yaklaşık yüzde 5'ini etkilerken, beş metrelik artış ise Filipinler nüfusunun yaklaşık yüzde 10'unu başka yerlere göç etmek zorunda bırakacaktır. Vietnam'da bir metrelik yükseliş nüfusun yüzde 10'unu; beş metrelik yükseliş ise nüfusun yaklaşık yüzde 40'ını etkileyecektir³².

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLE MÜCADELEDEN NE ANLIYORUZ?

Pek çok politika alanında olduğu gibi "algılamalar", doğru tercih yapabilmemenin en temel yanılgı unsuru olabilmektedir.

İklim değişikliği ile mücadele, çoğu zaman, sera gazı emisyonlarının azaltımından ibaret sanılır. Ancak azaltım önemli olduğu kadar, iklim değişikliğine uyum konusu da son derece önemlidir. Öte yandan uyum ve azaltım çalışmaları, birbirinden ayrı uygulama alanları olarak düşünülmemelidir; bir arada uygulanan uyum ve azaltım çalışmaları, iklim değişikliğinin risklerini en aza indirebilir.

UYUM VE AZALTIM

Uyum, toplumların ve ekosistemlerin, değişen iklim koşulları ile baş edebilmelerine yardımcı olmak için gerçekleştirilen eylemler ve alınan önlemlerdir. Uyum önlemleri, kuru toprak koşullarına uygun ağaçların veya tarım ürünlerinin yetiştirilmesi gibi önlemleri içerir. Uyum çalışmalarına örnek olarak, su kaynaklarının verimli kullanılması, gelecekteki iklim koşullarına ve yangınlara dayanıklı ağaç türlerinin yetiştirilmesi, canlı türlerinin büyük göçünü önleyen bariyerlerin oluşturulması gibi önlemler gösterilebilir. **Azaltım** ise iklim değişikliğine yol açan insan kaynaklı sebeplerin en aza indirilmesi için gösterilen çabalardır. Örneğin, Kyoto Protokolü, sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik yükümlülükler içerir ve Sanayi Devrimi öncesine göre iki derecelik sıcaklık artışını aşmamak için alınan önlemleri ele alır. BMİDÇS kapsamında, sera gazı tanımları yoktur.

³² Avrupa Kalkınma Bankası, a.g.e., s.2.

1990'lı yılların başında iklim değişikliği tartışmaları, çoğunlukla sera gazı salımlarının kontrolü üzerine yoğunlaşmaktaydı. Ancak 1997 yılında kabul edilen Kyoto Protokol'ünde, iklim değişikliğine uyum konusu pek gündeme gelmemiştir. IPCC Raporlarının 2001 yılında yayımlanan üçüncüsü, uyum konusuna değinmiş ve azaltım hedefleri kadar uyum stratejilerinin önemini de vurgulamıştır. Kyoto Protokolü'nün 12/8'inci Maddesi uyarınca, Temiz Kalkınma Düzenekleri kapsamında elde edilecek gelirle bir Uyum Fonu oluşturulması gündeme alınmış, ancak uyum konusu ilk kez, 2002 yılında düzenlenen COP 8 ile BMİDÇS kapsamında ele alınmıştır.

Uyum konusunu gündeme getiren diğer bir husus da, küresel çapta meydana gelen aşırı hava olaylarının yarattığı maddi ve manevi yıkımların tüm ülkelerce ciddiye alınmaya başlanmasıdır. "2003 yılında Avrupa'da yaşanan sıcak hava dalgası, bir haftada 35 bine yakın insanın hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Bu bağlamda, iklim değişikliği alanında kurumsal düzenleme yolundaki en sistematik yaklaşım, 2005-2010 yıllarını kapsayan Nairobi Çalışma Programı ile ortaya konmuştur. Program, özellikle gelişmekte olan ülkelere iklim değişikliğinin etkileri, etkilenebilirlik ve uyum süreçleri hakkında bilgi sunmak için hazırlanmıştır."³³

Etkilenebilirlik (*vulnerability*): İklim değişikliğine bağlı olarak, aşırı hava olaylarının insan yaşamında ve meydana geldiği bölge üzerindeki etkisidir. Yıkıcı etki seviyesine göre, etkilenebilirlik seviyesi de bulunmaktadır.

Tablo 5: İklim Değişikliğine Uyum İçin Olası Stratejiler		
Tehlike	Etki	Strateji
<p>Ürün kaybı; su sıkıntısı; toprak bozunması; toprak erozyonu; geçim kaybı; besicilik verimi; balık üretiminde azalma; toprak kaybı; su baskınları; kıyı baskınları (erozyon); kentsel ısı adaları; hastalıklar</p>	<p>Hastalık taşıyıcıların kontrolü; uygun ürün seçimi; alternatif ekim metodları; hasat sonrası yönetim; yağmur suyunun toplanması; sürdürülebilir su yönetimi; doğal kaynak yönetimi; bitki besin maddeleri yönetimi; afet risk yönetimi; toprak reformu; arazilerin ıslah edilmesi</p>	<p>Kuraklık; düzensiz yağışlar; seller; deniz seviyesinin yükselmesi; tropik siklonlar; aşırı sıcaklar; aşırı soğukluk; taşıyıcı hastalıklar</p>

Kaynak: REC Türkiye, 2008³⁴

Uyum politikalarının en önemli stratejilerinden biri, bir ülkedeki kalkınma modellerinin ne derece doğru yapıldığı ile ilgilidir. Diğer bir deyişle, kentleşme, tarım, su kaynaklarının yönetimi gibi önemli konular dikkate alınmadan hazırlanan kalkınma modelleri, ileride yaşanacak iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine uyum konusunda ciddi sıkıntılar oluşturabilir. Maliyetlerin artmamasını sağlamak için öncelikli strateji uyum ve azaltım çalışmalarının eş zamanlı olarak yapılmasıdır.

³³ REC Türkiye, a.g.e, s. 91.

³⁴ REC Türkiye, a.g.e, s.93.

İklim değişikliğine uyum çabalarını yavaşlatan sadece yanlış politikalar değil, aynı zamanda bölgesel farklılıklardan dolayı toplumların uyum sağlama kapasitelerindeki farklılıktır.

Azaltım kapsamında, Üye Devletler, sera gazı emisyon azaltım bildirimini her yıl düzenli olarak rapor halinde göndermekle yükümlüdür ve diğer ülkeler/kamuoyu ile bu bilgileri paylaşmak zorundadır. Kyoto Protokolü'nün EK-I Ülkeleri ise sera gazı emisyonlarını azaltmak veya sınırlamakla yükümlüdür.

Daha basit anlatımla, enerji verimliliği, yeniden ormanlaştıırma, yenilenebilir enerji, gübre ve hayvansal atık yönetimi, sanayide kirlilik önleme, düzenli depolama gazının toplanması, elektrik, araç ve yakıt vergileri, yakıt dönüşümü, ortak tarım politikası ve ulaşım politikasındaki önlemler, iklim değişikliğinde azaltım politikalarından bazılarıdır.

HOPENHAGEN

EARTH'S BODYGUARD.

On December 7, leaders from 192 countries will gather at the United Nations Climate Change Conference in Copenhagen to determine the fate of our planet. Let's turn Copenhagen into Hopenhagen. Sign the petition and become a citizen at hopenhagen.org

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ MÜZAKERELERİ

"Tarihte öyle bir noktaya gelindi ki, artık dünyanın her yerinde davranışlarımızı, çevre ile ilgili sonuçlarını dikkate alarak çok daha akılcı bir dikkatle biçimlendirmeliyiz."
BM Çevre ve İnsan Konferansı Bildirgesi, Paragraf 6, Stockholm, 1972

Gerçek anlamda, uluslararası camiada iklim değişikliğinin ilk kez tartışılması, 1972 yılında İsveç'in başkenti Stockholm'de düzenlenen BM'nin "İnsan Çevre Konferansı" ile başlamıştır. Aynı yıl kurulan BM Çevre Programı (UNEP) ise çevre konularında iş birliği çalışmalarının öncüsü niteliğindedir. 1979 yılındaki Birinci Dünya İklim Konferansı ve 1988 yılında düzenlenen Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) kurulması, uluslararası müzakerelere teknik altyapı hazırlıklarını sunmada dönüm noktalarını oluşturmaktadır.

IPCC'nin ilk raporunun 1990 yılında yayımlanmasıyla, bilimsel verilerin şeffaflığı 1992 yılında Rio'da gerçekleşen Yeryüzü Zirvesi'nde tartışılmış ve BMİDÇS'nin temelleri bu zirvede atılmıştır. BMİDÇS; atmosferdeki sera gazı emisyonlarının artması sonucu daha detaylı emisyon kaynaklarına, yani tarım, fosil yakıt, enerji, ulaştırma, atık, ormancılık ve arazi kullanımı gibi temel emisyon kaynaklarındaki azaltım çalışmalarına yönelik uluslararası çevre sözleşmesidir. 9 Mayıs 1992 tarihinde New York'ta kabul edilen ve 21 Mart 1994 tarihinde yürürlüğe giren BMİDÇS, "ortak fakat farklılaşmış sorumluluklar ve göreceli kapasiteler", "gelişme yolundaki ülkelerin gereksinimlerinin ve özel koşullarının tam olarak tanınması", "önceden önlem alma yaklaşımı" ve "gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınmalarının ve ekonomik büyümelerinin desteklenmesi" gibi önemli temel ilkeler³⁵ etrafında şekillenmiştir³⁶.

Diğer Sözleşmeler

Uluslararası çerçevede, tehlike altındaki türlerin korunmasına yönelik CITIES Sözleşmesi; deniz kirliliğine karşı MARPOL; Uzun Menzilli Hava Kirliliği; Akdeniz Eylem Planı; ozon tabakasının incelmeye yönelik Viyana Sözleşmesi ve Montreal Sözleşmesi bulunmaktadır.

³⁵ Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi-BMİDÇS, Madde 2, http://unfccc.int/essential_background/convention/background/items/1353.php

³⁶ 1992 tarihli orijinal metine, <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf> İnternet adresinden ulaşılabilir.

Sözleşmenin dördüncü maddesinde; "tüm taraflar için belirlenmiş ortak sorumluluklar, ulusal sera gazı emisyon envanterlerinin düzenli bir şekilde hazırlanması, iklim değişikliğine uyum ve iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması, teknoloji transferi, biyoçeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir yönetimi, azaltım, bilim, araştırma ve eğilim alanlarında iş birliği ve uygulamaya yönelik bilgilerin iletimi" şeklindeki düzenlemeler, bugünün müzakere sürecinin içeriğini ve yapılması gerekenleri yansıtmaktadır.

İklim değişikliği müzakere sürecinin önemli adımları ise Tablo 6'da özetlenmektedir. (Bkz. **Tablo 6) Müzakereleri birkaç noktadan bakarak okumak gerekebilir. Birincisi;** daha önceki bölümlerde bahsedildiği gibi, 1970'li yıllardan itibaren çoğalan bilimsel çalışmalar ve tüm dünyada görülen çevre felaketleriyle, 1972 yılında Stockholm'de gerçekleşen konferans, ülkelerarası ortak çıkarlar bağlamında pek çok prensibin kabul edilmesi açısından başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Yani 1970'li yılların, küresel çevre kararlarında önemi büyüktür. **İkincisi;** 1970'li yıllardan özellikle 2007 yılına kadar gelinen süreçte, BMİDÇS ve Kyoto Protokolü'nün kabul edilmesinin yanı sıra, müzakere sürecini değiştiren 2007 tarihli Bali Yol Haritası'nın da önemli bir sürece işaret ettiğini unutmamak gerekir. Müzakere sürecinin bilhassa "şeklini" değiştiren Bali Yol Haritası'na bağlı olarak, müzakere sürecini "2007 sonrası" ve "2007 öncesi" şeklinde ayırmak mümkündür. **Üçüncüsü;** 2012 sonrası dönem için, tarafların iki önemli konuyu belirlemesi önem arz etmiştir. Bunlar, 2015 yılında imzalanması ve 2020 yılında yürürlüğe girmesi için Kopenhag'ta karara bağlanamayan "anlaşma metninin bir an önce hazırlanması" gerçeği ile Kyoto Protokolü'nün birinci yükümlülük döneminin sona erdiği 2012 yılından sonra anlaşmanın geçerli hale gelmesi düşünülen 2020 tarihine kadar sürecek "ikinci yükümlülük döneminin" karara bağlanmasıdır. 2012 yılından itibaren yapılan adımlar, bu çerçevede anlaşma olana kadarki dönemde Kyoto Protokolü'nün ikinci yükümlülük dönemini yansıtmaktadır.

Tablo 6: 1972-2015 Müzakere Kronolojisi

Tarih	Konu	Sonuç/Gelişme
1972	Stockholm-BM "İnsan Çevresi" Konferansı	Stokholm Deklarasyonu: Uluslararası çevre konularında iş birliği kapsamında, gelecekteki gelişmeler için 26 adet prensip İnsan Çevre İçin Eylem Planı (ormanlar, atmosfer, deniz kirliliği, kalkınma politikası, teknoloji transferi, çevrenin ticaret üzerindeki etkileri gibi çok geniş kapsama yayılan ve hükümetler ve hükümetlerarası eylemler için 109 adet öneri içeren plan) ve BM Çevre Programı'nın (UNEP) kurulması ve Çevre Fonu'nu üzerinde kararlar alınmıştır.
1979	Birinci Dünya İklim Konferansı	Fosil yakıtlardan ve CO ₂ birikiminden kaynaklanan küresel iklim değişikliği vurgulanmıştır. İkinci ve Üçüncü Konferanslar Cenevre'de (1990 ve 2009) yapılmıştır.
1988	IPCC'nin kurulması (Intergovernmental Climate Change Panel)	BM şemsiyesi altında uluslararası sözleşmelere teknik altyapı oluşturulmuştur.
1990	Birinci IPCC Değerlendirme Raporu	İkinci WCC'de de belirtilen, uluslararası bir anlaşma için çağrı yapılmıştır.

1992	Rio "Çevre ve Kalkınma" BM Konferansı	BMİDÇS imzaya açılmış; INC tarafından UNFCCC metni kabul edilmiş ve Biyoçeşitlilik Sözleşmesi imzalanmıştır (Gündem 21).
1994	BMİDÇS'nin yürürlüğe girmesi	BMİDÇS, Rio Sözleşmeleri'nden biridir. Rio'da yapılan Yeryüzü Zirvesi'nde kabul edilen diğer sözleşmeler BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi ve BM Biyoçeşitlilik Sözleşmesi'dir.
1995	COP 1, Berlin, Almanya	Ülkeler, karbon gazı salımlarını, 1990 yılına göre, 2005 yılına kadar yüzde 20 oranında azaltma sözü vermiş ancak protokol kabul edilmediği gibi iki yıllık süreç başlatılmıştır. Bilimsel ve Teknolojik Danışma Yardımcı Organı (SBSTA) ve Yürütme Yardımcı Organı (SBI) gibi yardımcı kurumlar oluşturulmuştur.
1995	IPCC İkinci Değerlendirme Raporu	İklim değişikliğinin insan kaynaklı olduğu açıklanmıştır.
1997	Kyoto Protokolü'nün kabul edilmesi (COP 3, Kyoto, Japonya)	2012 yılı itibarıyla gelişmiş ülkeler sera gazları emisyonlarını yüzde 5 düşürme kararı almış; ABD anlaşmada yer almazken, Çin gibi gelişmekte olan ülkeler hedef belirlememiştir.
2001	IPCC'nin Üçüncü Değerlendirme Raporu (COP 7, Marakeş, Fas)	Bu tarihe kadar olan ve COP 4'teki (Buenos Aires, 1998) Buenos Aires Eylem Planı'na dayalı Bonn Metinleri kabul edilmiştir. Kyoto Protokolü'nün uygulanmasını, uyum için yeni mekanizmaların ve teknoloji transferinin detaylandırılmasını içeren Marakeş Uzlaşım Metni kabul edilmiştir.
2005	Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girmesi	Tüm taraflar, uluslararası tek çerçeve metni ile küresel ısınma ve iklim değişikliğiyle mücadelede sorumluluk altına girmiştir.
2007	IPCC Dördüncü Değerlendirme Raporu, Bali Yol Haritası'nın kabul edilmesi (COP 13, Bali)	Müzakerelerin iki müzakere hattı üzerinden (Sözleşme ve Kyoto) yapılmasına karar verilmiştir.
2009	Kopenhag Mutabakatı (COP 15, Kopenhag, Danimarka)	2012 sonrasını içeren dönemde yeni bir anlaşmaya yönelik bir adım atılmamış; iki müzakere hattına yönelik sonuç çıkmamış; sadece yetersiz hükümleri içeren "Kopenhag Mutabakatı" kabul edilmiştir. İki dereceden fazla sıcaklık artmaması konusundaki amaç ortaya konulmuş, ancak bunun nasıl yapılacağı açıklanmamıştır. Anlaşım taslağı, bir sonraki toplantılara kalmıştır.
2010	COP 16, Cancun, Meksika	"Yeşil İklim Fonu", Teknoloji Yürütme Komitesi, İklim Teknoloji Merkezi ve Ağı kurulmasına karar verilmiştir. Yeşil Fon ile gelişmiş ülkeler tarafından gelişmekte olan ülkelere her yıl 100 milyar dolar ayrılması kararı alınmıştır.
2011	COP 17, Durban, Güney Afrika	Kyoto Protokolü'nün ikinci yükümlülük dönemi 1 Ocak 2013 tarihinde başlayacağı kararı alınmış, ancak ne kadar süreceği belirtilmemiştir. 2015 tarihinde imzalanıp 2020 yılında yürürlüğe girmesi beklenen uluslararası bir anlaşım taslağının hazırlanması için Geçici Çalışım Grubu oluşturulmuş ve Gayri Resmi Toplantılar (Bonn/Almanya ve Güney Kore) yapılmasına karar verilmiştir.

2012	COP 18, Doha, Katar	Kyoto Protokolü, 1 Ocak 2013 ile 31 Aralık 2020 tarihine kadar sekiz yıl uzatılmıştır. 2014 sonuna kadar anlaşmanın taslak metni için verilerin toplanmasına ve Mayıs 2015 öncesinde taslağın hazır hale getirilmesine karar verilmiştir. Bunun için, BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon önderliğindeki Dünya liderleri, siyasi isteği canlandırma adına, 2014 yılında tekrar bir araya gelecektir (Doha Amendment).
2013	IPCC Beşinci Değerlendirme Raporu (AR5)	Eylül 2013 tarihinde açıklanan raporda, küresel iklim değişikliğinin yüzde 95 oranında insan kaynaklı olduğu kabul edilmiştir. Mart 2014 tarihinde, İkinci Çalışma Grubu raporu yayımlanacaktır.
2013	COP 19, Varşova, Polonya	Kayıp ve zarar mekanizması ve finans konusunda bazı metinler ortaya çıkarılmıştır. Paris öncesi müzakerelere devam edileceği kararı çıkmıştır. Adaptasyon Fonu (100 milyon dolar) toplanmıştır. Ancak Yeşil İklim Fonu'nun (her yıl 100 milyar dolar) içeriği netleşmemiştir.
2014	COP 20, Lima, Peru	2015 anlaşması öncesinde hazır hale getirilmesi, ön planda olacaktır.
2015	COP 21, Paris, Fransa	Anlaşma metninin imzalanması planlanmaktadır (Paris Protokolü).

IPCC Değerlendirme Raporlarına, http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_and_data_reports.shtml İnternet adresinden ulaşabilirsiniz.

MÜZAKERELERİN OKUNMASI

Müzakerelerin can damarlarından birini oluşturan BMİDÇS'nin yürürlüğe girdiği 1994 yılından itibaren, "Taraflar Konferansı" ya da kısaca "COP" toplantıları ayrı bir öneme sahiptir (*Conferences of the Parties*). Bu toplantılar, temel iklim değişikliği ile mücadelede sergilenen çalışmaların ve uzun vadede atılacak küresel çalışma metinlerinin çıkış noktasını simgeler. Uluslararası konjonktürlere ve ülke performanslarına (taahhütlerine) bağlı olarak da gelişen COP toplantılarının sonuç belgeleri, iklim değişikliği müzakerelerinde hangi aşamaya gelin(eme)diğinin de açık birer sembolleri haline gelmektedir.

Müzakerelerin en canlı olduğu dönemler, BM'nin en kapsamlı konferanslarından biri olan Rio Zirvesi'nin gerçekleştiği, ilk IPCC Raporlarının yayımlandığı, BMİDÇS'nin resmen kabul edildiği, COP toplantılarının sonuçlarının ilk defa kamuoyuyla paylaşıldığı ve bu süreçte Kyoto Protokolü'nün imzalanmasına tanıklık edilen 1990'lı yıllardır. Ancak 2000'li yılların müzakere atmosferi, ilk yılların hızlı çıkışından uzak bir halde, daha durağan ve hatta hiç ilerleme kaydedilemeyen toplantılara dönüşmüştür. 2005 yılında yürürlüğe giren Kyoto Protokolü ise dönemin en önemli sonucudur.

2009 tarihinde Kopenhag'ta gerçekleşen 15'inci Taraflar Konferansı'ndan günümüze kadar geçen sürede, müzakerelerin önünü tıkayan gelişmelerin, yine ülke çıkarları çerçevesinde netleştiğini görmek mümkündür. Ancak 2009 sonrası müzakere toplantılarının sonuç belgelerinden yola çıkılırsa, müzakerelerde mevcut ulusal çıkarların tekrarlanması bir yana, müzakere sürecine veya ülkelerarası çıkar farklılıklarının azaltılmasına yardımcı olması adına bazı yeni mekanizmalar da oluşturulmuştur. (Bkz. *Tablo 6, Müzakere Kronolojisi, COP 13 Bali Yol Haritası ve COP 16 Cancun*).

Kopenhag toplantısından geriye kalan, müzakerelerden çıkacak anlaşma metninin daha sonraki tarihlere ertelenmesi olmuş ve en önemlisi bu durum, hem ülkelerde hem de uluslararası düzeyde müzakerelerin canlı tutulmasını sağlayacak güven ortamına zarar vermiştir. Bu güvensizlik ortamında en belirgin aktif rolü üstlenen AB, 2010 yılında gerçekleşen COP 16'da oluşturulan Yeşil İklim Fonu gibi, gelişmekte olan ülkelerin düşük karbon ekonomisine geçişini kolaylaştırıcı yeni mekanizmaların en büyük destekleyicisi olmuştur.

Kyoto Protokolü'nün birinci yükümlülük döneminin 2012 itibarıyla biteceği gerçeğiyle, ikinci dönemin 1 Ocak 2013 tarihinde başlamasına Durban'da karar verilmiş ancak dönemin ne kadar süreceği netleştirilmemiştir. Doha'da yapılan 2012 tarihli Taraflar Toplantısı'nda Kyoto Protokolü'nün 2020 yılına kadar uzatılması, önemli bir sonuçtur. Ancak daha da önemlisi, anlaşma taslağının bir an önce oluşturulması ve tüm tarafları ilgilendiren bir yol haritasının çıkarılması, 2014-2015 dönemine ait süreçte yaşanacakların özet çalışmaları niteliğinde olması beklenmektedir.

Doha 2012

UN CLIMATE CHANGE CONFERENCE

COP18-CMP8

Doha 2012
UN CLIMATE CHANGE CONFERENCE
COP18-CMP8

Doha 2012

KYOTO-SONRASI DÖNEME DOĞRU

“Eğer biz değilsek kim, şimdi değilse ne zaman, burada değilse nerede?”

Naderev Saño

Filipinler Delegasyon Başkanı, 2012, Doha

BMİDÇS, BM öncülüğünde imzalanmış, küresel ısınmaya yönelik uluslararası tek çevre sözleşmesidir. 1997 yılında imzalanan ve 2005 yılında yürürlüğe giren Kyoto Protokolü, BMİDÇS’ne ait bir çerçeve niteliğindedir ve emisyonların azaltımını ülkeler temelinde ve yükümlülükleri derecesinde düzenleyen “uluslararası bağlayıcılığı” olan tek metindir. Herhangi bir yükümlülüğün yerine getirilmemesi halinde yaptırım gücüne de sahip olan Kyoto Protokolü, piyasa ekonomisine paralel bir yapıda ve kendine öz esneklik mekanizmalarıyla, üyelerini sorumluluk almaları konusunda yönlendiren bir metindir.

Kyoto Protokolü aslında BMİDÇS’nin hedeflerinin somut bir şekilde sunulmuş halidir. Bu somut adımın göstergesi de 1997 yılında Japonya’nın Kyoto kentinde gerçekleşen BMİDÇS Taraflar Toplantısı’nda, gelişmiş ülkelerin, Kyoto Protokolü’nün 2008-2012 yılları arasındaki birinci yükümlülük dönemi için emisyonlarını 1990 yılına göre yüzde 5 oranında azaltma taahhüdünde bulunmalarıyla belirlenmiştir. 16 Şubat 2005 yılında yürürlüğe giren Kyoto Protokolü’ne taraf olan ülkeler, AB Üye Devletleri ve 191 ülkedir.

Belirtildiği üzere Kyoto Protokolü, iklim değişikliği ile mücadele konusunda zorunlu hedefler içermesi bakımından uluslararası tek yasal belge özelliğini taşımaktadır. Kyoto Protokolü kapsamında gelişmiş ülkelerin bulunduğu EK-B Ülkeleri listesi, ülkelerin belirli oranda emisyon indirim hedeflerini içermektedir (*Bkz. Tablo 7*). 2012 sonrası yeni dönemde Rusya Federasyonu, Yeni Zelanda, Kanada ve Japonya herhangi bir yükümlülük altına girmeyeceklerini açıklamıştır.

Sözleşme, farklı yükümlülükler göre ülkeleri üç gruba ayırmıştır. Bunlar; EK-I, EK-II ve EK-I Dışı Ülkeler’dir.

BMİDÇS Kapsamında Ülke Grupları

EK-I Gelişmiş/Sanayileşmiş Ülkeler (AB, 1990 tarihli OECD üyeleri, AB Dışında kalan Rusya ve Ukrayna): Sera gazı emisyonlarını sınırlandırmak, sera gazı yutaklarını korumak ve geliştirmekle beraber ulusal iklim politikalarını BMİDÇS Sekreteryası'na bildirmekle yükümlüdür (*Tarihsel Sorumluluk*). Bu ülkeler; *Almanya, ABD, AB, Avustralya, Avusturya, Belarus, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Letonya, Lihtenştayn, Litvanya, Lüksemburg, Kanada, Macaristan, Monako, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Slovakya, Slovenya, Türkiye, Ukrayna, Yunanistan ve Yeni Zelanda*'dır.

EK-II Gelişmiş/Zengin Ülkeler: EK-I grubunun yükümlülüklerine ilaveten, geliştirmekte olan ülkelere iklim değişikliği ve çevresel sorunlarla mücadele konularında teknoloji transferi ve finansal destek sağlamakla yükümlü olan OECD ülkelerini ve AB'yi kapsamaktadır (*Mali Destek Sorumluluğu*). Bu ülkeler; *Almanya, ABD, AB, Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Lüksemburg, Kanada, Norveç, Portekiz, Yeni Zelanda ve Yunanistan*'dır.

EK-I Dışı Ülkeler: Bu grupta, EK-I ve EK-II dışındaki tüm ülkeler yer alır. Bu ülkeler, başta *Meksika ve Güney Kore* gibi *OECD ülkeleri* olmak üzere *GKRY, Malta, Çin, Hindistan, Brezilya, Güney Afrika ve Singapur* gibi *gelişmekte olan ülkelerin yer aldığı 150 ülkedir*.

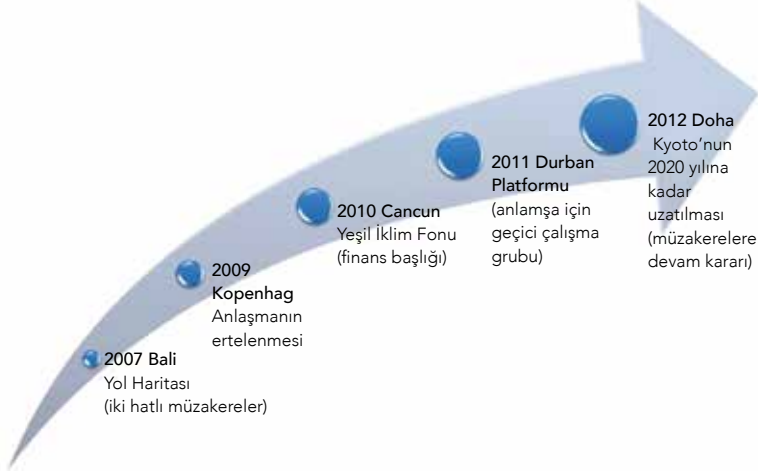
Kyoto Protokolü Kapsamındaki Ülke Grupları

EK-B: Kyoto Protokolü'nün ilk yükümlülük döneminde (2008-2012) 1990 yılına göre yüzdesi alınan sera gazı *salımlarını azaltma ya da sınırlama yükümlülüğü olan ülkelerdir*. *Türkiye ve Belarus dışındaki BMİDÇS EK-I Ülkeleri, bu kapsamdadır*.

KYOTO-SONRASI DÖNEM İÇİN HAZIRLIKLAR

2007 yılında Bali'de gerçekleşen 13'üncü Taraflar Toplantısı'na (COP 13) kadar yapılan müzakereler, istenilen seviyede gerçekleşmemiş ve özellikle ülkelerin farklı ulusal öncelikleri ve ekonomik yapısal durumları nedeniyle yükümlülüklerin yerine getirilmediği bir süreç yaşanmıştır. Bu çerçevede, 2007 tarihli Bali Toplantısı'nda müzakere sürecini daha etkin kılmak ve ülkeler arası farklılığı azaltmak amacıyla iki süreçli müzakere dönemine geçilmiştir (*Bkz. COP 13 ve Bali Yol Haritası*). Bu süreç, müzakerelerin bundan sonraki resmi sürecini oluşturmaktadır (*Bkz. Şekil 2*).

Şekil 2: Kyoto-Sonrası Dönem için Hazırlıklar

COP 13 VE BALİ YOL HARİTASI

Bali'de gerçekleşen COP 13 öncesi ve sonrasında, müzakere sistemini değiştirme adına önemli adımlar atılmıştır. Nitekim Uluslararası İklim Değişikliği Paneli olan IPCC'nin 4'üncü Değerlendirme Raporu, Bali Konferansı öncesinde yayımlanmıştır. Buna göre,

- Müzakerelerin, Sözleşme (Bali Yol Haritası) ve Kyoto Protokolü (KP) hattından ilerlemesi kararı alınarak ülkelerarası büyük farklılıkların önlenmesini ve tüm ülkeleri kapsayan bir sistemin getirilmesiyle, müzakere sürecinin hızlandırılması hızlandırma amaçlanmıştır.
- Müzakere hatları için iki çalışma grubu oluşturulmuştur.
- Sözleşme hattında önemli bir adım olarak, tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, müzakerelerde "ilk kez" savaşım (sera gazı azalımı), teknoloji transferi ve finansman konusunda adım atacaklarını kabul etmiştir.
- KP hattındaki çalışma grubunda ise, 2012 sonrası dönemde EK-I Ülkeleri'nin, EK-B kapsamında nasıl bir yükümlülük altına girecekleri konusu Kopenhag'a bırakılmıştır. Bali'deki konferansın farklı bir sonucu, EK-I Dışı Ülkeleri'nin de ilk defa sera gazı salımlarının azaltılması yönünde bir adım atacaklarını kabul etmeleridir³⁷.

Protokol hattındaki çalışma grubunda, 2012 sonrası dönemde EK-I Ülkeleri'nin EK-B kapsamında nasıl bir yükümlülük altına girecekleri konusunun Kopenhag'a bırakılması, 2009 yılında ciddi bir anlaşma metninin kabul edilmesine ön ayak olması beklentisini doğurmuştur. Ancak çok zayıf taahhütlerle doldurulan Kopenhag Uzlaşma Metni, azaltım hedefleri açısından hayal kırıklığı ile neticelenmiştir. En dikkat çekense, gelişmiş ülkelerin uzun dönem yayılması istenen azaltım hedeflerini net olarak açıklamamış olmalarıdır. Bundan sonraki Taraflar Konferansı, bu ortamın sonucu olarak, anlaşmanın taslak metninin tamamlanması üzerine yapılmıştır. Cancun'da (COP 16), anlaşmanın bazı başlıklarında kararlar alınmıştır; bu kapsamda, "Yeşil İklim Fonu" adı altında, fakir ülkelerin azaltım ve uyum çalışmalarında destekleyici fon sağlayan bir yapı oluşturulmuştur. Bu fon için gelişmekte olan ülkelerin sağla-

³⁷ Ayrıntılı bilgiye, <http://www.yesilufuklar.info/rec-bulten/rec-turkiye> İnternet adresinden ulaşılabilir.

çağı yardım miktarı, 2010-2012 yılları arasında 30 milyar dolar olurken, 2020 yılı itibarıyla bu fonun 100 milyar dolara çıkarılacağı konusunda anlaşmaya varılmıştır. Yine, teknoloji transferi sağlayan "Teknoloji Yürütme Komitesi" ve "İklim Teknoloji Merkezi ve Ağı" kurulmasına da COP 16'da karar verilmiştir.

Anlaşma Hazırlıklarına Destek: Gayiresmi Toplantılar

Bonn (Mayıs 2013): Toplantı neticesinde ülkelerin, 2015 yılı sonunda Paris'te gerçekleştirilecek 21'inci Taraflar Konferansı'nda karara bağlanacak yeni anlaşmaya ilişkin beklentilerini içeren bildirimlerini, 1 Eylül 2013 tarihine kadar BMİDÇS'ye iletmesine karar verilmiştir. Ülkelerden gelen bildirimler doğrultusunda, BMİDÇS Sekreteryası'nın, 12-22 Kasım 2013 tarihinde Varşova'da gerçekleştirilen 19'uncu Taraflar Konferansı'nda müzakere edilmek üzere, 30 Ekim 2013 tarihine kadar bir teknik belge hazırlaması kararlaştırılmıştır. Diğer taraftan, 2014 yılında Ön Taraflar Konferansı'nın Venezuela'da, 20'nci Taraflar Konferansı'nın ise Peru'da düzenlenmesine karar verilmiştir. Bundan sonraki süreç, 11-22 Kasım 2013 tarihleri arasında Polonya/Varşova'da gerçekleştirilecek olan Taraflar Konferansı'na kalmıştır.

Bangkok (Eylül 2013): Ana tartışma konularından biri zengin ve fakir ülkelerin yükümlülüklerinin nasıl olacağı yönünde gelişmiştir. ABD'nin ve Kyoto Protokolü'nü onaylamayan diğer ülkelerin dâhil olduğu bir anlaşma metni üzerinde durulmuştur.

Doha: Kyoto'nun Uzatılması Kararı

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği
13 Şubat 2013

Ekselansları,

Hükümetinizi, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) Kyoto Protokolü'ne dair Doha Değişikliği (ekte sunulmuş olan) kabulü için tebrik etmek isterim ki Kyoto Protokolü tarafları, Kyoto Protokolü için 2013'ten 2020 yılına kadarki ikinci bir mutakabat dönemini kabul etmişlerdir.

Hükümetinizin kararı, küresel iklim değişikliği ile mücadele çabasında kritik bir aşamadır. Sizi, bu değişikliğin süratle kabulü için desteklemek isterim.

Değişikliğin yürürlüğe girmesinin kolaylaşması amacıyla ve BMİDÇS'nin emanetçisi olarak, sizinle değişikliğin kabul prosedürünü hatırlatan ve bir kabul aracı örneği içeren ekteki notu paylaşmaktan memnuniyet duymaktayım. Ümit ediyorum ki bu bilgi, değişikliğin değerlendirilmesinde yararlı olacaktır.

Hükümetinizi ve uluslararası topluma dair iklim değişikliğine değinen çabalarınızı derin bağlılıkla desteklemeyi sürdürmekteyim. Bu fırsatı, iklim değişikliği üzerine ülkenizi bir kez daha teşvik etmek ve 2015 yılından itibaren iddialı bir iklim sözleşmesi için küresel çabaları artırmak olarak değerlendiriyorum. Önderliğiniz ve yakın iş birliğiniz aracılığıyla sürdürülebilir ve refah içinde bir geleceği teminat altına alacağız.

Ekselansları, en derin saygılarımla sunarım.

BM Genel Sekreteri
Ban Ki-moon

Tablo 7: EK-B Ülkeleri; Sayısallaştırılan Emisyon Sınırlaması ya da Azaltım Yükümlülükleri - Doha Kararları Sonrası (temel yıl ya da dönemin yüzdesi)

Ülke	2008-2012 ³⁸	2013-2020	2020 emisyon azaltım hedefi
AB	92	80	-20/
ABD	93		
Almanya	92	80	
Avustralya	108	99,5	-5 ile -15 ya da -25
Avusturya	92	80	
Belarus	88	-8	
Belçika	92	80	
Bulgaristan*	94	80	
Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda	92	80	
Çek Cumhuriyeti	92	80	
Danimarka	92	80	
Estonya*	92	80	
Finlandiya	92	80	
Fransa	92	80	
GKRY	80		
Hırvatistan*	95	80	
Hollanda	92	80	
İrlanda	92	80	
İspanya	92	80	
İsveç	92	80	
İsviçre	92	84,2	-30'dan -40
İtalya	92	80	
İzlanda	110	80	
Japonya	94		
Letonya*	92	80	
Lihtenştayn	92	84	-20/-30
Litvanya*	92	80	

³⁸ Değerler, 1998 tarihinde yayımlanan Protokol metninde pazar ekonomisine geçiş döneminde yer alan ülkelerin taahhütleri de içermektedir. 2008-2012 taahhütleri, 1998 tarihli metinde yer almaktadır, <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf>

Lüksemburg	92	80	
Kanada	94		
Kazakistan	95	-7	
Macaristan*	94	80	
Malta	80		
Monako	92	78	-30
Norveç	101	84	-30'dan -40
Polonya*	94	80	
Portekiz	92	80	
Romanya*	92	80	
Rusya	100		
Slovakya*	92	80	
Slovenya*	92	80	
Ukrayna*	100	76	-20
Yeni Zelanda	100		
Yunanistan	92	80	

Kaynak: BMİDÇS (UNFCCC), 2012³⁹

* Protokol imzalandığı tarihte piyasa ekonomisine geçiş yaşayan ülkeler olarak belirtilmiştir. Ayrıca Kyoto Protokolü orijinal metninde 2008-2012 dönemi emisyon sınırlaması ya da azaltım taahhütleri mevcuttur.

COP 18'in yapıldığı dönem, iklim değişikliği müzakerelerinde önemli bir sürecin eşliğinde gerçekleşti. Birincisi konferans, 2015 yılında imzalanması beklenen anlaşmanın hazırlıklarının yapılması gerekliliği içinde gerçekleşmesi. İkincisi, Kyoto Protokolü'nün birinci yükümlülük döneminin 2012 yılında bitmesine denk gelmesidir.

Kyoto Protokolü'nün birinci yükümlülük döneminin 2012 yılsonu itibarıyla bitmesi geçiyle Kyoto Protokolü'nün ikinci yükümlülük döneminin 1 Ocak 2013 tarihinde başlaması kararı, Durban'daki 17'inci Taraflar Konferansı'nda alınmıştır. Ancak hangi tarihe kadar süreceği konusunda anlaşma sağlanamamıştır.

Nitekim 2012 yılında Doha'da yapılan 18'inci Taraflar Konferansı'nda, Kyoto Protokolü'nü sekiz yıl daha uzatan ve 2020 yılına kadar sürecek ikinci yükümlülük dönemi üzerinde taraflar anlaşmıştır. Bu bağlamda, 2015 yılına kadar sürecek döneme ait kararlar şu şekilde özetlenebilir:

- İkinci yükümlülük dönemi sekiz yıl daha uzatılmıştır.
- *KP kapsamında*; Protokol'ün yasal yükümlülükleri bir kez daha kabul edilmiştir. Temiz Kalkınma Mekanizması, Ortak Yürütme, Uluslararası Salım Ticareti mekanizmalarının 2013 yılı itibarıyla devam etmesine karar verilmiştir. Bu mekanizmalara katılım ise yeni dönem

³⁹ "Doha Amendment to the Protokol", BM 18'inci Taraflar Konferansı Sonuçları, 8 Aralık 2012, Doha, <http://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2012/CN.718.2012-Eng.pdf>

olan ikinci yükümlülük dönemi için salım azaltım hedefi alan gelişmiş ülkeler için devam edecektir. Ülkelerin emisyon bildirimlerini BM İklim Değişikliği Sekreteryası'na en geç 2014 yılına kadar vermeleri gerekmektedir.

- *Sözleşme kapsamında*; 2015 yılında kabul edilip, 2020 yılında yürürlüğe girmesi planlanan yeni bir anlaşma metni için müzakereler hala sürmekte olup, taraflar, konuyu Doha'da kabul edilen sonuçlarda belirtilen toplantılar eşliğinde karara bağlayacaktır. Nitekim hükümetler anlaşma için görüş ve önerilerini Mart 2013 tarihine kadar Sekreteryaya bildirmelidir. 2014 sonuna kadar da taslak metin için veriler toplanıp; Mayıs 2015 öncesinde taslağın hazır hale getirilmesine karar verilmiştir. Bunun için, BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon önderliğinde siyasi isteği canlandırma adına, Dünya liderleri 2014 yılında tekrar bir araya gelecektir.

Tablo 8: Doha Sonrası Sözleşme ve KP Kapsamında Ülke Beklentileri

Ülke ⁴⁰	Beklentiler
<i>Türkiye</i>	Sera gazı azaltımının devam edeceği, ancak Sözleşme ve KP'nin tüm mekanizmalarından yararlanmak istenildiği açıklanmıştır. Azaltım hedefi net değil.
AB	27 üyeyi temsilen 2020 yılı için azaltım hedefi belirlenmiştir (yüzde 20). Almanya 1,8 milyar dolar vereceğini açıklamış; üye olmamasına rağmen İsviçre, 2020 yılı için azaltım hedefi belirleyeceğini açıklamıştır.
ABD	KP'yi imzalamayan ABD'nin Doha Temsilcisi Jonathan Pershing, Obama ile gelecek hedeflerin gerçekçi olacağını iddia etmiştir. Ancak somut hedef açıklanmamıştır.
Rusya	İlk dönemde sahip oldukları karbon kredilerini yeni döneme de taşınmak istediğini açıklamıştır ⁴¹ (Bu konu, konferansın genel endişelerinden biri oldu). İkinci yükümlülük döneminde yer almayacak.
Çin	KP'nin yeni döneminde olmayacak.
Japonya	KP'nin yeni döneminde olmayacak.
Kanada	KP'nin yeni döneminde olmayacak.
Avusturya	KP'nin yeni dönemi için azaltım hedefleri olacağını açıklamıştır. Yeşil İklim Fonu kapsamında, 2013 yılı için belirlenen para miktarı belirtilmemiştir.
Hindistan	2020 sonrasında yükümlülüklerde bulunacağını açıklamıştır. Hedefler net değil.
Yeni Zelanda	KP'nin yeni döneminde yer almayacak.

⁴⁰ http://www.rec.org.tr/?module=newsletter&item=newsletter_issues&issue_id=133 İnternet sitesinden yararlanılarak derlenmiştir.

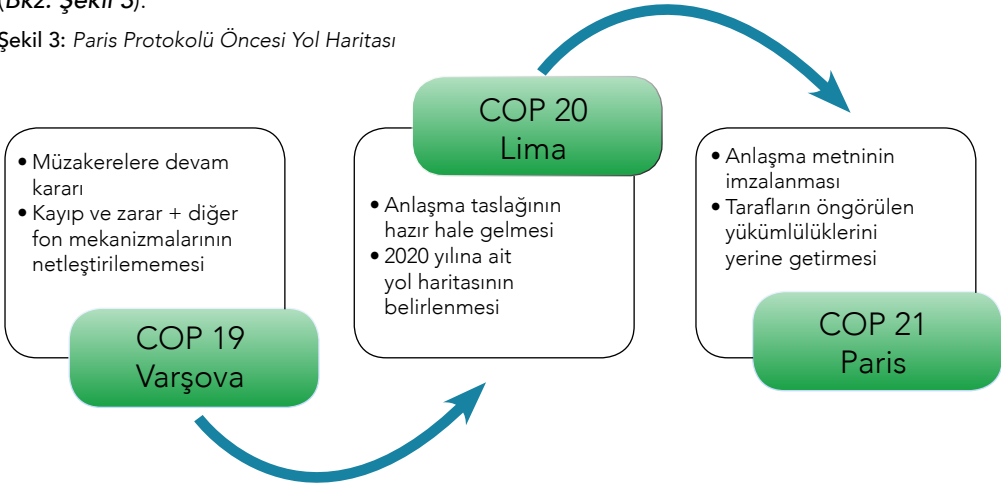
⁴¹ Bu isteğe, Polonya ve Ukrayna da sıcak bakmaktadır. Özellikle bu ülkeler, komünizmin etkisi sona erince endüstrileri ile birlikte çöken karbon salınımları nedeniyle fazladan krediye sahipler. Dolayısıyla bu krediler, sıcak havalar olarak adlandırılır. Yeni çabalarla oluşmuş bir azaltım değil; yıllar önce azalan karbon salınımlarını temsil etmektedir.

PARİS PROTOKOLÜ'NE İKİ KALA

2011 yılında yapılan Durban (COP 17) Konferansı'nda, henüz hazırlanmamış anlaşma metninin hazırlık aşamasını hızlandırıcı "Durban Platformu Geçici Çalışma Grubu" oluşturuldu. Bu Platform, anlaşma metninin hazırlanması için kurulmuştur ve bundan sonraki müzakere sürecinin en fazla konuşulan kısımlardan birini oluşturmaktadır.

Doha sonrası, yeni anlaşma tarihi olan 2015 yılına kadar geçecek sürede, iki COP toplantısı, anlaşmanın kapsamının ve içeriğinin hazırlanması için önemli hale gelmiştir. Bunlar Varşova (COP 19) ve Lima (COP 20) olarak gözüktüğü gibi, 2013 yılında gerçekleşen Varşova'daki toplantı, hem Kyoto'nun uzatılmasının ardından hem de daha önceki toplantılarda ilk kez oluşturulan bazı finans mekanizmalarının içeriğinin doldurulması açısından önemli hale gelmiştir (Bkz. Şekil 3).

Şekil 3: Paris Protokolü Öncesi Yol Haritası

EN ÖNEMLİ KISIM: FİNANS BAŞLIĞI VE ANLAŞMA TASLAĞI

2015 anlaşmasının, ülkelerin yükümlülükleri ile beraber iklim rejimine nasıl katkı yapacağı, yol haritasının neye benzeyeceği ve finans mekanizmalarının fonlanması konusunda Varşova Konferansı kararlarının belirleyici olması gerekmektedir. Varşova'dan çıkan en önemli sonuç, 2015'e kadar olan müzakere sürecinin devam ettirileceğinin teyidi olmuştur.

Müzakerelerin finans başlığında, Varşova'da en dikkat çeken kısım "**kayıp ve zarar mekanizması**" olmuştur. Bu mekanizma, iklim değişikliğinden kaynaklanan doğal afetler sonucunda gelişmekte olan ülkelerde oluşan, yaşamsal döngünün ve sosyal hayatın gidişatını etkileyen teknik ve maddi zararların karşılanması için çıkarılmıştır. Ancak Varşova'daki konferansta bu mekanizma ile ilgili net bir karar verilmemiş, mekanizmaların içeriğinin doldurulması konusunda üstü kapalı metinler hazırlanmıştır.

Bunun haricinde, "**Adaptasyon Fonu**" için belirlenen 100 milyon doların, toplandığı açıklanmıştır. 2010 yılından beri daha sıkça dile getirilen "**Yeşil İklim Fonu**" için ise gelişmiş ülkelerden her yıl düzenli olarak toplanması planlanmış 100 milyar dolar, henüz tamamlanmamıştır ki bu durum gelişmekte olan ülkelerin temel argümanlarından biridir. Dolayısıyla, finans mekanizmalarının doldurulması ve anlaşma taslağının hazırlanması, müzakerelerde en önemli kısımlar olarak Lima'ya, yani 20'nci Taraflar Konferansı'na bırakılmıştır.

ÜLKELERİN KIRMIZI HATLARI

Gelişmekte olan ülkeler: "Uyum ya da adaptasyon ile kayıp ve zarar mekanizması aynı değildir. 'Meydana gelmiş bir doğal afete uyum konusu' söz konusu olamaz. Doğru olan, kayıp ve zararın karşılanmasına yönelik programın oluşturulmasıdır. 'Ortak, ancak farklılaştırılmış sorumluluk ilkesi' kabul edilmelidir. Böylelikle tüm tarafların sorumlulukları netleşecektir."

Gelişmiş ülkeler: "Gelişmekte olan ülkelere yönelik kredi sistemiyle, bu zararların karşılanması söz konusu olabilir."

ANLAŞMA METNİNİN KYOTO'DAN FARKI NE OLACAK?

Yeni anlaşma metninin Kyoto Protokolü sonrasında yürürlüğe girmesi halinde, akıllarda oluşan en belirgin soru, anlaşmanın Kyoto Protokolü'nden farklı olarak neleri barındıracağıdır. Bu konuda, metnin hazırlanma sürecinin devam etmesi nedeniyle, taslak metnin önümüzdeki Lima Konferansı sonrasında netleşmesi öngörülmektedir. Ancak **Kyoto Protokolü'ne getirilen eleştiriler** düşünüldüğünde, eksikliklerin giderilmesi adına, öncelikle anlaşmanın tüm tarafları kapsayan bir yapıya sahip olması gerektiği gerçeği yadsınamaz.

Ayrıca küresel salımların başını çeken ülkelerin (ABD, Avustralya, Kanada gibi), Kyoto Protokolü kapsamında açık bir şekilde hedeflerden "**muaf bir pozisyon**"⁴² sergilemelerinin, yeni anlaşma metni için de geçerli olması düşünülemez. Dolayısıyla, mevcut süreçte tüm ülkeleri kapsayan bir içeriğin yoksunluğundan bahsedilmektedir.

Kyoto Protokolü üzerindeki en belirgin tartışmalardan bir diğeri de, karbon fiyatlandırmasıyla ilgilidir ve "karbon ticareti sisteminden ziyade, karbon fiyatlandırmasına getirilecek yeniliklerin oluşturulacağı adil bir sistemin geçerli olması" yorumlarıdır⁴³. Bu kapsamda, ABD ve Çin gibi ülkelerin de dâhil olacağı ve daha yüksek bir fiyatlandırma sistemine gidilmesi esastır. Yeni anlaşmanın, bu tür bir sisteme yani Kyoto-Tipi bir sisteme paralel olması durumunda, emisyonların azaltılmasının söz konusu olamayacağı açıktır. Özellikle fiyatlandırmanın, karbon bazlı yakıtlara getirilmesi şarttır.

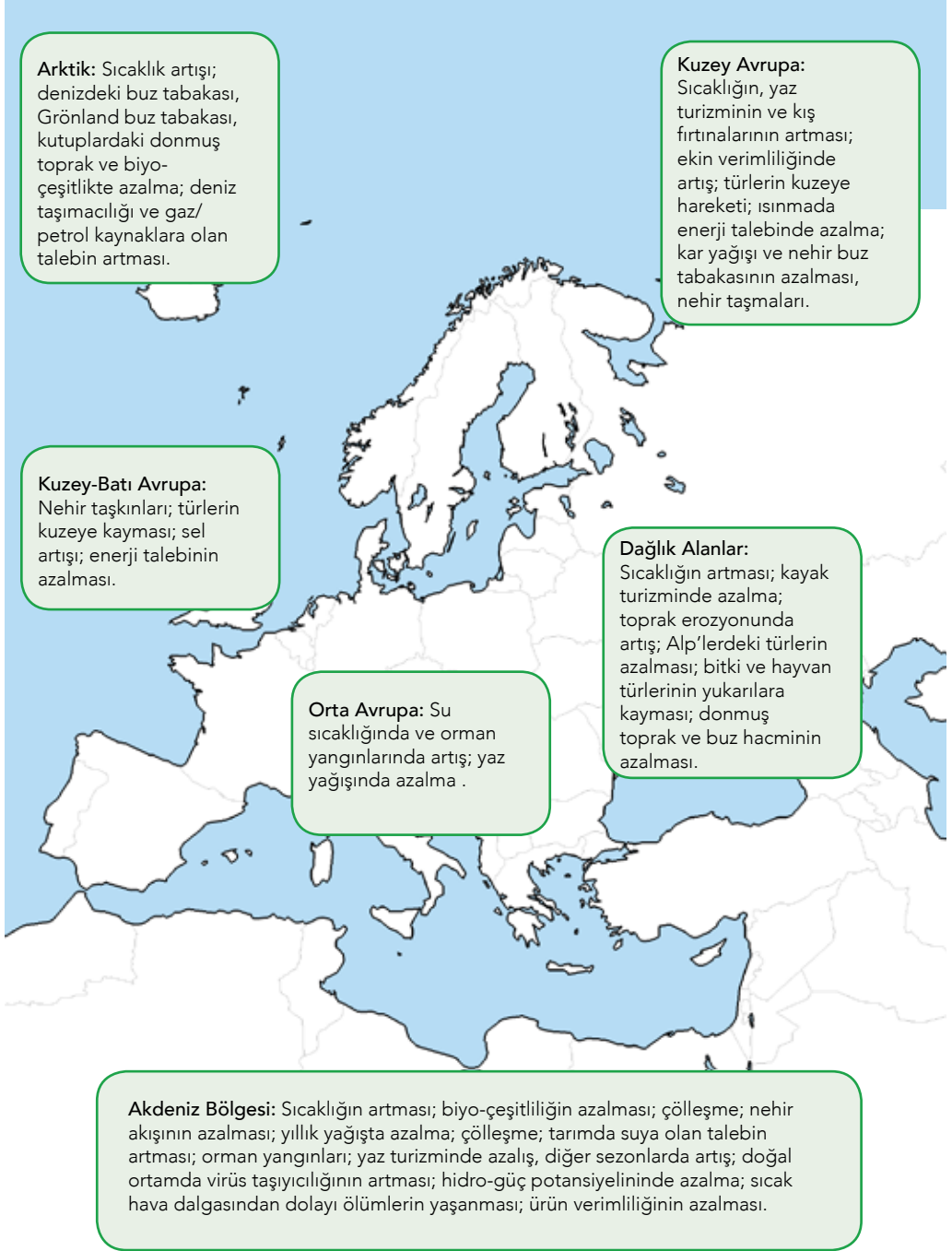
Bilindiği üzere anlaşmanın küresel iklim değişikliğini iki derece ile sınırlaması, hayati önem taşımaktadır. UNEP'in küresel boyutta emisyon salımlarının seyrine yönelik özel raporunda⁴⁴, iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması için hala erken seviyede olduğu açıklanmaktadır. Rapora göre, 2020 yılında küresel sera gazı emisyonlarının yüzde 18 ila yüzde 27 arasında bir oranla, Sanayi Devrimi öncesi seviyenin üzerinde olacağı öngörülmekte ve böyle bir beklenti, hem iki derece limitinin korunamaması hem de iklim değişikliği maliyetinin daha fazla olacağı sonucunu doğurmaktadır.

⁴² Robert Mendelsohn, "An Economist's View of the Kyoto Climate Treaty", 2005, <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=4504298>

⁴³ Ayrıntılı bilgiye, <http://www.nytimes.com/cwire/2009/07/14/14climatewire-does-nasas-james-hansen-still-matter-in-clim-82897.html> İnternet adresinden ulaşılabilir.

⁴⁴ Birleşmiş Milletler Çevre Programı, "Emissions Gap Report", 2013, <http://www.unep.org/newscentre/Default.aspx?DocumentId=2755&ArticleId=9683>

Şekil 4: Gelecekte Avrupa; Avrupa'daki Bölgelerin İklim Değişikliğinden Etkilenme Durumları

Kaynak: AÇA Raporu No: 12/2012 s.27.

AB'NİN İKLİM POLİTİKASININ YAPISI VE YETERLİLİĞİ

*"Herkes bilsin ki, Varşova Konferansı,
2015 anlaşması üzerindeki müzakereleri tamamlayamayacaktır."
Connie Heedegard,
Avrupa Komisyonu'nun İklim Eylemden Sorumlu Üyesi, 19 Kasım 2013*

AB'nin Genel Hedefi

İklim değişikliği, AB tarafından küresel bir sorun olarak kabul edilmekte olup, AB, iklim değişikliği politikası için Sanayi Devrimi öncesi döneme göre küresel ısınmanın iki derecenin altında kalmasını sağlamayı ve **"sürdürülebilir kalkınma ile entegre edilmiş bir çevre yönetimini"** benimsemektedir. AB'de yaşam kalitesini bozacak her türlü çevre kirliliğinin önlenmesi ve bunun için de tüm sektörleri içine alan ve diğer politika alanlarıyla entegre olmuş bir "koruma ve izleme" tekniklerinin yaygınlaştırılması esastır (Bütünleyicilik İlkesi). AB, uluslararası zirvelerde sera gazı emisyonlarını azaltıcı hedefleri çerçevesinde, Sözleşme ve Kyoto Protokolü müzakerelerinde, tarafların süreçte aktif rol almaları ve yükümlülük altına girmeleri konusunda çağrı yapan bir rol oynamaktadır. AB, **"iklim değişikliğinde uyum ve azaltım"** konularını, politikasının önemli kriterlerini içeren yönetim anlayışı kabul etmekte ve bu konuda uluslararası uygulamalara yön vermeyi amaçlamaktadır.

Öncelikle, Birliğin politika alanlarının işlevselliği düşünüldüğünde, AB ve Üye Devletler olarak iki farklı süreç olduğunu hatırlamak gerekir. Yani AB politikaları, AB ve Üye Devletler düzeyinde geliştirilmektedir. Bu politikaları, AB'nin ortak politikası niteliğinde her Üye Devlet uygulamak zorundadır. AB'nin görevi ise Üye Devletlerin uyguladığı çevre kurallarının, Birliğin kurallarına uygunluk derecesini denetleme ve muhafaza etme noktasında öne çıkmaktadır.

AB'DE ÇEVRE ALGILAYIŞI, ÇEVRE KORUMA VE ÇEVRE POLİTİKASI

Bilindiği üzere, İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımın ardından, ülkelerdeki ekonomik canlanma ihtiyacı kendini Avrupa'da da hızlıca göstermiştir. O zamanki adıyla AT, ekonomik temelli bir ortaklığın ürünü olarak uluslararası ilişkilerdeki yerini almıştır. Artık Avrupa'da tüketim artmaya başlamış ve dolayısıyla artan talebe yanıt verebilecek yeni üretim modelleri hedeflenmiştir. Ancak üretim ve tüketim modellerinin çevreye verdiği zararın bölgesel ve yerel düzeyde insan sağlığını olduğu kadar, insanların geçim kaynakları olan üretim kaynaklarını da olumsuz etkilemesi gözle görünür hale gelmeye başlamış ve çevreye duyulan geleneksel algılar değişmiştir.

Zaman içerisinde çevre konusuna olan duyarlılık hemen hemen her politika alanının içine girmeye başlamıştır. Çevrenin korunmaması nedeniyle üretim-tüketim modellerinin karşı konulmaz bir oranda değişime sürüklenmesi ve bunun sonucunda artacak maliyetler endişe yaratmıştır. Bugüne benzer bir tabloda, çevreyi koruma ilkesi, gelişmiş Avrupa ülkelerinde daha sık "gündemde kalmış" ve özellikle tarım ile çevre politikası, bütçelerde en fazla pay ayrılan politika alanları olmuştur.

AB'nin çevre politikasının derinliği konusunda ilk zamanlar, fikir anlaşmazlıkları ve terimler üzerinde yaşanmıştır. Örneğin AT'nin çevre konularında bağımsız bir söz hakkı olmasını savunanlar "AT'nin Çevre Politikası" veya "AT Çevre Politikası" olarak adlandırırken, karşı görüşte olanlar "AT'de Çevre Politikası" ifadelerini kullanmıştır. Böylelikle AT çevre politikasının muhalifleri, AT'nin bu alandaki görevinin Üye Devletlerin mevcut ulusal politikalarının uyumlaştırılması ve koordine edilmesinden ibaret olduğunu vurgulamıştır⁴⁵. Üye Devletler arasında ortak bir çevre politikasının kurulmasında, bu tür terimsel farklılıklar nedeniyle, Konsey, Birinci Çevre Eylem Programı'nda (ÇEP) "AT'de Çevre Politikası" terimini kullanmıştır⁴⁶.

AB çevre politikasının bugünkü haline gelmesinde, bazı temel gelişmeler hatırlanmalıdır. Bunlardan ilki, Avrupa Komisyonu'nun 1973 yılından beri yürüttüğü Çevre Eylem Programları (*Environmental Action Programmes-EAPs*) olup, diğerleri sırasıyla AB direktifleri, kurum kararları, Avrupa Tek Senedi ile başlatılan mevzuat değişiklikleri, anlaşmalar ve AB'nin uluslararası aktörlerle olan ilişkileridir.

Roma Anlaşması'nın belirgin bir şekilde çevre politikasının esaslarını içeren bir bölümü yoktu. Sadece Madde 100 (bugün Madde 94) uyarınca, İç Pazara yönelik standartlar belirlenmişti. 1990'lı yıllara kadar, AB önemli gelişmeleri tecrübe etmiştir. 1987 tarihli **Avrupa Tek Senedi** ile AB, çevreyi korumayı mevzuatına taşımış ve yasal düzeyde bağlayıcılık kazanan çevre politikası, bu tarihten itibaren AB'yi çevrenin korunması konusunda önemli noktaya getirmiştir. Maastricht ve Amsterdam Anlaşmaları'nda ise "sürdürülebilir kalkınma" gibi bugünün en çok tartışılan terimleri kullanılmıştır. Nitelikli oy çoğunluğu tüm alanlara yayılmış; 1990'lı yılların sonunda ise daha çok çevre politikası nitelikli oy çoğunluğu prensibi ve ortak karar mekanizması (*co-decision*) dâhilinde öne çıkmıştır. Nice ve Lizbon Anlaşmaları'nda da yeni çevre politikası niteliği taşıyan düzenlemelere gidilmiştir.

⁴⁵ Sevim Budak, "Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikası, Avrupa Topluluğu'nun Çevre Politikası ve Türkiye'nin Uyum Sorunu", Bükre Yayınları, 2000, s.27, İstanbul.

⁴⁶ Ida Johanna Koppen, "The European Community's Environment Policy", Official Publication EC 88/238, European University Working Paper, 1998, s.7, İtalya.

AB’de, 1981 yılına kadar Avrupa Komisyonu’nun Çevre Genel Müdürlüğü olmadığı gibi, çevre konusundan sorumlu ilk Komisyon üyesi de 1989 yılında seçilmiştir. İlk Çevre Konseyi ise 1972 yılında yapılmıştır. Hollanda, Danimarka ve Batı Almanya dönemin “lider” ülkeleriyken, özellikle Batı Almanya bu konumunu belirginleştirerek özellikle çevresel teknoloji sanayisine doğru yönelmiştir⁴⁷.

Avrupa Komisyonu, çevre politikalarının geliştirilmesinde ön planda yer alsada da, Avrupa Adalet Divanı, AB Konseyi, Avrupa Parlamentosu, STK’lar ve diğer AB’ye bağlı ajanslar (AÇA, AÇB) çevre politikasına yön veren yardımcı aktörlerdir.

AB Çevre Politikasının Temel İlkeleri

Çevre Yönetimi

Önleme: Zararın tam olarak ortaya çıkmasından önce gerekli önlemlerin alınması (*prevention*).

Kaynakta önleme: Zararın kaynağında ya da mümkün olduğunca üretim yerine yakın bir yerde en iyi teknolojilerle önlenmesi; zararın en aza indirilmesi (*action at source*).

Çevre Standartları

Yüksek seviyede koruma: AB’nin tüm kurumlarını bağlayan ve Birliğin farklı bölgelerindeki çevre koşullarının hesaba katılarak oluşturulan çevre koruma ilkesi (*high level of protection*).

İhtiyat: Belli bir hareketin çevreye zarar getirmesi hakkında ciddi bir şüphe mevcutsa, bilimsel kanıtın ortaya çıkmasına kadar beklemekten ve çok geç olmadan önlem alınması (*precaution*).

Entegrasyon

Kirleten öder: Kirletenlere, sebep oldukları kirlilik ile mücadelenin bedelinin ödettirilmesi, onları kirliliği azaltmaya veya daha az kirleten ürünlere ve teknolojilere yöneltilmesi (*polluter pays*).

Çevresel politika entegrasyonu: Çevresel konuların diğer sektörlerle (tarım, ulaşım) entegre edilmesi (*policy integration*).

AB’nin sera gazı emisyonlarını azaltmaya ve küresel iklim sistemini korumaya yönelik olarak bugüne kadar kabul ettiği ve gelecekte yürütmeyi planladığı politikalar aslında **AB Genişleme Süreci** de dikkate alınarak değerlendirilmesi sonucu olduğu görülmektedir. 2004 yılında gerçekleşen ve 10 ülkeyi birden kapsayan AB’nin en büyük genişleme süreci ile AB, daha geniş bir coğrafya yapısına ve fiziki şartlara sahip olmuş, ancak AB’ye, yeni üyelerin çevre standartlarına bağlı olarak farklı boyutlarda zorluklar getirmiştir. Genel anlamda, yeni ülkelere ilişkin sorunlar daha çok çevre koşullarındaki bozulmalar ve zayıf idari kapasite olarak gözükmiştir⁴⁸.

⁴⁷ David Benson ve Andrew Jordan, “Environmental Policy”, s.364, in M. Cini, Nieves Perez-Solorzano Borragan (eds) European Union Politics, Oxford: Oxford University Press, 2010, s.358-373.

⁴⁸ Jon Birger Skjaereth ve Jorgen Wettestad, “EU Enlargement and Environmental Policy: The Bridge Side”, The Fridtjof Nansen Institute (FNI) Report, Ağustos, 2006, s.1.

ÇEVRE BAŞLIĞINDA İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

Bilindiği üzere, 1970'li yıllarda yaşanan çevresel felaket ve aynı zamanda bilimsel araştırma teknikleri sayesinde elde edilen veriler, AB'nin iklim değişikliğine daha fazla odaklanmasına neden olmuştur. 1972 Stockholm Konferansı, gerçek anlamda AB'nin kendini çevre ve iklim değişikliği konularında daha detaylı sorgulamasına ve nelerin yapılabileceği noktasında Üye Devletler ile birlikte ortak politika geliştirme yoluna yöneltmiştir. Bu yılların sloganı ise "çevre sınır tanımaz" olarak yaygınlaşmıştır⁴⁹. İlk direktiflerin, tehlikeli atık ve kimyasal maddelerin belirlenmesi, raporlanması, etiketlenmesi, içme suyu ve yerüstü sularının korunması, enerji santralleri, motorlu taşıtlardan çıkan emisyonlar (PM, SO₂, CO₂, NO gibi) gibi kirleticilerin kontrol altına alınması üzerine hazırlandığı görülmektedir.

İklim değişikliği ile mücadele, AB'nin çevre politikası altında yürütülmektedir. "Politikalar" ve "tedbirler" başlıkları altında toplanabilen iklim değişikliği ile mücadele çabalarında en belirgin politika, Kyoto Protokolü'nün 2008-2012 dönemi için hedefi olan, sera gazı emisyonlarının 1990 yılına göre yüzde 8 oranında azaltılması politikasıdır. Ancak bu önleyici politika hazırlanırken, o dönemde ülkelerin farklı yapıları ve kapasiteleri nedeniyle 15 Üye Devletin emisyon değerleri farklılık göstermiştir (Bkz. **Tablo 9**).

Tablo 9: AB 15 Üye Devletin Kyoto Protokolü Madde 4'e ve Yük Paylaşım Anlaşmasına Göre Yükümlülükleri (yüzde)	
Ülke (39)	Beklentiler
Avusturya	-13
Belçika	-7,5
Danimarka	-21
Finlandiya	0
Fransa	0
Almanya	-21
Yunanistan	25
İrlanda	13
İtalya	-6,5
Lüksemburg	-28
Hollanda	-6
Portekiz	+27
İspanya	+15
İsveç	+4
İngiltere	12,5
Toplam	-8

Kaynak: Avrupa Komisyonu⁵⁰

⁴⁹ Recep Akdur, "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Koruma Politikaları", "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyumunu", Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Araştırma Dizisi: 23, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2005, s.149.

⁵⁰ Ayrıntılı bilgiye, http://www.europa.eu.int/comm/environment/docum/0708_report_en.pdf İnternet adresinden ulaşılabilir.

2005 yılında yürürlüğe giren AB Emisyon Ticaret Sistemi ve bir takım yeni AB direktifleri, önemli tedbirler içermektedir. Politika ve tedbirlerin dayanak noktasında ise AB'nin Lizbon Stratejisi, enerji güvenliği politikaları, Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi⁵¹ ve bunlara ilişkin reformların devam etmesi yer almaktadır. AB'nin çevre politikası da, bu politikaları destekleyici bir çerçevededir.

AB Çevre Politikasının Bileşenleri

Politikalar

Çevre Politikası, Ortak Tarım Politikası;
Enerji Politikası, Ulaştırma Politikası

Tedbirler

ETS; İlgili Yönergeler, Yeşil Kitap,
Beyaz Kitap, Strateji Belgeleri

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE YÖNELİK İLK ÇALIŞMALAR

Avrupa Komisyonu'nun başlattığı ilk girişim, 1991 yılında, CO₂ emisyonlarını azaltmaya ve enerji verimliliğini artırmaya yönelik "**Topluluk Stratejisi**" olarak açıklanmıştır (*Lüksemburg Çevre Konseyi Kararı*). Strateji, yenilenebilir enerjiden elde edilen elektrik üretiminin yaygınlaştırılması, enerji ürünleri üzerinden vergi alınması önerisinin hazırlanması ve otomobil üreticilerinin yüzde 25'lik azaltım hedefiyle sorumluluklarını belirlemesi ile sınırlı kalmıştır.

Kyoto Protokolü için ön görülen yüzde 8'lik azaltım oranı dışında, AB'nin 2000 tarihli "**Birinci Avrupa İklim Değişikliği Programı**" (*European Climate Change Programme-ECCP-I*), Kyoto Protokolü'nün tam olarak uygulanması için gerekli yeni politikaların oluşturulmasına yardımcı olacak adımlardan biri olarak hazırlanmış ve programın, 2004 yılına kadar devam etmesi öngörülmüştür.

1992'de Rio de Janeiro'da toplanan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda, "Gündem 21" AB tarafından desteklenmiş ve onaylanmıştır. Aynı şekilde AB, BMİDÇS'ye resmi olarak 21 Mart 1993 tarihinde "Taraflar" olmuştur.

Genel anlamda ECCP, çoklu paydaşların aynı hedef doğrultusunda hareket etmesini sağlayan danışma sürecini göstermesi açısından önemli bir adımdır. Tüm AB üyesi ülkele- rin STK'larını, sanayi ve ilgili diğer sektörlerini, AB'nin kendi kurumlarının çalışmalarıyla aynı doğrultuda tutmaya yardımcı olan bir süreç olarak planlanmıştır. Esneklik mekanizmalarından emisyon ticareti, Ortak Uygulama ve Temiz Kalkınma Mekanizması üzerinde çalışan; enerji arzı/talebi, enerji verimliliği, ulaştırma, sanayi, tarım, ormanlar ve araştırma konularında toplam 11 çalışma grubu oluşturulmuştur.

⁵¹ AB Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi; 1997 tarihli Amsterdam Anlaşması'nda "sürdürülebilir kalkınma" kavramı, Birliğin esas önceliklerinden biri olarak ifade edilmiştir. 2002 yılında Johannesburg'da gerçekleştirilen Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi öncesi, Avrupa Komisyonu'nun önerisi olan "Daha İyi Bir Dünya için Sürdürülebilir Avrupa: Sürdürülebilir Kalkınma için AB Stratejisi", Avrupa Konseyi tarafından Göteborg'ta 2001 yılında kabul edilmiştir.

ECCP-I'in uygulanması konusunda, özellikle üye ülkelerden gelen sıkıntılar yaşanması neticesinde, Ekim 2005 tarihli "**İkinci Program (ECCP-II)**", ekonomik büyüme ve iş imkânlarının artırılmasına da yönelik olan AB'nin Lizbon Stratejisi'ne paralel hedeflerle hazırlanmış; birincisinde olduğu gibi, enerji talep/arzu, ulaştırma, atık ve sanayi faaliyetlerinden ortaya çıkan CO₂ dışı gazlar ile tarım ve ormancılık sektörü üzerinde çalışma grupları oluşturulmuştur. ECCP-I'in tekrar gözden geçirilmesinde, havacılık, karbondioksit ve otomobiller, karbon yakalama/stoklama, uyum ve denizcilik sektöründen kaynaklanan emisyonlarda çalışmalar yürütecek daha özel çalışma grupları da gündeme gelmiştir.

AB'DE UYUM VE AZALTIM

AB'nin iklim değişikliği politika süreçlerinde uyum ve azaltım, birbirini tamamlayıcı nitelikte düşünülmelidir. AB'de yapılan uyum ve azaltım çalışmaları, şöyle örneklendirilebilir:

Azaltım	Uyum
Kyoto Protokolü	BMİDÇS
ECCP-I	ECCP-II
AB ETS	Sektörler, STK'lar ile iş birliği

UYUM

2003 yılı AB genelinde aşırı sıcakların yaşandığı bir yıl oldu. 20 binden fazla insan, sadece ani sıcak hava dalgası nedeniyle hayatını kaybetmişti². Bu felaket, AB'de önemli reformların atılmasına ön ayak olmuş ve iklim değişikliğinin yıkıcı etkisinin gözlemlendiği bu yıllarda, iklim değişikliğine uyum çalışmaları hızlandırılmıştır.

Görüldüğü gibi ECCP-II, AB'nin uyum konusunda geliştirdiği önemli programlardan biridir. Bunun dışında, 29 Haziran 2007 tarihli **Avrupa Komisyonu'nun Yeşil Kitabı**⁵³-COM (2007) 354 de uyum konusundaki ilk belgelerden biridir. Yeşil Kitap'a göre, AB kapsamında bütüncül bir şekilde harekete geçilmesi için tüm paydaşlardan görüş alınması ve mevcut programlara uyum konusunun eklenmesi önemlidir. Aynı şekilde uyumda, STK'lar ile iş birliğini güçlendirici temalara ağırlık verilmiştir. Özellikle bu konuda, AB'de bir danışman kurulunun eksikliğine dikkat çekilmiştir. Çevre ve güvenlik ilişkisinin bir kez daha vurgulandığı Yeşil Kitap'ta, AB'nin uluslararası platformlarda söz sahibi olması, mali destek programlarının gereklerinin yerine getirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma stratejisinin yaygınlaştırılması vurgulanmıştır. 2009 yılında yayımlanan **İklim Değişikliğine Uyum Beyaz Kitap**⁵⁴ ise, Yeşil Kitap üzerinden daha kapsamlı bir çalışmayı sunmaktadır.

⁵² Avrupa Çevre Ajansı, "Impact of Europe's Changing Climate", Rapor No: 2/2004, 17 Ağustos 2004, Kopenhag, s.9, http://www.eea.europa.eu/publications/climate_report_2_2004

⁵³ Avrupa Komisyonu, "European Commission Green Paper of 29 June 2007 on adapting to climate change in Europe", COM(2007), 2007, 354, http://europa.eu/legislation_summaries/environment/tackling_climate_change/28193_en.htm

⁵⁴ Ayrıntılı bilgiye, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52009DC0147:EN:NOT> İnternet adresinden ulaşılabilir.

AB'nin İklim Değişikliğine Uyum Çalışmalarında Temel Belgeleri

AB Uyum Stratejisi, 18 Haziran 2013,

<http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/13/st11/st11151.en13.pdf>

Yeşil Kitap, COM(2007) 354, http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=COMfinal&an_doc=2007&nu_doc=354

Beyaz Kitap, COM(2009) 0147, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52009DC0147:EN:NOT>

AB İklim Değişikliği Stratejisi, Mart 2007, Etkilerin azaltılması ve iki derece limiti, http://europa.eu/legislation_summaries/environment/tackling_climate_change/128188_en.htm

AB İklim Değişikliği ve Kalkınma Eylem Planı, COM(2003) 85, http://ec.europa.eu/development/icenter/repository/env_cc_com_2003_85_en.pdf

Diğer Çalışmalar

Su, Kıyılar ve Deniz Konuları Üzerine Politika Seçenekleri, 1.4.9-SEC 2009/0386

Mali Destekler: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Tarım ve Kırsal Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa Balıkçılık Fonu, Horizon 2020 ve Üye Devletler için LIFE+ Programı.

AZALTIM

AB'de azaltım çalışmalarında akla ilk gelecek adımların başında, iki derecelik küresel ısınma artışını aşmamak için yapılan politika ve tedbirler gelmektedir. Dönemin 15 üyeli AB'si, Üçüncü Taraflar Konferansı (COP 3) neticesinde karar bağlanan Kyoto Protokolü'nün kabulüne yönelik net bir tavır sergilemiştir.

2004 yılından önce AB, Kyoto Protokolü'nü hayata geçirmek için bir **Yeşil Kitap (COM, 2000/87)** ve bir **Tebliğ (COM, 2000/88)** yayımlamıştır. AB'nin iklim değişikliği programının önceliklerinin açıklandığı bu belgeler, 1990 yılına göre 2008-2012 yılları arasında azaltılması önerilen yüzde 8'lik hedefi de içermektedir.

Yeşil Kitap öncesinde ve 1997 yılında Kyoto'da yapılan Taraflar Konferansı'na (COP3) kadar AB, belirlenen yüzde 8'lik emisyon azaltım hedefi üzerinde uzun süren bir müzakere süreci yaşamıştır:

- * Yüzde 3 (Üyeler arasında yapılan müzakereler sonucu);
- * MIDAS Modeli ile yüzde 10;
- * Üçlü İndirim Yaklaşımı (Trytich Approach) ile yüzde 13;
- * En son COP 3 öncesi bir karar ile (AB Balonu Hedefi) yüzde 8'lik emisyon azaltım oranında uzlaşa sağlanmıştır.

2004-2007 yılları arasında 27 üyeli olan AB ülkelerine ait emisyon verileri ise Tablo 10'da, Kyoto Protokolü taahhütleri kısmında verilmiştir (10+2 Ülke: Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Litvanya, Letonya, Estonya, Malta, Polonya, Macaristan, GKRY, Romanya ve Bulgaristan).

AB’de azaltım çalışmaları kapsamında Mart 2007 tarihli “*AB İklim Değişikliği Stratejisi*” sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik bir belgedir.

Azaltım Çalışmalarında Temel Belgeler

Kyoto Protokolü,

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32002D0358:EN:NOT>
ETS-2003/87/EC,

http://europa.eu/legislation_summaries/environment/tackling_climate_change/l28012_en.htm

İklim Değişikliğini İki Derece ile Sınırlama, COM(2007) 2,

http://europa.eu/legislation_summaries/environment/tackling_climate_change/l28188_en.htm

Avrupa 2020, http://europa.eu/legislation_summaries/environment/tackling_climate_change/l28188_en.htm

2050 Enerji Yol Haritası,

http://ec.europa.eu/energy/energy2020/roadmap/index_en.htm

ECCP-I,

http://europa.eu/legislation_summaries/environment/tackling_climate_change/l28185_en.htm

AB’YE GETİRİLEN ELEŞTİRİLER

Hiç şüphesiz AB, son 20 yılda uluslararası iklim değişikliği müzakerelerinde önemli bir rol üstlenmiştir. AB, özellikle 1990 yılındaki Lüksemburg Çevre ve Enerji Konseyi’nde belirlediği CO₂ salım hedefi ile BMİDÇS’den önce kendi içinde bir salım hedefi benimseyerek uluslararası konumda öne çıkmıştır.

Diğer bir husus, *Avrupalılışma, uluslararasılaşma ve entegrasyon* olgularının, önemli süreçler neticesinde AB’nin çevre politikası dinamiklerini oluşturmasıdır⁵⁵. Örneğin, AB’nin uluslararası çevre anlaşmalarına katkısı ve anlaşmalar üzerindeki aktif rolü, 1972 Stockholm Konferansı ile başlamıştır (*uluslararasılaşma*). Konferans ortamı AB için, kendi içinde iklim değişikliğini ve çevre konularına yönelik yeni kuralların oluşturulmasına ve aynı zamanda ortak politikalar üretilmesine olanak sağlamıştır. Hatta Kyoto Protokolü’nün ilk yükümlülük dönemi için verilen yüzde 8’lik taahhüt üzerine AB, “Kyoto Lideri” şeklinde anılmıştır⁵⁶.

⁵⁵ a.g.e., s.368.

⁵⁶ M. Alberto Sbragia ve Chad Damro, “The Changing role of the European Union in international environmental politics: institution building and the politics of climate change”, *Environment and Planning C: Government and Policy*, 17(1), 1999, s.53-68.

2007 yılında imzalanan Lizbon Anlaşması'nın 47'nci Maddesi, AB'ye "(...) uluslararası anlaşmaları müzakere etme ve sonuçlandırma (...)" yetkisi tanımaktadır. Bu madde, çeşitli konularda olduğu gibi BM'nin iklim değişikliği müzakerelerinde de önde yer alması için AB'ye önemli bir seçenek sunmuştur. Ancak bu durum çok uzun sürmemiştir. İklim değişikliği müzakerelerinde AB'ye getirilen eleştirilerin büyük bir çoğunluğu, 2009 yılında Danimarka'nın başkenti Kopenhag'ta gerçekleşen 15'inci Taraflar Konferansı'nda (COP 15) alınan kararlar neticesinde artmıştır⁵⁷. İleride beklenenlere cevap verememe durumuyla karşı karşıya kalan bir AB gündeme gelmiş ve çok zayıf taahhütleri içeren Kopenhag Uzlaşısı Metni, AB tarafından da "AB hedeflerinin gerisinde" yorumlarıyla⁵⁸ gündeme gelmiştir.

Kopenhag'tan yasal ve bağlayıcı uluslararası bir anlaşmanın çıkmayışı, AB'nin diğer kurumlar ve ülkeler ile yapmış olduğu müzakere baskılarının sorgulanmasına neden olmuştur. AB'ye getirilen eleştirilerin, son zamanlarda daha çok, müzakereler öncesi oluşan ortam, AB'nin uluslararası alandaki etkin rolü, üye ülkeler arasındaki uyum sorunu -ki bu iki konu uzun süredir devam etmektedir- ve AB ETS'nin belirsizliği üzerinden getirilen eleştiriler olduğu görülmektedir.

Müzakereler Öncesi Ortam Üzerinden

Belirtildiği üzere, 2007 yılında oluşturulan Bali Yol Haritası'nın getirisi olarak, Kyoto Protokolü hattındaki çalışma grubunda; 2012 sonrası dönemde EK-I Ülkeleri'nin, EK-B kapsamında nasıl bir yükümlülük altına girecekleri konusu Kopenhag'a bırakılmış, bu durum da, Kopenhag'tan beklentileri en yüksek seviyeye ulaştırmıştı. Aynı şekilde AB'nin o güne kadar lider konumu gereği, yine müzakerelerde öne çıkacağı düşünülmüştü. Medya ve lobi gruplarının AB'yi farklı bir konumda göstererek gündeme alması, AB'den beklentileri artırmıştı. Medya ve lobi gruplarının yüksek beklentilere göre temellendirmiş olduğu hedefler etrafında AB, müzakereler öncesi ciddi bir baskı ortamına maruz kalmış; AB üzerine getirilen bu baskının arkasında konunun fazlaca "siyasileştirilmiş"⁵⁹ olduğu görülmüştü. Konunun siyasileşmesiyle birlikte, müzakerelerde farklı pozisyonlardaki ilgili taraflar da AB üzerindeki baskılarını artırmıştır. Bu baskı neticesinde de AB'nin müzakerelerdeki etkin rolü kısıtlanmıştır.

---

⁵⁷ Lisanne Grone ve Arne Niemann, "The European Union at the Copenhagen Climate Negotiations: A Case of Contested EU Actorness and Effectiveness", Mainz Paper on International and European Politics, Johannes Gutenberg University, 2012, <http://www.politik.uni-mainz.de/cms/Dateien/mpiep01.pdf>

⁵⁸ José Manuel Durão Barroso, "Statement of President Barroso on the Copenhagen Climate Accord", Kopenhag, 19 Aralık 2009, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-09-588_en.htm

⁵⁹ Lisanne Grone ve Arne Niemann ve Sebastian Oberthür, "The Eu As A Global Leader? The Copenhagen and Cancun UN Climate Change Negotiations", s. 185, In: Journal Of Contemporary Research, 8(2), s.173-191.

Kopenhag sonrası bu ortam, AB'yi, uluslararası liderlik konumunu korumayı amaçlayan stratejik hamlelere doğru yöneltmiştir. Özellikle bu hedefler, COP 16 sırasında açıkça görülmüştür. 2009 yılında uluslararası bağlayıcı bir iklim değişikliği anlaşmasının imzalanmasına yönelik AB'nin daha rahat etkin rol almasına yönelik hayal kırıklığı sonrası, doğal olarak birliğe yönelik, bir sonraki uluslararası toplantıdaki beklenti de azalmıştır. Beklentilerin az olması bir anlamda AB'nin daha rahat hareket etmesini ve müzakerelere hazırlanmasını kolaylaştırmıştır. Daha temkinli hedefler ve pragmatik bir yaklaşım içinde etkin rol oynayabilen bir AB'nin, müzakerelerde daha etkin olduğu görülmüştür. Böylelikle iklim değişikliği müzakere sürecine yönelik AB'den beklenenler ile AB'nin etkinliği arasındaki farkın azalması, daha dengeli bir performans sergilenmesini sağlamıştır.

COP 16 Sonrası AB'de Stratejik Pozisyon Değişimi

Taraflar Konferansı	Yüklenen Görev	Aktörlük
COP 15	Yüksek beklentiler ve hedefler; uluslararası baskı	Etkin rolde azalma
COP 16	Düşük beklentiler ve daha gerçekçi hedefler	Etkin rolde yükselme

Aynı şekilde, AB'nin bu tür bir müzakere ortamında diğer ülkeler ve uluslararası alanda iklim değişikliği ile mücadeleyi destekleyen kurumlar arasında "köprü" görevini üstlenebildiği görülmektedir⁶⁰.

Aktörlük ve Üye Devletler Üzerinden

AB'nin aktörlüğü üzerinden getirilen eleştiriler, aslında çok yakın bir tarihe ait değildir. Özellikle AB'nin uluslararası konumdaki aktörlüğü daha çok dış politikada "tek ses" (*single voice*) olamadığı yönünde gelişim göstermektedir. Klasik yorumda, AB'nin uluslararası alanda eşi benzeri olmayan bir yapı olduğu, ancak bu yapının her alanda geçerli olmadığı yorumlarını destekleyenler çoğunluktadır.

Öncelikle AB'nin aktörlüğü, hem "*birlik içi kapasite*" hem de "*uluslararası camiadan gelen talepler arasındaki uyumlu dengeden*" geçmektedir⁶¹. Kapasiteden kasıt refah, sermaye, teknoloji ve siyasi istikrar gibi konularken, uluslararası beklentilerden AB'nin birlik dışında önemli konularda sergilediği konumu anlaşılmalıdır. Uluslararası gelişmelerden etkilendiği kadar aynı şekilde AB'yi politika yapmaya zorlayan uluslararası taleplerden etkilenecek aktörlüğünün şekillendiğini savunanlar yaygındır⁶². Gerçek aktörlüğün ise "açık bir kimlik bildiri mi", "kendine yetebilen karar verme sistemi" ve "güçlü bir kapasite" eşliğinde etkili politikalar üretebileceğini düşünen kesim⁶³ daha net bir ifade kullanmaktadır. Bir diğer temel ve

⁶⁰ a.g.e.

⁶¹ Christopher Hill, "Closing The Capabilities-Expectations Gap?", 1997, In: John Peterson ve Helene Sjursen (ed.) A Common Foreign Policy for Europe? Competing Visions of the CFSP, s.18-38, New York.

⁶² Kathleen McNamara, "Consensus and Constraint: Ideas and Capital Mobility in European Monetary Integration", Journal of Common Market Studies, Vol. 37, No 3, s.455-76, Princeton University, Eylül 1999, s.435.

⁶³ Christopher Hill, "The Actors in Europe's Foreign Policy", Londra, 1996.

güncel literatür tanımında⁶⁴, AB'nin aktörlük kapasitesi; dışarıda AB'nin kendi yetkilerinin tam anlamıyla kabul edilmiş (*recognition*), yasal dayanakta tescillenmiş (*authority*), diğer aktörlerden bağımsız (*autonomy*), karar alma ve uygulamada uyum içinde birlikte hareket etme (*cohesion*) öncelikleriyle belirlenmiştir.

Kopenhag'taki iklim değişikliği müzakerelerinde de *jure* olarak AB'nin yetkileri ve konumu tanımlanmış ve kabul edilmiştir. Ancak *de facto* olarak pozisyonu zayıf kalmıştır (*recognition*).

Öte yandan, AB'nin pek çok Üye Devlette su yüzüne çıkan "Ne Avrupalılaşıyor?" sorusu⁶⁵, çok net olarak cevaplanmaktadır: Çoğu Üye Devletin iç yönetim yapılarında (kurumlar, siyasi parti programları), kamu politikalarında (politika değişikliği) veya kavramsal/düzyüsel konularda (gıda güvenliğine ilgi, toplumsal değerler, tüketici hakları) "Avrupalılaşıma" sürecinin yaşandığı açıktır.

Diğer taraftan; AB'de enerji ve çevre politikaları, 2007 yılında imzalanan Lizbon Anlaşması uyarınca, "ortak sorumluklar/yetkiler" (*shared competence*) altında düzenlenmektedir (*Madde 2/C*⁶⁶). Bu durum, AB kadar, Üye Devletlerin de görüşlerinin geçerli olduğu anlamı taşımaktadır. Üye Devletlerin de söz sahibi olduğu bir durumda "oy birliğine" dayalı bir süreç yaşanmaktadır. Oy birliğinin AB'nin uluslararası alanda yasal yetki unsurunu (*authority*) ciddi oranda kısıtladığı görülmektedir. Aynı şekilde AB'nin bağımsız eylem yapabilmesinin kısıtlı olduğunu savunan kesimin⁶⁷ gerekçeleri, yine oy birliği sistemine bağlı tutulmaktadır.

Üye Devletler arasındaki farklılıklar da AB içinde "birlikte hareket etme" sürecini yavaşlatmaktadır. Üye Devletlerin ulusal çıkarları⁶⁸, AB'nin birlik içindeki uyumuna gölge düşürdüğü gibi, aktif olarak müzakerelerde eylem önerisi getirememesine de yol açmaktadır (*cohesion*).

Aktörlük ve Üye Devletler üzerinden düşünüldüğünde, ekonomik (Tek Pazar) ve siyasi süreçte görülen etkin role ilişkin ilerleme adımlarını çevre politikasına da uyarlamak mümkündür:

**Uyum (harmonisation) => Ortak Çevre Politikası => Birlikte Karar Alma (cohesion)
=> Başarı/etkin rol => Tek Aktör Olma**

Buradaki uyum, üyeler arası farklılıkları en aza indirme anlamını taşımaktadır. Uyumlaştırılmış ulusal politikalar ve çıkarlar ile ortak bir politika alanı yaratılması, olağan hale gelebilmektedir. Böyle bir ortamın ürünü olan birlikte hareket etme ve tam bir uyum içinde etkin rol üstlenme, eylem önerisi getirebilme imkânı sağlanabilmektedir.

⁶⁴ James Caporaso ve Joseph Jupille, "State, Agency and Rules: The EU in Global Environmental Politics", In: Rhodes, C. (ed). The European Union in the World Community, Lynne Rienner, Londra, 1998.

⁶⁵ M. Claudio Radaelli, "Whither Europeanization? Concept stretching and substantive change", European Integration Online Paper (EioP) Vol.4 No 8, 2000, s.8.

⁶⁶ Lizbon Treaty, 2007, "Categories and Areas of Competences", Madde 2/C, s.46, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:EN:PDF>

⁶⁷ Lisanne Groen ve Arne Niemann, "The European Union at the Copenhagen Climate Negotiations: A Case of Contested EU Actorness and Effectiveness", Mainz Paper on International and European Politics, 2012/01, Johannes Gutenberg University, 2012, s.34.

⁶⁸ Ayrıntılı bilgiye, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7672335.stm> İnternet adresinden ulaşılabilir.

Uyum kapsamında AB Üye Devletleri arasındaki farklılıklar nedeniyle ülkelerin iklim değişikliğinden etkilenme durumları ve buna bağlı olarak uyum çalışmalarındaki aksaklıklar daha da belirgin hale geldiğinden, konuyla ilgili Nisan 2013 tarihinde, Avrupa Komisyonu "**AB İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi**"⁶⁹ kabul etmiştir. Strateji ile

- Üye Devletlerde uygulanan ulusal eylemlerin daha uyumlu hale getirilmesi,
- İklim değişikliğinden etkilenebilir bazı sektörler için (tarım, balıkçılık gibi) AB düzeyinde iklim değişikliği eylemlerinin desteklenmesi,
- Karar alma sürecinin işlevselliğine yönelik yeni girişimlerin başlatılması ve bu konuda bilgi artırıcı platformların oluşturulması (*Climate-ADAPT, EU-Cities Adapt*) amaçlanmaktadır.

2002 yılına geri dönersek, AB, tüm üye ülkelerin emisyon azaltım hedefleri için adeta bir iç pazar yaratılması amacıyla hazırlanan Burden Paylaşım Anlaşması'nı (*Burden Sharing Agreement; 2002/358/EC*) yayımlanmıştır. Buna ek olarak AB ETS'nin de diğer bir destekleyici piyasa mekanizmasını oluşturması amaçlanmaktadır.

ETS Belirsizlikleri Üzerinden

Uluslararası kriterde ETS, halen küresel ortamın en büyük emisyon ticaret sistemidir. Kyoto Protokolü hedeflerinin ve diğer azaltım hedeflerinin tutturulması için ETS'nin, AB için önemi büyüktür. Ancak bu sistem sorunsuz değildir. ETS'nin ilk zamanlarında sadece sanayi sektörüyle sınırlı kalması eleştirilmiştir. Ülkelerin, Protokol için kendi ekonomik yapılarına göre emisyon değerlerinin farklı tutulması da farklı yorumları beraberinde getirmiştir.

Bunun da ötesinde, mevcut sistemde AB'nin iklim değişikliği ile mücadelede emisyon azaltım çalışmalarında en kapsamlı ve dünya piyasasının yüzde 80'ni oluşturan ETS çerçevesinde;

- Düşük ve yüksek karbon fiyatlarının bir arada bulunması,
- Buna bağlı olarak ülkelerin emisyon salımlarını yeterince düşürmemesi, sorun olarak gösterilmektedir.

Eleştirilerin en belirgin nedenleri bunlar olarak gözükmekte, 16 Nisan 2013 tarihinde Avrupa Parlamentosu tarafından 2013-2020 yılları arasında "geri yükleme" olarak bilinen (*back-load*) ve karbon fiyatlarının artırılmasını sağlayacak taslağın⁷⁰ reddedilmesi, eleştirilere yenilerini eklemiştir. Düşük karbon fiyatlı ETS'nin uluslararası alanda AB'yi lider konumundan uzaklaştırdığı, giderek ortak kanı haline gelmektedir.

⁶⁹ Ayrıntılı bilgiye, http://ec.europa.eu/clima/policies/adaptation/what/index_en.htm internet adresinden ulaşılabilir.

⁷⁰ Ayrıntılı bilgiye, http://ec.europa.eu/clima/policies/ets/reform/docs/2013_07_08_en.pdf internet adresinden ulaşılabilir.

AB Emisyon Ticaret Sistemi

AB'nin Kyoto Protokolü hedeflerine ulaşmasında yardımcı etken olarak ve iklim değişikliği ile mücadelede temel strateji planlarından birisi olarak Üye Ülkeler ve Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanan ilk uluslararası emisyon ticaret sistemidir. 2003/87/EC Yönergesi ile kabul edilen sistem, ilk kez 2005'te uygulamaya geçmiştir.

Sistem dört ana prensiple çalışmaktadır⁷¹:

- "Sınırla ve pazarla" sistemi (cap-and-trade),
- İlgili sektörlerden katılımın zorunluluğu,
- Güçlü uyum çerçevesi,
- Kyoto Protokolü kapsamında tarafların emisyon sınırlama veya azaltım yükümlülüklerini kolaylaştırmaları adına ve ulusal düzenlemeleri destekleyici mekanizmalar: Emisyon Ticareti (Emission Trade-ET), Temiz Kalkınma Mekanizması (Clean Development Mechanism-CDM) ve Ortak Yürütme (Joint Implementation-JI).

ETS içinde, Yönerge tarafından belirlenen tesisler (genelde enerji santralleri, büyük yakma tesisleri, petrol rafineleri, kok fırınları, demir çelik fabrikaları, çimento fabrikaları gibi yüksek CO2 yayan tesisler) için azami emisyon salım izinleri verilir. Üye ülkeler için belirlenmiş izinler yıllık olarak Avrupa Komisyonu tarafından belirlenir. Üye ülkeler de ülke içindeki tesislere ücretsiz salım hakkı vermektedir. Sistemin özünü oluşturan kısımda ise yılsonunda bu izinleri aşmayan tesisler, sınırları aşan tesislere artakalan miktarları satabilmektedir. Fiyatlandırma, o yıldaki arz ve talebe göre değişmektedir.

Salım izinleri birkaç uygulama dönemlerine ayrılmıştır:

- 2005-2007: "Öğrenme Dönemi" (Etkin sonuç alınamadı)
- 2008-2012: Kyoto Protokolü'nün ilk evresi kapsamında daha sıkı önlemler ve sınırlamalar
- 2013-2020: Doha

AB ETS, Kyoto Protokolü'nü onaylayan üçüncü ülkelerle de "sınırla ve pazarla" ilkesini geliştirmektedir.

Tablo 10: Emisyon Salma Hakları

ETS Tahsisleri 2005-2012 (yüzde) Beklentiler					
Ülke	Kyoto Taahhütleri	Dağıtılmış Emisyon Tahsisleri (milyon ton/yıl)	ETS	Dağıtılmış Emisyon Tahsisleri (milyon ton/yıl)	ETS
Almanya	-21	499	21,7	451,5	21,6
Avusturya	-13	33	1,4	32,3	1,5
Belçika	-7,5	62,1	2,7	58	2,8
Birleşik Krallık	-12	245,3	10,7	245,6	11,8
Bulgaristan	-8	42,3	1,8	42,3	2
Çek Cumhuriyeti	-8	97,6	4,2	86,7	4,2
Danimarka	21	33,5	1,4	24,5	1,2
Estonya	-8	19	0,8	11,8	0,6

⁷¹ Avrupa Komisyonu, "EU Action Against Climate Change, The EU Emissions Trading Scheme", 2009 Edition, s.14, http://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_6_raporlar/1_3_diger/environment/eu_emissions_trading_scheme.pdf

Finlandiya	0	45,5	2	37,6	1,8
Fransa	0	156,5	6,8	132	6,3
GKRY	Hedef Yok	5,7	0,2	5,2	0,3
Hollanda	-6	95,3	4,1	86,3	4,1
İspanya	+15	174,4	7,6	152,2	7,3
İsveç	+4	22,9	1	22,4	1,1
İrlanda	+13	22,3	1	22,3	1,1
İtalya	-6,5	223,1	9,7	201,6	9,7
Letonya	-8	4,6	0,2	3,4	0,2
Lihtenştayn	-8			0,2	0
Litvanya	-8	12,3	0,5	8,6	0,4
Lüksemburg	-28	3,4	0,1	2,5	0,1
Macaristan	-6	31,3	1,4	19,5	0,9
Malta	Hedef Yok	2,9	0,1	2,1	0,1
Norveç	+1			15	0,7
Polonya	-6	239,1	10,4	205,7	9,9
Portekiz	+27	38,9	1,7	34,8	1,7
Romanya	-8	74,8	3,2	73,2	3,5
Slovakya	-8	30,5	1,3	32,5	1,6
Slovenya	-8	8,8	0,4	8,3	0,4
Yunanistan	+25	74,4	3,2	68,3	3,3
Toplam		2298,5	100	2086,50	100

Kaynak: Avrupa Komisyonu⁷²

2013 SONRASI DÖNEM

AB üzerindeki eleştiriler bir yana Emisyon azaltımının ülkeler tarafından devam ettirilmesi ve gelişmekte olan ülkelerin uluslararası sürece ne yönde katkı sağlayacağı konusu, AB tarafından her fırsatta vurgulanan bir konudur. Piyasa bazlı mekanizmaların 2012 sonrası dönemde de etkili bir şekilde yürütülmesi ön plandadır. Bu döneme ilişkin hedefler, ilk olarak 2005 yılında “İklim Değişikliğine Karşı Mücadeleleri Kazanmak” isimli Komisyon belgesinde özetlenmiştir⁷³. Belgede, gelişmekte olan ülkelerin uluslararası sürece daha fazla katılımını sağlamayı, üçüncü ülkelerle ve komşu ülkelerle iş birliği yapmayı, düşük karbonlu teknolojileri desteklemeyi ve uyum politikalarını daha fazla önemsemeyi gündemde tutmak, öncelikler olarak kabul edilmiştir.

⁷² a.g.e., s.14.

⁷³ Avrupa Komisyonu, “Winning the Battles Against Climate Change”, COM(2005) 32, 9 Şubat 2005, Brüksel, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0035:FIN:EN:PDF>

2013-2020 yıllarını kapsayan Kyoto-II dönemi için, 11-22 Kasım 2013 tarihlerinde Varşova'da gerçekleşen **COP 19** öncesi AB, "dengeli" ve/veya "temkinli" kararları içeren bir paket sunma yoluna gitmiştir. Bu kararların, 2015 anlaşmasına ve Kyoto-II dönemine yönelik olduğu görülmektedir. Avrupa Komisyonu, Doha'da kabul edilen kararları, yani Kyoto-II dönemini içeren kararları resmi olarak onaylandığını duyurmuştur⁷⁴. Buna göre, İklim ve Enerji Paketi paralelinde, AB ve Üye Devletler (İzlanda da dâhil) 2020 yılında öngörülen yüzde 20'lik sera gazı azaltımına devam edecektir. 1 Ocak 2013 tarihinden itibaren de bu süreç geçerli hale gelmiştir.

Yine **COP 19** öncesi AB tarafından "2015 yılında imzalanması planlanan küresel anlaşma için müzakerelerin sona ermeyeceği"nin kabul edilmesi, temkinli kararlara işaretler⁷⁵. Daha çok, tarafların 2014-2020 yılları arasında emisyon azaltım hedeflerinin devamını vurgulayan ve anlaşma için kararlı sonuçlar üzerinde uzlaşa sağlanmasını içeren bir çalışma programı sunulmaktadır.

Kyoto-II döneminin uygulama metotları üzerinde henüz taraflar arasında kabul edilmiş bir çalışma bulunmamaktadır. Gelişmiş ülkelerin yardımcı mekanizmalardan yararlanma durumu da COP 19 sonrası önemli sorunlardan biri olarak durmaktadır.

---

⁷⁴ Ayrıntılı bilgiye, http://ec.europa.eu/clima/news/articles/news_2013110601_en.htm İnternet adresinden ulaşılabilir.

⁷⁵ Europolitics, "EU falls into marching order Warsaw conference", No: 4746, 7 Kasım 2013, s.15, http://www.europolitics.info/pdf/Europolitics_en/eure4746.pdf

TÜRKİYE’NİN KONUMU

Türkiye’nin, ekonomik ve demokratik gelişimi göz önüne alındığında, her hangi bir geçmiş yıl referans verilerek sera gazı emisyan azaltım taahhüdü vermesi mümkün değildir.” İklim Değişikliği Stratejik Belgesi, s.5.

Beklenen Sorunlar

- Su kaynakları baskı altında olacak.
- Azalan yağışlarla yeraltı kaynakları tükenme riskine girecek.
- Nüfus artışıyla suya olan talep artacak ve kaynaklar daha hızlı tükenecek.
- Yazın kuruyan ırmaklar, kışın daha güçlü taşacak.
- Su kıtlığı ile tarım yapılamaz hale gelecek. Ya da daha fazla sulama gerekeceğinden su kaynaklarına olan talep tarım alanında da görülecek.
- Deniz kıyıları (Marmara, Karadeniz ve Akdeniz) 2100 yılında birkaç desimetre yükselecek.
- Dağlardaki karlanma süreleri azalacak.
- Daha fazla Akdeniz manzarası, diğer bölgelere bitki örtüsüyle beraber yayılacak. Karadeniz’de Akdeniz bitki örtüsü görülecek.
- Ege ve İç Anadolu daha kurak hale gelecek.
- Doğu Anadolu Bölgesi’nde ise ormanlar yerini otsu bitkilere ve çalılara bırakacak. Adeta step görünümü olacak⁷⁶.

Türkiye’nin Genel Konumu

Türkiye, katıldığı günden beri iklim değişikliği müzakere sürecinde izleyici konumunu sürdürmektedir. Gelişmekte olan bir ülke profili nedeniyle, özellikle iklim değişikliğinin etkilerinin en aza indirmeye ve bu konuda ülkelere sağlanan mali destek mekanizmalarından en iyi derecede yararlanma gayreti içindedir. Kyoto Protokolü’nün esneklik mekanizmaları bunlardan biridir. Aynı şekilde, Türkiye için ekonomik ve sosyal kalkınma, öncelikli konu başlıklarından biri olmaya devam etmektedir. Bu durum, Türkiye’de çevre politikalarının “kalkınma modelleri” üzerinden yürütülmesine neden olmakta, çoğu zaman iklim değişikliği ile mücadele çalışmalarında ulusal çıkarlar bağlamında “aktif rol üstlenme” yaklaşımından uzaklaşmaktadır. Türkiye, uzun döneme ait emisyon azaltım değerini kısa vadede belirlemeyeceğini de açıklamıştır.

⁷⁶ Prof. Dr. Mikdat Kadioğlu, a.g.e., s.7.

BMİDÇS VE KYOTO SÜREÇLERİ

1972 yılında yapılan İnsan ve Çevre Konferansı, 1992 tarihli Rio'daki Yeryüzü Zirvesi ve 2002 yılında gerçekleşen ve enerji, biyoçeşitlilik ve su kaynaklarına odaklı Johannesburg Zirvesi, Türkiye'nin uluslararası iklim değişikliği müzakere sürecine katılmasında etkili olmuştur. Bu sürecin dışında, AB ile olan üyelik müzakereleri, Türkiye'nin geleneksel çevre politikasının daha kapsamlı ve yasal zeminde daha sağlamlaştırılmış örneklerinin yaygınlaşmasında itici güç olmuştur. Hatta AB ile kurulan yakın ilişkiler ve üyelik müzakereleri üzerinden Türkiye, uluslararası ortamdaki yerini belirleme sürecine girmiştir.

Türkiye, 1992 yılında BMİDÇS'nin EK-I ve EK-II listesinde yer almıştır. Ancak 2001 yılında kendi özel konumundan dolayı, 26/CP7 Kararı ile EK-II listesinden çıkarılmış ve EK-I listesinde diğer ülkelerden farklı bir konumda yer almayı tercih etmiştir. 2004 yılında gelen BMİDÇS üyeliği ise AB ile müzakere masasına oturulması sırasında gerçekleşmiş olmasıyla ayrı bir öneme sahiptir. Bu durum, üyelik müzakereleriyle BM perspektifine yönelmiş bir Türkiye'yi yansıtmaktadır.

Her yıl düzenli olarak BM Sekreteryası'na sunulan ulusal emisyon salım bildirimini, Türkiye tarafından ilk kez 2007 tarihinde sunulmuştur⁷⁷. Bir sonraki yıl TBMM'ye sunulan Karar ile Türkiye, Kyoto Protokolü'ne imza atmaya hazır hale gelmiştir. 2009 yılında Türkiye'nin Protokol'e resmen katılımı ile zorlu ve maliyetli bir süreç Türkiye'ye sunulmuştur.

Ancak Türkiye, henüz Kyoto Protokolü kapsamında 2020 yılına kadar sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik net bir hedef belirlememiştir ve bu durum Türkiye'nin önündeki en temel sorunlardan biridir. Bu sayısallaştırılmamış emisyon azaltımı konusu, hem 2011 yılındaki Durban'da hem de 2012 yılındaki Doha'da gerçekleşen konferanslarda deklare edilmiştir. Bu noktada, Türkiye'de çevre politikasını irdelemek gerekebilir.

TÜRKİYE'DE İKLİM POLİTİKASI ÖNCELİKLERİ

Türkiye için bazı belgeler, iklim değişikliği ve çevre alanında en temel politika dokümanları niteliğindedir. Bunlar;

- İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı⁷⁸ (2011-2023)
- İklim Değişikliği Strateji Belgesi (2010-2020)
- 10'uncu Kalkınma Planı'dır (2014-2018).

Bunların dışında, Türkiye'nin kısa vadede gerçekleştirdiği çevre politikası performansının yansıtıldığı, Avrupa Komisyonu'nun her yıl düzenli olarak çıkardığı İlerleme Raporları da incelenmeye ve dikkate alınmaya değer belgelerdir. Ayrıca Türkiye'de hava tahminlerini ölçen Metroloji Genel Müdürlüğü, bilimsel veriler sunması açısından sıklıkla takip edilmektedir.

Türkiye'nin iklim değişikliği kapsamındaki ulusal vizyonu, temel amacı ve hedefleri İDSB'de şu şekilde ifade edilmektedir:

⁷⁷ Ayrıntılı bilgiye, <http://iklim.tarim.gov.tr/dosya/commun1.pdf> İnternet adresinden ulaşılabilir.

⁷⁸ Ayrıntılı bilgiye, http://iklim.cob.gov.tr/iklim/AnaSayfa/resimliHaber/11-08-01/%C4%B0KL%C4%B0M_DE%C4%9E%C4%B0C5%9E%C4%B0KL%C4%B0C4%9E%C4%B0_ULUSAL_EYLEM_PLANI_TAMAMLANDI.aspx?sflang=tr İnternet adresinden ulaşılabilir.

"(...) **ulusal vizyonu**; iklim değişikliği politikalarını **kalkınma politikalarıyla entegre etmiş, enerji verimliliğini yaygınlaştırmış, temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını artırmış**, iklim değişikliğiyle mücadeleye özel şartları çerçevesinde aktif katılım sağlayan ve yüksek yaşam kalitesiyle refahı tüm vatandaşlarına düşük karbon yoğunluğu ile sunabilen bir ülke olmaktır." (İDEP s.65; İDSB s.5)

"(...) **temel amacı**; insanlığın ortak kaygısı olan iklim değişikliğini önlemeye yönelik uluslararası taraflarla iş birliği içerisinde, tarafsız ve bilimsel bulgular ışığında ortak akılla belirlenmiş küresel çabalara, sürdürülebilir kalkınma politikalarına uygun olarak, **ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar prensibi ve Türkiye'nin özel şartları çerçevesinde** katılmaktır." (İDEP s.65; İDSB s.5)

"(...) **stratejik hedefleri**; **BMİDÇS'nin ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesine uygun olarak ve özel koşulları çerçevesinde**, iklim değişikliği ile mücadelede ve uyum politikaları ile önlemlerini, ulusal kalkınma planlarına dahil etmek; (...) küresel önlemlere, **kendi imkânları ölçüsünde**, sürdürülebilir kalkınma ilkeleriyle uyumlaştırılmış kalkınma programını sektöre uğratmadan, sera gazı emisyon artış hızını sınırlayarak katkı sağlamak; (...) azaltım, uyum, teknoloji transferi ve finansman ana başlıklarındaki küresel stratejik amaçların, tarafların sorumlulukları göz önünde bulundurulması suretiyle tasarlanması ve yürütülmesine uyum sağlamak ve **uluslararası faaliyetlerde etkin rol oynamak**; (...) **ihtiyaç duyulan mali kaynaklara erişimi artırmak**; (...) **mevcut teknoloji ve kalkınma düzeyimiz göz önünde alınarak temiz üretime** yönelik Ar-Ge ve inovasyon kapasitesini geliştirmek; (...) uyum kapsamındaki faaliyetleri, **etkin ve sürekli eşgüdüm sağlayarak, şeffaf, katılımcı ve bilimsel çalışmalara dayanan karar alma süreçleri** ile geliştirmek; (...) kamuoyu bilincini artırmak; (...) bütüncül bir bilgi yönetim sistemini oluşturmaktır." (İDEP s.65-66; İDSB s.5)

Görüldüğü gibi, iki belge, Türkiye'nin iklim değişikliği konusunda önemli önceliklerini sıralamaktadır. Burada, birkaç noktanın Türkiye'nin pozisyonunu belirlediğini söyleyebiliriz. Birincisi, her iki belgede de iklim değişikliğine ve özellikle BMİDÇS'nin temel ilkesi olan "**ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesine uygunluk**" ve buna paralel bir anlam taşıyan "**Türkiye'nin özel şartları dikkate alınarak kalkınma ilkelerine uyum çalışmaları**" gibi ifadeler göze çarpmaktadır. Özel şartlar, bilindiği gibi Kyoto Protokolü'nün esneklik mekanizmalarından yararlanma kısmında öne sürülmekte ve buna bağlı olarak kalkınma ihtiyacı olan Türkiye'nin, diğer EK-I Ülkeleri'nden sorumluluklar bağlamında farklı kategoride olduğu beyan edilmektedir. İkinci nokta, Türkiye'nin sahip olduğu "**kalkınma düzeyi**" üzerinden temiz üretim modellerinin geliştirilmesidir. Buradaki kalkınmadan kasıt, daha çok sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınma politikalarının önceliğinde iklim değişikliği çalışmalarını benimsemektir. Uyum çalışması faaliyetlerinin ölçülmesi, raporlanması ve doğrulanabilir olması vurgulanırken, iklim değişikliği politikalarının Türkiye'nin ulusal vizyonunda kalkınma politikalarıyla birlikte düşünülmesi gerektiği, ulusal belgede açıkça ifade edilmiştir.

"Türkiye'nin, ekonomik ve demografik gelişimi göz önüne alındığında, herhangi bir geçmiş yıl referans verilerek sera gazı emisyon azaltım taahhüdü vermesi mümkün değildir. Türkiye, emisyon sınırlamasını, sürdürülebilir kalkınmasını ve yoksullukla mücadele çabalarını olumsuz yönde etkilemeyecek şekilde alacağı önlemler yoluyla gerçekleştirmeyi planlamaktadır." (İDSB s.5)

Ulusal belgelerde de yer alan inovasyon ve Ar-Ge çalışmalarının artırılması konusu, Türkiye'nin daha iyi bir çevre yönetimi için ihtiyaç duyduğu öncelikler arasındadır. Türkiye'ye yönelik verilere bakıldığında, Dünya Bankası'nın Nisan 2013 tarihli rakamlarında ülkeler bazında yeşil inovasyon politikaları hazırlanmıştır (**Bkz. Tablo 11**). Türkiye'nin karnesi, genel anlamda gelişmeleri ve eksiklikleri birlikte barındıran çalışmaları göstermektedir.

Tablo 11: Yeşil İnovasyon Politikaları Karnesi	
Politika	Genel Değerlendirme
Yeşil inovasyona talep	KOBİ'lere yönelik çalışmalar var ancak piyasa bazlı değil
İnovasyon kapasite eksikliği	Özel Sektör bazlı çalışmalar daha öncelikli
Teknoloji ve radikal inovasyon eksikliği	Akademik çalışmaların yürüttüğü çalışmalar daha öncelikli
Araştırma ve yatırımlar	Çok düşük seviyede
Mali destek yetersizliği	Daha fazla fırsat yaratılmalı
Yeni şirketlere yönelik engeller	Çok sıkı gözükmemekte
KOBİ'lerin yetersiz kapasitesi	Kapasiteye ihtiyaç yüksek (personel eğitimi, yeni programlar)
Teknoloji dışı inovasyon	Kentlerde sorun
Uluslararası teknoloji transferi	Fikri Mülkiyet Hakları'ndaki yanlışlıklar
Yeni Zelanda	KP'nin yeni döneminde yer almayacak.

Kaynak: *The World Bank&Central Asia Region*⁷⁹

⁷⁹ Dünya Bankası Avrupa Merkez Asya Bölgesi, 2013, "Financing&Global Knowledge: Bringing the Best to Turkey and Sharing the Best of Turkey with the World", Turkey Green Growth Policy Paper: Towards a Green Economy, April 2013, s.40, <http://documents.worldbank.org/curated/en/2013/04/17782290/turkey-green-growth-policy-paper-towards-greener-economy>

ENERJİ BAĞIMLILIĞI VE KAYNAK SEÇİMİ

Türkiye'nin gelişmekte olan ülke profili sebebiyle, gelecek yıllarda sanayileşme ve kentleşmenin artmasına bağlı olarak enerji talebinin karşılanması sorununun, gündemi oldukça meşgul etmeye devam edeceği oldukça açık. Bu talebin karşılanmasında kullanılacak çözümler, gelecek dönemlerde iklim değişikliğine uyum çalışmaları hatırlandığında, Türkiye için önemli hale gelecektir. Mevcut duruma bakıldığında, enerji kaynaklarının kullanımında ve yatırım imkânlarının çeşitliliğinde, yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaştırılmasına ihtiyaç olduğu da görülmektedir.

Türkiye'de emisyonlar hızla artmakta olup, bu artışta başta kömür, doğal gaz ve petrol gibi fosil yakıtlar üzerinden elde edilen enerji üretimi ve tüketiminin yaygın olması büyük rol oynamaktadır. Bu konuda hassasiyetin artırılması gerekmektedir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın verilerine göre, 2011 yılında Türkiye'de birincil enerji talebi doğalgaz (yüzde 32), kömür (yüzde 31), petrol (yüzde 26) ve su (yüzde 4) olarak açıklanmaktadır⁸⁰. Bu durumun, 2023 yılına gelindiğinde kömür yüzde 37, doğal gaz yüzde 23, petrol yüzde 26 ve su yüzde 4 seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir⁸¹. Lisans verilen kurulu güce bakıldığında da aynı tabloyla karşılaşmak mümkün: 2013 Ekim ayı sonu itibarıyla, kurulu gücün birincil enerji kaynaklarına göre dağılımında; doğal gaz yüzde 31,4, hidrolik yüzde 34,7, kömür yüzde 20,2 ve rüzgâr yüzde 4,4 olarak verilmektedir⁸². Yine aynı dönemde, elektrik üretiminin yüzde 41,3'ü doğal gaz, yüzde 29,2'si hidrolik ve yüzde 24,2'si kömürden elde edilirken, yüzde 5,4'lük kısmı diğer kaynaklar oluşturuyor⁸³. Enerji tüketiminde ise Türkiye'de 2002-2011 yılları arasında yine petrol, kömür ve doğal gaz listenin başında yer alıyor⁸⁴. Petrol arama ve üretiminde, Türkiye'de aynı yıl aralığında, 100 milyon dolardan 1,36 milyar dolara çıkılarak, yaklaşık on senede yüzde 13,5 oranında artış gerçekleştiği, veriler arasında en dikkat çeken kısımlardan biri olarak gözüküyor⁸⁵.

Türkiye'nin 2023 hedeflerinde, kömür rezervlerinin "tamamının" ekonomiye kazandırılması; petrol ve doğal gaz arama ve üretim çalışmalarına devam edilmesi planlanmakta ve tüm bu fosil yakıtların gerisinde kalan yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımından ise azami ölçüde istifade edilmesi hedeflenmektedir⁸⁶.

Sonuç olarak, fosil yakıtı olan talebin ve ekonomik büyüme hedefleriyle birleştirilmiş çevre politikalarının Türkiye'deki faturası, 1990 seviyesine göre emisyon salınımlarında yüzde 124'lük bir artışa denk geldiği gerçeğini yansıtmaktadır⁸⁷.

⁸⁰ "Dünyada ve Türkiye'de Enerji Görünümü", Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, s.12, http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/Dunyada_ve_Turkiyede_Enerji_Gorunumu.pdf

⁸¹ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız'ın 14 Kasım 2013 tarihinde Bütçe Komisyonu'nda sunduğu 2014 yılı plan ve bütçe konulu konuşma metni, s. 12, http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/2014_Plan_ve_Butce_Komisyonu_Konusmasi.pdf

⁸² a.g.e., s. 16.

⁸³ a.g.e., s. 14.

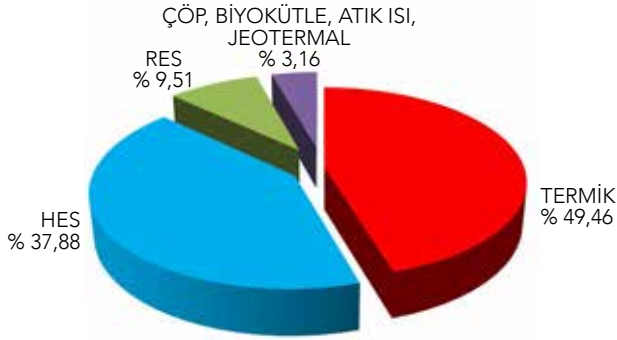
⁸⁴ Dünyada ve Türkiye'de Enerji Görünümü, a.g.e., s. 13.

⁸⁵ a.g.e., s. 27.

⁸⁶ Ayrıntılı bilgiye, <http://www.enerji.gov.tr/index.php?sf=webpages&b=enerji> İnternet adresinden ulaşılabilir.

⁸⁷ Ayrıntılı bilgiye, http://www.iklimdegisikligi.org/web_14966_1/entiaifocus.aspx?primary_id=9238&type=1624&target=categorial1&detail=single&sp_table=&sp_primary=&sp_table_extra=&openfrom=sortal İnternet adresinden ulaşılabilir.

Grafik 1: 2013 Yılı 9 Aylık Enerji Yatırımları⁸⁸

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2013

Enerji arzının kaynaklara göre dağılımına bakıldığında, sırasıyla kömür (yüzde 31), doğalgaz (yüzde 30,9) ve petrol (yüzde 28,8) olarak öne çıkıyor. Buna karşılık, temiz enerji kaynaklarından güneş (yüzde 0,4) ve rüzgâr (yüzde 0,12) enerjisi en alt seviyede olmaya devam ediyor⁸⁹.

Sektör	1990-2011 Salım Artışı (yüzde)
Enerji (elektrik)	283
Bina	125
Sanayi	264
Ulaştırma	84
Atık	272
Tarım	-5
Arazi Kullanımı ve Ormancılık	184
Toplam	124

Kaynak: TÜVİK-DER⁹⁰

⁸⁸ Enerji yatırımlarına, http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=yayinlar_raporlar&bn=550&hn=&id=3273 İnternet adresinden ulaşılabilir.

⁸⁹ İDEP, s.15.

⁹⁰ İklim Değişikliği Değerlendirme Raporu, Tüketicisi ve İklimi Koruma Derneği, Temmuz 2013, s.5.

TÜRKİYE'NİN MÜZAKERE MANTIĞI

Avrupa Komisyonu'nun Genişleme Stratejisi ile beraber aday ve potansiyel aday ülkeler için her yıl düzenli olarak çıkardığı ilerleme raporları, söz konusu ülkelerin bir senelik üyelik performanslarını yansıtma açısından önemli belgeler niteliğindedir. İncelenmeye değer olan bu belgeler, ülkeler için yol gösterici olduğu kadar, AB perspektifi ile uyumluluk açısından ülkelerin üyelik süreçlerinin gidişatı konusunda önemli bulgular sunmaktadır. AB'nin sıklıkla ve önemle üzerinde durduğu hususlar ise üyelik sürecinde önemli çağrılar olarak düşünülmelidir. "Sadece" üyelik perspektifinin yarattığı ortamla sınırlı kalmadan, bu sorunların çözümü aynı zamanda Türkiye'nin ulusal politikalarının istikrarlı olması adına atılan adımların temeli niteliğinde olacaktır.

Hiç şüphesiz Türkiye, üyelik yoluna girmesiyle müktesebat başlıklarının gereklerini yerine getirme gayretini ve yükümlülüğünü üstlenmiştir. AB müktesebatının en önemli fasıllarından çevre başlığı kapsamında 2005 yılından beri Avrupalılaştırma modeli içinde 27'nci fasılın gereklerini yerine getirmeye başlayan Türkiye için bu sürecin aslında bir başlangıç olduğunu unutmamak gerekir.

Önceki birkaç yılın devamı niteliğinde, 2013 İlerleme Raporu'nun çevre ve iklim değişikliği başlığı altında Türkiye'ye ait önemli problemler olduğu görülmektedir. Aynı şekilde, söz konusu sorunların, Türkiye'de bir süredir üzerinde tartışmalara yol açan konuların uzantısı olduğunu söylemek mümkün. Bu problemlerin, AB'nin gündeminde kayda değer öneme sahip olduğunun hatırlanması esastır. Komisyon raporunda yer verilen bu sorunların hem üyelik süreci hem de Türkiye'nin çevre politikasının performansı açısından neden önemli olduğunun bir kez daha altının çizilmesi gerekebilir (*Bkz. Tablo 12*).

Tablo 12: 2012-2013 Türkiye İlerleme Raporu karşılaştırması⁹¹ (iklim değişikliği)

2012	İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı kabul edilmesine rağmen, 2020 yılı için emisyon azaltım hedefinin bulunmaması ve (BMİDÇS Ek I ülkesi olarak) BMİDÇS dahilinde ulusal bildirimini henüz sunmaması nedeniyle kayda değer ilerleme olmadığı açıklanmıştır. Tüm sektörlerde farkındalığın artırılması gerekliliği söz konusudur.
2013	Ulusal sera gazı emisyon hedefinin bulunmaması; BMİDÇS kapsamında ulusal bildirim sunulmaması; Katılım İçin Bölgesel Çevre Ağı (RENA) çalışmalarına aktif katılım sağlanmaması ve genel olarak farkındalık yaratılması gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

⁹¹ "2013 Yılı İlerleme Raporu'nun Müktesebata Uyum Bölümünün 2012 Yılı İlerleme Raporu İle Kıyaslanması", İktisadi Kalkınma Vakfı, 2013.

Uluslararası ortamdaki Türkiye modeline bakıldığında, Türkiye’de çevre koruma ve iklim değişikliği politikalarını çeşitli boyutlardan irdelemek gerekebilir. Aslında, belirtilen ulusal stratejik belgelere paralel bir seyir izlendiği de söylenebilir. Özellikle, Türkiye’nin öncelikli alanı olan kalkınmanın önüne geçecek bir süreç olarak algılanan çevre koruma politikalarından söz etmek mümkündür. Nitekim “*kalkınırken çevreyi koruyacağız*” söylemleri, sıkça dile getirilmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’nin ekonomik kalkınma modellerinin önceliği, Türkiye’nin çevre koruma başlıkları ve uluslararası platformlardaki “katılımcı profilden aktif role” geçişinde sıkıntılar yaratmaktadır. Türkiye, daha çok izleyici ülke konumunda kalmakta ve kalkınma öncelikleri çevre önceliklerinden daha önce gelebilmektedir. Diğer taraftan, çevre politikalarının maliyetli reformları gerektirmesi, Türkiye’nin alacağı tedbirleri ve kapasite artırımını da yavaşlatmaktadır.

Türkiye’deki çevre politikalarında yaşanan gelişmelerin, AB’nin itici gücü dışında, 1990’lı yılların küresel trendlerinden “uzak kalmama” endişesiyle gerçekleştiği söylenebilir⁹². Bu yılların getirisi olarak, ticaret faaliyetlerini etkileyecek boyutlara ulaşan uluslararası kuruluşların yeni çevre standartları, Türkiye’yi üyesi olduğu kurumlarla olan ilişkilerini yine ekonomik çıkarlar doğrultusunda yeniden gözden geçirmesine de neden olmuştur⁹³.

Dolayısıyla Türkiye iklim değişikliği müzakerelerinde ulusal önceliklerinin, daha çok uluslararası ortamda oluşan gelişmeler ve bu ortamın Türkiye’de bıraktığı ekonomik kalkınma izlenimleri üzerinden oluştuğunu söyleyebiliriz.

Ancak OECD ve AB üyeliğine aday olan bir ülke olması nedeniyle Türkiye’nin, kendine özgü pozisyonuna yönelik kısa vadeli sonuçlar elde edebileceği sonucuna varılabilir. Nitekim Türkiye, emisyon azatlım yükümlülüğüne sahip bir numaralı sorumlu ülkelerin yer aldığı organizasyonlar içinde olduğu müddetçe, sorumluluk almadan Kyoto’nun esneklik mekanizmalarından yararlanması pek mümkün olmayabilir. Bu sorumluluk üstlenmeme meselesi, Türkiye’yi iklim değişikliği müzakerelerinden de uzaklaştırabilir. Eğer ekonomik olarak büyüyen bir Türkiye ise, emisyonlarını azaltıcı tedbirlere gitmek durumunda olan ülkeler arasında olmaya başlayacaktır. Bu durum, Türkiye’yi kendi mesajını sorgulaması gerektiği gerçeğiyle yüz yüze bırakabilir.

---

⁹² Semra Cerit Mazlum, *Kyoto Protokolü ve AB İklim Değişikliği Politikası Ekseninde Türkiye’nin Çevre Dış Politikası, Dış Politika Formu, Boğaziçi Üniversitesi&TÜSİAD*, s.36.

⁹³ a.g.e.

DEĞERLENDİRME

Bugünün dünyasında iklim değişikliği, “görünen sorun kılavuz ister” şeklinde bir yaklaşımı beraberinde getirmektedir. Uluslararası raporlar ve bilimsel gerçekler, iklim değişikliğini açıkça ortaya koymaktadır.

Bir taraftan ekonomik büyüme, iklim krizinde farklı konularda mücadele eden tarafları ayıran noktada belirginleşmektedir. Nitekim bu kavram, gelişmekte olan ülkeler için ulaşılmaması gereken doğal bir süreç; gelişmiş ülkeler için de kaybedilmemesi gereken bir öncelik niteliğindedir. Dolayısıyla pek çok ülkede ekonomik büyüme olgusu, iklim krizinin önüne geçmekte ya da yeşil büyüme gibi yeni kavramlarla evrimleşmektedir. Diğer taraftan iklim değişikliği sorunu, vatandaşlara doğru verilmeyen bilgi ve veriler arasında farklı algılanabilmekte, “gerçekten iklim değişikliği var mıdır yoksa normal bir doğa olayı mıdır” gibi soruları beraberinde getirebilmektedir.

Düşük karbon ekonomisi üzerinden oluşturulan programlar, AB’nin de temel prensiplerinden biridir. Ancak bu prensibin bütünüyle bir politika etrafında yaygınlaşması, saydığımız çıkarlar nedeniyle zaman alacaktır. Bu süreç, kapsamlı ve maliyetli teknolojik dönüşümleri gerektirdiği gibi, ülkeler için günümüzde yeni bir pazara geçiş süreci gibidir. Fosil yakıtın kullanımını tamamen bırakabilen, sadece temiz teknolojilerle ve *derin ekoloji*⁹⁴ gibi kavramlar üzerinden köklü değişimlere giden bir ülke henüz yoktur. Ya da temiz üretim sistemini tam anlamıyla uygulayan ve bu yolda hedef belirleyen ülke sayısı henüz çok azdır.

İklim değişikliğinin etkileri artarken, ulusal düzeyde ya da uluslararası oluşumlar düzeyinde uyum ve azaltım çalışmaları, geleceğin olmazsa olmaz çalışmaları olacaktır. İklim değişikliğinin, son 15 yıldır, ülkelerin ulusal güvenlik belgeleri ve stratejik temaları arasında yerini aldığını görmekteyiz. Daha da detaya inerseniz, yavaş ilerleyen müzakere süreci ile iklim değişikliğinin yıkıcı etkileri daha da belirginleştiğinde, gelecekte bu konunun, hükümetlerin parti programlarındaki siyasi hamleleri haline gelmesi olağan olacaktır. Hatta, bunun zayıf ancak ilk sinyallerinin alınmaya başlandığını da söyleyebiliriz. AB’de örneklerini gördüğümüz iklim değişikliği ve çevre koruma konularının parti programlarına girme meselesi, daha çok Üye Ülkelerin beklentileri ve bu beklentileri sahiplenen, dile getiren STK’lar tarafından gündeme taşınmaktadır. Medyanın sorumluluğu da unutulmamalıdır.

En önemli öncelikler arasında olmasa da ve birbirinden farklı yaklaşımları barındırmasa da, Türkiye’de de yavaş yavaş siyasi seçim programlarında görülen çevre ve iklim değişikliği söylemleri mevcuttur. Temel mesele, siyasi iradenin, dile getirdiği önerilerin sahibi olmaya devam etmesidir. Söylemlerin temelinde; analitik, toplumsal, ekonomik ve ekolojik sonuçların yer aldığı “ayrıntılı” bilimsel değerlendirmeler yer almalı ve bu kapsamlar üzerinden çevre ve iklim değişikliği programları oluşturulmalıdır. Ulusa sesleniş şeklinde ulusal belgeler kamuoyuyla paylaşılmalı ve ülke olarak hangi pozisyonda yer alınacağı belirtilmelidir.

---

⁹⁴ Bu kavram, 1973 yılında Norveçli filozof Arne Naes tarafından kullanılmıştır. Merkezinde doğaya özel değer veren, bireylerin ve toplumların doğaya saygı duyduğu bir ideoloji biçimidir.

AB: LİDERLİK VE 2013 SONRASI DÖNEM

1990'lı yılların dünyasıyla bugünün dünyası aynı olmadığı gibi, Kyoto Protokolü'nü imzalayan dönemin 15 üyeli AB'si ile bugünkü AB arasında da belirgin farklar vardır. Bu belirginlik, 2020 yılına kadar uzatılan Kyoto Protokolü'nün artık daha kapsamlı, 28 üyeli AB tarafından takip edileceği gerçeğinde görülmektedir. Hızla farklı boyutları içine katan küresel sistemde gelişmekte olan ülkeler ya daha çok büyüyecek ya da ya da daha çok tüketecektir.

AB'nin 2004 yılındaki genişleme süreciyle gelişen ve Komşuluk Politikası ile pekiştirilmiş çevre politikası, hiç şüphesiz başta AB'ye aday ülkeler olmak üzere, pek çok ülke tarafından benimsenmektedir. Ancak AB'nin müzakerelerde en aktif rol üstlenen kesimi temsil etmesi, AB'nin her müzakere ortamında daha çok takip edilmesine neden olmuştur ve olacaktır. Ülkelerin ulusal çıkarları henüz zayıflamamışken, AB'yi bu bağlamda bekleyen sorunlar da devam edecektir.

2007 yılından (Bali) itibaren müzakerelerdeki yavaşlama, AB'nin çalışmalarına da yansımıştır. Ancak AB, 2013 sonrasında, uluslararası platformdaki lider konumunu, Kopenhag'tan alınan dersler sonrasında, özellikle Cancun ve Durban'da sergilediği daha gerçekçi yaklaşım ve uluslararası alanda faaliyet gösteren kurumlarla kurduğu iş birliği sayesinde güçlendirmiştir. İklim değişikliği ile mücadelede, azaltım ve uyum çalışmalarıyla beraber sera gazı emisyonlarının azaltılması, önümüzdeki süreçte AB'nin gündeminde oldukça geniş yer tutacaktır.

Dolayısıyla iklim değişikliği sorununun çözümüne etki edecek ölçekte etkin bir karbon fiyatlandırması, AB gündeminde uzun vadede yapılması gerekenler arasında yer almaktadır. AB ETS dâhilinde karbon fiyatlandırma mekanizmaları, düşük karbonlu yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve uygulanması için teşvik edici olmaktan uzak olmamalıdır.

TÜRKİYE: EKONOMİK KALKINMA VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

Türkiye'de yenilenebilir, temiz, sürdürülebilir gibi uzun sıfatlar listesiyle sunulan ulusal düzeydeki çevre ve iklim değişikliği öncelikleri, Türkiye açısından ileriki dönemlerin durumunu etkileyecek olan uyum ve azaltım çalışmalarının başlangıcıdır. Sera gazı emisyonlarının azaltılması için verilecek uzun vadeli hedef, Türkiye'nin iklim değişikliği krizinde uluslararası müzakerelerde aktif konuma geçmesini de hızlandıracaktır.

Ekonomik ve sosyal kalkınma, gelişmekte olan ülkeler için doğal bir süreçtir. Nitekim Türkiye için de, başta kalkınma planları olmak üzere ulusal belgeler hazırlanmıştır. Bu öncelik Türkiye için devam edecektir. Türkiye'deki yatırımlar, şu an itibarıyla, kömür ve doğalgaz bazlı yatırımlardır. Yatırımlarda yenilenebilir enerji (güneş ve rüzgâr) üzerine yoğunlaşılması ve bu yöndeki yatırımların devlet-özel sektör tarafından teşvik edilmesi, fosil yakıtlara olan bağımlılığın azaltılmasında Türkiye için getirisi fazla olan bir çözüm seçeneği olacaktır.

Su kıtlığı, ormansızlaşma, kuraklık ve gıda güvenliği gibi konular gerçekçi ve doğru yaklaşımlarla, siyasi demeçlerden uzak, Türkiye'nin ulusal stratejik politikaları arasında yerini almalıdır.

Enerji politikasının sadece kaynak kullanımı değil aynı zamanda Türkiye'nin ulusal belgelerinin öncelikli hedefleri arasında yer alan enerji verimliliğine dayalı çalışmaları içermesi Türkiye'nin geleceği için son derece önemli olacaktır.

BMİDÇS ve Kyoto Protokolü'ne bağlılık, Türkiye için uzun bir yolun başlangıcı niteliğinde algılanmalıdır. Her ne kadar Kyoto Protokolü'ne getirilen eleştiriler gündemde olsa da, Türkiye'nin önceliği, ulusal belgeler içinde yer alan sorumluluklarını ve gelecek planlarını temiz enerji üretimi teknolojilerine yapacağı yatırımlardan sağlamalıdır.

Öte yandan Türkiye'nin içinde bulunduğu AB ile olan müzakere sürecinin, Türkiye'ye çevre ve iklim değişikliği konusundaki yansımaları çeşitli olabilmektedir. İlerleme Raporları temel değerlendirme belgeleri olduğundan, Türkiye'de önem derecesi yüksek olmalıdır.

Bir önemli husus, "AB iç pazarını güvence altına alma" ilkesinden yola çıkılırsa, küresel, sınırlar ötesi kirliliği azaltma, topluluğun imzaladığı anlaşmalara taraf olma gibi süreçler Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. 2004 yılında, çevre politikasına da yön veren genişleme süreci paralelinde AB'nin Komşuluk Politikası, aynı zamanda iklim değişikliğinin olası etkilerini dikkate alarak düzenlenmiştir. Nitekim Avrupa Komisyonu, 2005 tarihinde, bu konuyla ilgili bir Bildiri⁹⁵ yayımlamıştır. Özellikle Eski Doğu Bloğu Ülkeleri, çevre koşullarının bozulması konusunda ciddi problemler yaşamış ve AB'nin aday ülkelerden Genişleme ve Komşuluk Politikası kapsamında çevresel konulardaki beklentileri⁹⁶ açıkça ifade edilmiştir. Türkiye'nin, bu konuyu özellikle önemsemesi gerekmektedir.

2015: G20 BAŞKANLIĞI VE PARİS PROTOKOLÜ

Türkiye için 2015 yılının ayrı bir öneme sahip olduğunu hatırlamak gerekir. BM Konferansı'nın yapıldığı yıl aynı zamanda Türkiye G20 Başkanlığı'nı üstlenecek. Bu durum, Türkiye'yi iki taraflı sorumluluk ortamına sürükleyecek G20 Zirvesi'ne damgasını vurmasını beklediğimiz Türkiye'nin ekonomik kalkınma göstergeleri bir yana, Paris Protokolü'nde sergilenen Türkiye'nin temiz enerji kaynaklarıyla süslenmiş iklim değişikliği politikasının müzakere sürecine katkıda bulunması beklenmektedir. Müzakerelerde belirtilmesi beklenen emisyon azaltım hedefi ve pozisyon belirleme sorununun aşılması şarttır.

Tablo 13: 2014 Yılında Beklenen 5'inci IPCC Raporu'nun Parçaları	
Fiziksel Bilimsel Temeller (The Physical Science Basis) WGI	23-26 Eylül Stokholm, İsveç İklim değişikliğinin görünen etkileri ve tarihsel süreçte yaşananlar
Uyum ve Etkilenebilirlik (Impacts, Adaptation and Vulnerability) WGII	25-29 Mart Yokohama, Japonya İklim değişikliğine uyum ve etkilenme bileşenleri kapsamında güncel durum ve öneriler
Azaltım (Mitigation) WGIII	7-11 Nisan Berlin, Almanya İklim değişikliğinde azaltımda mevcut durum
Sentez Rapor (The Synthesis Report)	27-31 Ekim Kopenhag, Danimarka Öneriler, beklentiler, üç çalışma grubunun değerlendirmesi

⁹⁵ Avrupa Komisyonu, "Commission of the European Communities, Winning the Battle Against Global Climate Change, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee and Committee of the Regions", COM (2005) 35, Brüksel, 9 Şubat 2005, s.9, http://europa.eu/legislation_summaries/environment/tackling_climate_change/128157_en.htm

⁹⁶ Ayrıntılı bilgiye, http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/2004_and_2007_enlargement/e50017_en.htm internet adresinden ulaşılabilir.

2020'YE DOĞRU: KYOTO-TİPİ'NDEN ANLAŞMA METNİNE

Kyoto Protokolü, uluslararası somut yükümlölükler getiren ve 2020 yılına kadar geçerli olacak tek çerçeve metin olmaya devam etmektedir. Protokol'ün küresel ısınmanın engellenmesine etkisi, Şu yönde açıklanabilir: Protokol, belirtildiği üzere, ölkeleri daha somut emisyon azaltım hedefine yöneltmesi bakımından küresel iklim değişikliği ile mücadelede önemli bir çerçeve sunmaktadır. Protokol'e taraf olan ölkeler üzerinden, sera gazı emisyonları azaltımı belirli bir süre daha devam edecektir. Ancak "güven ortamında" azaltımların ne kadar olacağı ve ölkelerin taahhütlerine ne kadar sahip çıkacağı, Doha sonrası ortamda net değildir.

Kyoto Protokolü'nün 2020 yılına kadar uzatılması hem iyi hem de yetersiz bir gelişmeyi yansıtmaktadır. Kararın önemi daha çok, birinci yükümlölük döneminin bitmesiyle Kyoto-Tipi müzakerelere yön verecek "kısa vadeli de olsa" bir ilerleme sürecine daha girilmesi ve müzakerelerde iklim değişikliğinin gündemde kalmaya devam etmesi noktasındadır. Yetersiz olması ise, adil bir karbon fiyatlandırması sunmamasından ötürü ileri gelmektedir.

2013 sonrası dönemde, Kyoto Protokolü'nün ne kadar etkili olacağı ve uluslararası gelişmeleri ne yönde etkileyeceği hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ölkelerin aktif katılımı ve hayata geçirecekleri tedbirler ve politikalarla ilgili olacaktır. Arzu edilen, küresel çapta optimum fayda ile sonuçlanacak ve tüm ölkelerin katkısını sağlayacak, adil ve somut verilerle sorumluluk talep edilen bir sistemin kurulmasıdır.

Yakın tarihte, Kyoto-Sonrası anlaşma taslağının, 2014 sonuna kadar oluşturulması ve 2015 yılında Paris'te yapılacak COP 21 sırasında taslağın kabul edilip imzalanması öngörülmektedir. Ekonomik kalkınmanın pek çok ölkenin gündeminde baş sıralarda olmaya devam edeceği gerçeğiyle, bundan sonraki süreçte de ölkelere emisyon azaltımının ekonomi için "uzun vadede" tehdit olmadığı, iyi analiz teknikleriyle sunulmalıdır. Böyle bir ortam, güven ortamını sağlayacaktır.

Dünya genelinde toplam emisyonların yüzde 15'ini (AB) ve KP'nin ikinci yükümlölük dönemine "evet" diyen ölkeler oluşturmaktadır. Yeni anlaşmanın küresel ısınmayı iki derecenin altında tutma hedefi için, sadece belli başlı ölkelerin ya da birliklerin değil, tüm ölkelerin ortak bir cevabının oluşması artık kaçınılmazdır. Daha da önemlisi bunun sürdürülebilir olması esas olacaktır.

EK LİSTE

Tablo 14: Türkiye’de Sektörel ve Tematik Stratejiler		
Strateji	Dönem	Amaç
Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı	1998-2018	Yaşam Kalitesinin İyileştirilmesi, çevre
Çölleşme ile Mücadele Türkiye Ulusal Eylem Programı	2005-2015	Çölleşmeye neden olan faktörleri belirleyerek, çölleşme ve kuraklığın etkilerinin önlenmesi ve/veya azaltılması
Türkiye Turizm Stratejisi	2007-2023	Sürdürülebilir turizm yaklaşımının benimsenerek, istihdamın artırılmasında ve bölgesel gelişmede turizmin öncü bir sektör konumuna ulaştırılması
AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi	2007-2023	Bugünkü ve gelecek kuşakların temel gereksinimlerinin sağlandığı, yaşam kalitesinin artırıldığı, biyolojik çeşitliliğin korunduğu, doğal kaynakların sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıyla akılcı bir anlayışla yönetildiği, sağlıklı ve dengeli bir çevrenin oluşturulması
Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı	2008-2017-6,5	Biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların korunması ve sürdürülebilir kullanımı
Atıksu Arıtımı Eylem Planı	2008-2012	Atıksu arıtma tesislerinin ülke ihtiyaçlarına uygun önceliklerde yapılmasının sağlanması, atıksu yatırımlarından elde edilecek faydanın azami seviyeye çıkarılması, arıtılan atık suların yeniden kullanımının sağlanması yoluyla havza yönetiminde etkinliğin sağlanması
Atık Yönetimi Eylem Planı	2008-2012	Evsel ve sanayi kaynaklı atıkların Sürdürülebilirliği
Ulusal Ağaçlandırma Seferberliği Eylem Planı	2008-2012	Ağaçlandırma ve ıslah ile 20 yılda atmosferdeki 181,4 milyon ton karbonun tutulması
Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı	2010-2023	Ulusal düzeyde planlama, yerleşme ve yapılaşmaya ilişkin konular bütünleşik olarak ele alınarak; yerleşmelerin yaşanabilirlik düzeylerinin, mekan ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi ile ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarının güçlendirilmesi

Ulusal İklim Değişikliği Stratejisi	2010-2020	İklim değişikliği ile mücadeleye sürdürülebilir kalkınma politikalarına uygun bir şekilde ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesi ve özgün ülke koşulları çerçevesinde katkı sağlanması
Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ve Kırsal Kalkınma Planı	2010-2013	Temelde yerel potansiyel ve kaynakların değerlendirilmesini, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını esas alarak, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması
İklim Değişikliği Eylem Planı	2011-2023	İklim değişikliği ile mücadelede sera gazı emisyonlarının azaltılması, iklim değişikliğine uyumun sağlanması ve iklim değişikliğinin etkilerinin en aza indirilmesi
Ulusal Bilim, Teknoloji ve Yenilik Stratejisi	2011-2016	Ar-Ge ve yenilik kapasitesinin önemli düzeyde geliştirilmesine yönelik geçmiş dönemde yakalanan başarının ivmelenecek artırılması ve sürdürülebilir kılınmasının sağlanması
Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi	2011-2014	Sanayinin rekabet edebilirliğinin ve verimliliğinin yükseltilerek, dünya ihracatından daha fazla pay alan, ağırlıklı olarak yüksek katma değerli ve ileri teknoloji ürünlerin üretildiği, nitelikli işgücüne sahip ve aynı zamanda çevreye ve topluma duyarlı bir sanayi yapısına dönüşümünün hızlandırılması
KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı	2011-2013	KOBİ'lerin üretim ve yatırım miktarı ile katma değerlerinin artırılması ve büyümelerinin sağlanması
Enerji Verimliliği Strateji Belgesi	2012-2023	Enerji verimliliği ile ekonominin enerji yoğunluğunun azaltılması ve bu yolla enerjide arz güvenliğinin güçlendirilmesi, dışa bağımlılıktan kaynaklanan risklerin azaltılması, enerji maliyetlerinin sürdürülebilir kılınması, iklim değişikliği ile mücadelenin etkinliğinin artırılması ve çevrenin korunmasına katkı sağlanması

Kaynak: Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Raporu, 2012

Tablo 15: 61 Ülkenin İklim Değişikliği Performansları, 2013 Yılı Endeksleri

Sıra	Ülke	Puan	Durum
1	*		Çok iyi
2	*		Çok iyi
3	*		Çok iyi
4	Danimarka	72.61	İyi
5	İsveç	69.37	İyi
6	Portekiz	67.81	İyi
7	İsviçre	67.61	İyi
8	Almanya	67.54	İyi
9	İrlanda	67.48	İyi
---			Orta
24	Hindistan	60.77	Orta
---			Orta
33	Brezilya	58.20	Orta
---			Orta
43	ABD	53.51	Çok zayıf
44	Polonya	52.47	Çok zayıf
---			Çok zayıf
47	Japonya	52.10	Çok zayıf
---			Çok zayıf
56	Rusya	46.65	Çok zayıf
57	Türkiye	46.60	Çok zayıf
58	Kanada	45.16	Çok zayıf
---			Çok zayıf
61	Suudi Arabistan	26.90	Çok zayıf

Kaynak: Germanwatch & Climate Action Network Europe (CAN)

Endekslere, <http://germanwatch.org/en/download/7158.pdf> İnternet adresinden ulaşılabilir.

Tablo 16: 2014 Yılı Endeksleri			
Sıra	Ülke	Puan	Durum
1	*		Çok iyi
2	*		Çok iyi
3	*		Çok iyi
4	Danimarka	75.23	İyi
5	İngiltere	69.66	İyi
6	Portekiz	68.38	İyi
7	İsveç	68.10	İyi
8	İsviçre	66.17	İyi
9	Fransa	65.90	İyi
---	---	---	Orta
19	Almanya	61.90	Orta
---	---	---	Orta
30	Hindistan	57.16	Orta
36	Brezilya	55.53	Orta
---	---	---	Orta
43	ABD	52.93	Orta
---	---	---	Orta
45	Polonya	52.69	Orta
46	Çin	52.41	Orta
---	---	---	Çok zayıf
50	Japonya	47.47	Çok zayıf
---	---	---	Çok zayıf
54	Türkiye	46.47	Çok zayıf
55			Çok zayıf
56	Rusya	43.64	Çok zayıf
57	Avusturya	41.53	Çok zayıf
58	Kanada	40.39	Çok zayıf
---	---	---	Çok zayıf
61	Suudi Aranistan	25.17	Çok zayıf

Kaynak: Germanwatch & Climate Action Network Europe (CAN)
Endekslere, <https://germanwatch.org/en/download/8599.pdf> İnternet adresinden ulaşılabilir.

KAYNAKÇA

Recep Akdur, "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Koruma Politikaları", "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyumu", Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Araştırma Dizisi: 23, Ankara Üniversitesi, 2005, s.149.

Alman Danışma Konseyi, "Climate Change as a Security Risk", Earthscan, Londra, 2007, <http://www.wbgu.de/en/flagship-reports/fr-2007-security/>

Asya Kalkınma Bankası, "Addressing Climate Change and Mitigation in Asia and Pasific Final Report", Rapor No: RPT12447, 8 Mart 2012, Filipinler, s.3, <http://www.adb.org/sites/default/files/pub/2012/addressing-climate-change-migration.pdf>

Avrupa Çevre Ajansı, "EEA Signals-Every Breath We Take", Rapor No: 1831-2772, 1 Temmuz 2013, Kopenhag, s.13, <http://www.eea.europa.eu/publications/eea-signals-2013>

Avrupa Çevre Ajansı, "Air Implementation Pilot, Lessons Learnt From The Implementation of Air Quality Legislation at Urban Level", Rapor No: 7/2013, 5 Haziran 2013, Kopenhag, s.12, <http://www.eea.europa.eu/publications/air-implementation-pilot-2013>

Avrupa Çevre Ajansı, "Impact of Europe's Changing Climate", Rapor No: 2/2004, 17 Ağustos 2004, Kopenhag, s.9, http://www.eea.europa.eu/publications/climate_report_2_2004

Avrupa Çevre Ajansı ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, "Using Scenarios to Improve Understanding of Environment and Security Issues", Kopenhag, 20 Kasım 2012, Brüksel, s.5, <http://www.eea.europa.eu/publications/using-scenarios-brochure-2012>

Avrupa Komisyonu, "European Commission Green Paper of 29 June 2007 on adapting to climate change in Europe", COM(2007), 2007, Brüksel, 354, http://europa.eu/legislation_summaries/environment/tackling_climate_change/l28193_en.htm

Avrupa Komisyonu, "Commission of the European Communities, Winning the Battle Against Global Climate Change", Communication from the Commission to the Council the European Parliament and the European Economic and Social Committee and Committee of the Regions, COM (2005) 35, 9 Şubat 2005, Brüksel, s.9, http://europa.eu/legislation_summaries/environment/tackling_climate_change/l28157_en.htm

Avrupa Komisyonu, "Climate Change and International Security", Paper from the High Representative and the European Commission to the European Council, S113/08, 14 Mart 2008, Brüksel, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/reports/99387.pdf

Avrupa Komisyonu, "EU Action Against Climate Change, The EU Emissions Trading Scheme", 2009 Baskısı, Brüksel, s.14, http://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_6_raporlar/1_3_diger/environment/eu_emmissions_trading_scheme.pdf

Avrupa Komisyonu, "Winning the Battles Against Climate Change", COM(2005) 32, 9 Şubat 2005, Brüksel, [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri= COM:2005:0035:FIN:EN:PDF](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0035:FIN:EN:PDF)

Avrupa Konseyi, "Avrupa Güvenlik Stratejisi", "A Secure Europe in a Better World", 12 Aralık 2003, Brüksel, s.2, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>

Avrupa Konseyi, "Avrupa Güvenlik Stratejisi'nin Uygulama Raporu", Report on the Implementation of the European Security Strategy, S407/08, 11 Aralık 2008, Brüksel, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/reports/104630.pdf

Matthew Baldwin, "EU Trade Politics-Heaven of Hell?", Journal of European Policy 13:6, Eylül 2006, 926-942.

José Manuel Durão Barroso, "Statement of President Barroso on the Copenhagen Climate Accord", 19 Aralık 2009, Kopenhag, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-09-588_en.htm

David Benson ve Andrew Jordan, "Environmental Policy", s.364, in M. Cini, Nieves Perez-Solorzano Borrigan (eds) European Union Politics, Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 358-373.

Beyaz Saray, "National Security Strategy", The White House, 2010, Washington, s.34, http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Orijinal Metin, 1992, https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/con-veg.pdf

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin İkinci Maddesi, http://unfccc.int/essential_background/convention/background/items/1353.php

Birleşmiş Milletler 18'inci Taraflar Toplantısı Sonuçları, "Doha Amendments to the Protocol", 8 Aralık 2012, Doha, <http://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2012/CN.718.2012-Eng.pdf>

Birleşmiş Milletler Çevre Programı, "Emissions Gap Report", UNEP, 2013, <http://www.unep.org/newscentre/Default.aspx?DocumentId=2755&ArticleId=9683>

Bölgesel Çevre Merkezi Türkiye, "A'dan Z'ye İklim Değişikliği Başvuru Rehberi", 2008, Ankara, s.15, http://www.rec.org.tr/dyn_files/22/1408-iklimbasucu.pdf

Sevim Budak, "Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikası, Avrupa Topluluğu'nun Çevre Politikası ve Türkiye'nin Uyum Sorunu", BÜKE Yayınları, 2000, İstanbul, s.27.

Barry Buzen, Ole Wæver ve Jaap de Wilde, "Security: A New Framework for Analysis", Lynne Rienner Londra, 1998, s.7, https://www.rienner.com/title/Security_A_New_Framework_for_Analysis

J. Caporaso ve J. Jupille, "State, Agency and Rules: The EU in Global Environmental Politics", In: Rhodes, C. (ed). The European Union in the World Community, Lynne Rienner Londra.

Christopher Hill, "Closing The Capabilities-Expectations Gap?", 1997, In: John Peterson ve Helene Sjursen (ed.) A Common Foreign Policy for Europe? Competing Visions of the Common Foreign and Security Policy, 1997, New York, s.18-38.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, "İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı", s.5, http://iklim.cob.gov.tr/iklim/AnaSayfa/resimliHaber/11-08-01/%C4%B0KL%C4%B0M_DE%C4%9E%C4%B0%C5%9E%C4%B0KL%C4%B0%C4%9E%C4%B0_ULUSAL_EYLEM_PLANI_TAMAMLANDI.aspx?sflang=tr

Frederic Denhez, "Küresel Isınma Atlası", Türkçe Çevirisi, NTV Yayınları, Ağustos 2007, s.7.

Dünya Bankası Avrupa ve Merkez Asya Bölgesi, "Financing&Global Knowledge: Bringing the Best to Turkey and Sharing the Best of Turkey with the World", Turkey Green Growth Policy Paper: Towards a Green Economy, Nisan 2013, s.40, <http://documents.worldbank.org/curated/en/2013/04/17782290/turkey-green-growth-policy-paper-towards-greener-economy>

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "2013 yılı Son 9 Aylık Enerji Yatırımları", http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=yayinlar_raporlar&bn=550&hn=&id=3273

Europolitics, "EU falls into marching order Warsaw conference", No: 4746, 7 Kasım 2013, s.15, http://www.europolitics.info/pdf/Europolitics_en/eure4746.pdf

Lisanne Grone ve Arne Niemann, "The European Union at the Copenhagen Climate Negotiations: A Case of Contested EU Actorness and Effectiveness", Mainz Paper on International and European Politics, 2012/01, Johannes Gutenberg Üniversitesi, s.34, <http://www.politik.uni-mainz.de/cms/Dateien/mpiep01.pdf>

Lisanne Grone, Arne Niemann ve Sebastian Oberthür, "The Eu As A Global Leader? The Copenhagen and Cancun UN Climate Change Negotiations", s.185, Journal Of Contemporary Research, 8:2, s.173-191, <http://www.jcer.net/index.php/jcer/article/view/497/335>

Christopher Hill, "The Actors in Europe's Foreign Policy", Londra: Routledge, 1996.

Eric J. Hobsbawm, "The Age of Revolution: Europe 1789-1848", Londra: Weidenfeld&Nicolson, 1962, s.27-52, 168-172, 177-181, <http://pratclif.com/ebooks/Eric%20Hobsbawm%20-%20Age%20of%20revolution%20-%201789-1848%20.pdf>

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli, "The Forth Assesment Report" (AR4), 2007, http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_and_data_reports.shtml#1

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli, "The Fifth Assessment Report" (AR5), Grafik SMP4, s.7, 2013, <http://www.ipcc.ch/report/ar5/wg1/>

İktisadi Kalkınma Vakfı, "2013 Yılı İlerleme Raporu'nun Müktesebata Uyum Bölümünün 2012 Yılı İlerleme Raporu İle Kıyaslanması", Ekim 2013, http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/2013_ir_muktesebat_tablo-son.pdf

Prof. Dr. Mikdat Kadioğlu, "99 Soruda Küresel İklim Değişimi" Söyleşi Serhan Yedig, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.7 ve s.4, 2007.

Ida Johanna Koppen, "The European Community's Environment Policy", Official Publication EC 88/238, European University Working Paper, 1998, İtalya, s.7.

Lizbon Treaty, "Categories and Areas of Competences", İkinci Madde/C, s.46, 2007, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:EN:PDF>

Semra Cerit Mazlum, "Kyoto Protokolü ve AB İklim Değişikliği Politikası Ekseninde Türkiye'nin Çevre Dış Politikası", Ayman (Der.), Kyoto Protokolü, Avrupa Birliği ve Türk İş Dünyası, 31-47, Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu, 2007, İstanbul, s.36.

R. Kathleen McNamara, "Consensus and Constraint: Ideas and Capital Mobility in European Monetary Integration", Journal of Common Market Studies, 37:3, s.455-476, Princeton Üniversitesi, Eylül 1999, s. 435, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1468-5965.00173/abstract>

Robert O. Mendelsohn, "An Economist's View of the Kyoto Climate Treaty, 2005, <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=4504298>

M. Alberto Sbragia ve Chad Damro, "The Changing Role of the European Union in International Environmental Politics: Institution Building and the Politics of Climate Change", Environment and Planning C: Government and Policy, 17(1), 1999, s. 53-68, <http://ideas.repec.org/a/pio/envirc/v17y1999i1p53-68.html>

Jon Birger Skjærseth ve Jørgen Wettestad, "EU Enlargement and Environmental Policy: The Bridge Side", The Fridtjof Nansen Institute (FNI) Report, Ağustos, 2006, s.1, <http://www.fni.no/doc%26pdf/FNI-R1406.pdf>

M. Claudio Radaelli, "Whither Europeanization? Concept stretching and substantive change", European Integration Online Paper (EioP) 4:8, 2000, s.8, <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2000-008.pdf>

Tüketiciyi ve İklimi Koruma Derneği, "İklim Değişikliği Değerlendirme Raporu" Temmuz 2013, s.5, http://www.tr.boell.org/downloads/iklim_degiskligi_eylem_plan_degerlendirme_raporu_2013.pdf

